

מילים מקושטות יהלומים

יהודה ה-צבי

הוצאת "דרך המילים"

אבא

עבורי אבא הוא יותר ממונח ביולוגי המעיד על קשר דם.
זהו קשר עמוק של הבנה ללא מילים.
בשיחת הבוקר הקצרה בינינו, אני סופגת חכמת חיים מבלי שהתכוון.
הוא לא יודע שהוא כזה.
כלל לא שם לב, שהעביר אלי את החשוב מכל: להתבונן על הפרטים הקטנים.
כי שם מצוי האלוהים, או אם תרצו לקרוא לזה אחרת: שם מצויה הנגיעה באושר.
אבא מתבונן מן החלון ומשקף לי את אותה התייחסות זעירה; כזו הפותחת צוהר ענק, לסוג של הודיה על הרגע הזה.
"פתחתי את החלון", הוא אומר לי, "והשמש מציפה את הסלון. השמים בהירים", אבא ממשיך לצייר לי ציור במילים, "ועננים קלים נראים ממרחק".
זהו.
משפט אחד דיווחי-אינפורמטיבי שאומר אבי.
והוא ה"גורו" שלי.
שכן בעיני, מאחורי המשפט הקטנטן הזה מסתתרת תובנה ענקית. תובנה, שכיום בעידן שלנו, מכנים אותה: מיינדפולנס, להתחבר אל הכאן ואל העכשיו. להפנות את שימת הלב ליופי הבריאה.
על אף הכול.
בכל זאת.
למרות הכול.

מרגלית גלי צבי ויס

כמיהה ונגעגוע עמק בי אל הורדים
אי-אז בפלשתינה (א"י), בדור קודם,
קראנו להן בשם:

שושנים

והן היו אז מפוצות נוחות מתוך
ומלשף.

איה זה נעלמו להן מן הנוף?

מה הביא את הקץ, מה גרם לו לסוף?
כיצד פג הניחוח, אזל, גז והתנדף?

גם פרחי הצפרן כמו מתו כמותן
ואבד ללא-שוב ריחן העז, המשפר;
אף לתאר מהות הניחוח הן זה לא
נתן, לא. אי-אפשר, מי יוכל במלים
לתאר.

ושפעת הצבעים של כלניות ונוריות
מרהיבה את עיני והן אינן שבעות
מלאות.

גם אתלהב מן הסביונים המציפים
ברבבות את השדות בעמק, בהרים,
בגבעות החל מעת פריחתם
עד שמופיע ה"סבא" והכל תם.

ואוהב אני את הנרקיס בפצות ובגבים
אשר בהר יפה תאר, נדיב בניחוח,
אשר גם זה לא יתאר;
ומתפעל אני מפיו האצילי, אמנם קר,
של הסחלב, ושש לקראת פריחתו של
החצב עוד בטרם סתו.

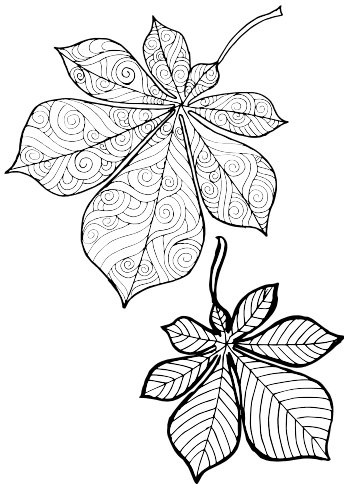
אבל מלוא הערצתי נתונה ללא סג
ותנאי אל צמח זעיר, אורבני, שאף
שמו לא אדע בחיי!

ציץ קטנטן הפורץ ומתעקש לצמח
בין אבני מדרכת אף אם נדרס מאה
ואחת תחת רגלי מטיבי לכת.
אף מה זה אשאל לשמו, והוא פלאי
זהו פלא של הטבע, פלא של כשר
השרדות.

ציץ קטן זה הוא גם ה"גורו", המורה
שלי
לאמר:

להפתח אל האור
לבחר בחיים, לחיות כדי לא למות.

שְׁמִים נוֹשְׁקִים לַיָּם בְּמַעֲרָב
שְׁפָתַיִם שֶׁל תְּכֵלֶת וְשֹׁמֵשׁ זָהָב
עֵנָן קֵל מַעַל
נִרְאָה-לֹא-נִרְאָה, שֵׁט, צָף
וְכֵאֵן - יַעֲזֵב צִפְצָפָה
כְּמוֹ מוֹכֵן מֵאֱלֹיו
צוֹחֵק
כְּשֶׁרוּחַ צַח נוֹשֵׁב מֵעֲלֵיו
סוֹרֵק בֵּין עֲנָפָיו וּמַשִּׁיר אֶת עֲלָיו
שִׁיר מְכַר מֵאֲשַׁתְּקוֹד,
צִלִּיל שֶׁהוּא גַם תּוֹ: קוֹץ חוֹלֵף עֲיָף
וְעֵכָשׁוּ בָּא הַסֵּתוֹ.

ק-כ ---- ק- (שיר השירים ח' ו')

אף פעם בחיי לא התעלפתי. אבל הפעם הסתחררתי ונפלתי. אר, אולי נתקלתי במשהו, הסתחררתי ונפלתי, ואז איבדתי את ההכרה. כמה זמן שכבתי ככה אינני יודע. לבסוף חשתי כמו רפרוף קל מעל גופי, והבנתי שאני מכוסה כולי בסדין מכף רגל ועד ראש.

ניתן לומר שההרגשה שלי הייתה כמו זו של תולעת משי שעוטפת עצמה בתוך קורי המשי הדקיקים, והופכת להיות זחל דומם בתוך חשכת הפקעת שטוותה לעצמה. הסתבר לי, שכל הסיפורים ששמעתי או קראתי על כך שאדם נפטר ומת ורואה את גופתו מלמעלה, או כאילו נכנס הוא לתוך מנהרה מלאה אור וזוהר - הבל הבלים הם.

פשוט חושך מוחלט.

לא להאמין, אבל כמו התעוררתי ברגש של תיעוב וצמרמורת. שני גברים, כנראה חסונים ובריאים, השכיבו אותי עירום ועריה על איזשהו דרגש ורחצו אותי במים קרים. סתם שטיפה במים קרים. בחיים לא אהבתי מסז'ים, סלדתי מגניעות של גברים על גופי. על אחת כמה וכמה כשאני במצב מביש שכזה ומבלי יכולת להגיב או להתנגד. שוב תקפה אותי מעין צמרמורת. ניסיתי להסיח את דעתי מהסיטואציה המביכה בה נמצאתי, ונזכרתי כי הספרדים מכנים את הצמרמורת בשם LA MUERTE CHIKA. כלומר, "המוות הקטן". האמינו לי, זה הרבה יותר, ואף מעבר לזה.

מכאן אני מרגיש שאני מובל על (כנראה) עגלה. היטב שומע את האופנים החורקים שלה, משהו במעומעם גם את קולות מתי-המעט שמלווים את המת, ואת קולו של איש ה"חברה קדישא", שקורא וחוזר וקורא לאורך כל הדרך כמו תקליט חורק את פרק צ"א בתהלים.

אני רוצה לצעוק, וכמובן זה בלתי אפשרי.

תמיד זה נראה לי מגוחך, שמלווים אצלו את המת באותו פרק בתהלים. כנראה בגלל שמופיע בו הפסוק "עַל פָּפִים יִשְׁאֲוֶנָה פֶּן תִּגָּפּ בְּאֶבֶן רֶגֶלָהּ". אידיויטים! אין כל חשש שאתקל עכשיו באיזו אבן ואפול חלילה. זה הרי כבר קרה במציאות מקודם. הוי, זה בדיוק מה שקרה אתמול או שלשום.

בכלל בכלל לא אהבתי את הטקס הבנאלי והצורם הזה, או כמו שיוצאי פולין שבתוכנו נוהגים לכנות בשם "צרמוניה". די מפחיד היה, אבל גם משהו מן ההקלה, כאשר נזרקתי פנימה למטה. הכול נדם, ואני שכבתי על גבי, אמנם בפרוזה קצת עקומה בגלל הטלטול כלפי מטה בשיפוע. אבל מה איכפת.

שוב אני נאלץ לנפץ איזושהו מיתוס מוטעה. הבריות נוטים להאמין כי רגע לפני המוות עוברים מול העיניים כל אירועי החיים כמו בסרט קולנוע. אין בזה אף גרגר של אמת! כל זה למעשה גם בלתי-הגיוני. כל תמונות החיים משתקפות תוך 60 שניות?

נכון אמנם שכל מה שיכולתי אכן לעשות משך שנה תמימה מוטל שם במעבה האדמה. היה

להעלות באוב את כל קורות חיי. מעניין, כל מיני מקרים ואירועים ששכחתי מהם לגמרי, צצו ועלו בבהירות כזו שקשה לתאר. ושערו בנפשכם, שתוך כל זה אני עצמי שרוי בחושך טוטלי. כל הרגעים היפים, יחד עם כל האכזבות, החוויות הבלתי-נעימות שקרו לי, כל הטעויות הקשות של חיי. כולם, זה אחר זה, אמנם לא תמיד בסדר כרונולוגי, הם כאן אתי חיים וקיימים. אמנם, כמו בתיאטרון סוג ב' אני צופה בהם מהצד ולא מזיז לי.

האם כבר עברה שנה מאז שהתחלתי לדפדף ב"אלבום" של החיים שלי? כנראה שכן. (נו, טוב, אמנם כעבור זמן הוסבר לי כי בעצם עד ליום האזכרה הראשון לנפטרים, מונים 11 חודש בלבד. לא חשוב). אין לי מלה אחרת לתאר את המצב, אבל אני "מרגיש" בשלוש נשים שמתקרבות אל הקבר שלי. הפלא ופלא! אלוהים! אני רואה. אני ממש רואה. כן, אלו הן: אחותי, בתי, אשתי.

ייתכן שגייחתי לעצמי תוך הרהור, שאף-פעם קודם לכן לא עלה בדעתי, כי שלושתן הן למעשה יחידות לי. אחותי היחידה, בתי היחידה, אשתי.... היחידה.

הבטתי בפנים העצובות שלהן, וחזרתי בי משעשוע-מחשבתי זה. לא היה זה המקום המתאים או הזמן הנכון להומור מכל סוג שהוא.

תוך שאני מתבונן באחותי וידידה, עולה אצלי זכרם של הוריי שנפטרו מן העולם לפני כך וכך שנים. באמת מעניין, האם נכונה האמונה העממית כי מתראים עם כל הנפטרים של המשפחה? ואם כן, אז מתי זה יקרה באמת?

העובדה שאני כאן, וטרם ראיתי איש, לפתע הפליאה אותי מאד. למעשה, במחשבה שנייה גם לא נקראתי להתייצב בפני שום בית-דין של מעלה. מוטב לא לחשוב על זה בעצם. כך, כאילו, מלמלתי לעצמי ועברתי להתבונן בפניה של בתי, פרלה. חבל היה לי לראות כי עצב נסוך על פניה היפות. אבל ניחמתי את עצמי, כי עם כל זה שהעצב הוא טבעי, היא תתגבר על כך.

הידע הפילוסופי הרחב שלה, הגישה הבריאה שלה לחיים, המשפחה שלה. כל אלה יעזרו לה להמשיך ולזרום יפה בנתיב החיים שלה.

הוי, מה קשה לי לראות את פניה הקודרות של אשתי, טליה. יופי עצוב כל כך. אישה אהובה שלי! כמה סבל הסבתי לה בחיי, והנה מה קורה? עכשיו במותי, גם כן, אני גורם לה להיות עצובה. כמה חבל.

אל תוך חומת האדישות ושוויון הנפש שאמנם קיימים במציאות של המוות, לפתע נפער סדק. עצוב לי. נפשי יוצאת אליה, אל אהבת חיי.

אני חושב שלא עבר זמן רב מאז הביקור אצלי, ובפשטות ניתנה לי הרשות וכנראה גם היכולת - לעקוב אחרי טליה, להציץ אל תוך חייה.

אני רואה את הבית בו גרנו יחד שנים כה רבות. לפתע, אני שומע (כן, כן, שומע!) נגינה של מפוחית-פה. מסתבר לי, שאני יודע מיהו המנגן, ואני רואה אותו. מראש אני שונא אנשים כאלה, עליזים תמיד, מנגנים לעצמם בכל הזדמנות!! הלה מתקרב אל הדלת, גבר גבה-קומה (לעזאזל, הוא נראה טוב! שיער ראשו צפוף, אמנם שיער שיבה, אך ללא קרחת). הוא

מתקרב אל הבית, זאת כבר אמרתי. ואני, מבלי לראותו מעולם, מכיר אותו: זהו יהל. יהל, שם מצחיק. גם כן שם מתאים לגבר! חה!

מה? דלת הדירה נפתחת, וטליה שלי בפתח. יצאה כנראה לשמע המנגינה, הנגינה של מפוחית-הפה.

טליה, מה את עושה?!

ואני רואה את טליה ויהל נפגשים על מפתן הדלת בחיבוק אדיר, והוא -בן כלב!- גם אינו מתכופף אליה. היא, טליה, עומדת על קצות אצבעות רגליה ומדביקה את שפתיה אל שפתיו בנשיקה ארוכה עוצרת נשימה, חמה, תאוותנית, רעבתנית. ועוד נשיקה, ועוד נשיקה, וכל זה בפתח הדלת, כמו כל העולם מת. כל העולם מת?

תוך כך, אני רואה במטושטש מחזה רחוק, שנים רבות רבות לפני כן. אני רואה את טליה שלי רכובה במושב האחורי של האופנוע של יהל, מחזיקה היטב במתניו, מצמידה את שדיה הרעננים, היפים, אל גבו.

הוא מרגיש...

ועתה, שניהם רוטטים שוב בפגישה המחודשת שלהם. גוף אל גוף, נצמדים זה אל זה. האיבר שלו מתקשה אל מול בטנה הרכה של טליה. היא מרגישה...כן, אני מרגיש שהיא מרגישה!!

הו, אלוהים, אני רוצה למות!

אלוהים, עזור לי. תן לי למות במנוחה!!

יחידה

הסיפור שקראתם זה עתה, מאוד ריגש אותי. ייתכן ויש להגדירו יותר כחלום. תיאור של חלום בלהות, כזה המתקשר לקנאה, לאהבה, ולפחד מן המוות.

פחד - אשר לפי זיגמונד פרויד הוא הפחד הגדול ביותר של האדם. בוודאי ככל שנוקפות השנים, ואנו קולטים כי הזמן חולף ביעף. פשוט: טס!

מאבי למדתי לא לנסות לעצור את הזמן. זה בלתי אפשרי. אלא למצות אותו. לא למות בעודנו חיים.

אך אעזוב את הרהורי אלה, ואסביר מדוע הסיפור הזה כה ריגש אותי. היה זה אותו קטע בו אבי מציין את היחידות בחייו: אמי, אחותו, ואני. בתו היחידה. "ייתכן שגיחכתי לעצמי תוך הרהור", הוא כותב בסיפור, "שאף-פעם קודם לכן לא עלה בדעתי, כי שלושתן הן למעשה יחידות לי. אחותי היחידה, בתי היחידה, אשתי....היחידה."

אחותו היא ניצה שבעבר נקראה: חיה, או ויידה בלאדינו. אלא שבשל מחלות רבות שתקפו אותה בילדותה, החליטה סבתי מרגלית, לשנות שמה מחיה לניצה. ניצן שיפרח ויגדל. ניצה היא אחותו הצעירה של אבי, צעירה ממנו ב-17 שנים לערך.

אני, מרגלית גלי, אכן בתו היחידה. אחרי נולדה תינוקת נוספת שבוודאי היה שמה בישראל: לאה, או ליאת, על שם סבתי לאה ז"ל. אך התינוקת לא שרדה ונותרתי אני. יחידה לאמי ולאבי. לא נורא, עשיתי להם מספיק צרות ואולי גם הרבה נחת, במקום עשרה ילדים. אך אגע דווקא באמי רחל בנפורדו, רחל בן פורת ועכשיו צבי: ילדת 8.10.1936 - שהיא אהובת לבו.

כן, אהבה. בזה המדובר. אהבת אמת.

עוד בילדותי וגם כיום, אני זוכרת את הורי אווזים יד ביד, חבוקים, ולעולם לא שוכחים לנשק האחד את השנייה לפני צאתם מן הבית, וברגע כניסתם הביתה. אהבה, כבר אמרתי.

מרגלית גלי צבי ויס

.....

מה כְּמָהָה נִפְשִׁי לְנִשְׁקוּתִיךָ
הִלְלוּ שְׁבָרְגֶשׁ חֵם
כְּמוֹ בָּצוּם צִמְאֹתִי לְטוֹף אֶקְרָאִי שְׁלֹךְ כָּךְ סֵתֵם
אֵלוֹ רַק חֲשִׁיתִי אֶת מִבְטָךְ הָאוֹהֵב
מִרְפָּרְךָ וְנָח עַל פָּנַי
וְאִמְרָתִי
רַב לִי, דֵּי ! שְׁמַעְתֶּם?
אַתֶּם כְּלַכֶּם תִּהְיוּ עֲדִי.

יום קיץ הים רוגע
בואי, בואי אל הים הים שקט
ואניות מתנדנדות לאט לאט.

רוצה אני לראות גלים שם לקפוץ למים ולשחות
וארמונות אוכל לבנות בחול אשר על שפת הים.
בואי, בואי, תני לי יד ואל הים נרוץ מיד !

יום חורף הים רוגש
בואי, בואי, אל הים הים סוער
ואניות מטלטלות מצד אל צד.

רוצה אני לראות גלים שם לשמע יללת רוחות
ובדמיון לשוט רחוק אי-שם
הרחק מעבר ים
בואי, בואי, תני לי יד ואל הים נרוץ מיד !

אביב או סתו הים נשגב
בואי, בואי אל הים הים יפה ברוח בקר
גם בעת השמש רד.

רוצה אני לראות גלים שם לנשם את ריח האצות
ובנשמה - ניצוצות של אהבה גדולה פנים!
בואי...

אִמָּנִם אוֹמְרֵת לִי אֶת
לְהִתְרָאוֹת עוֹד מְעַט-קֵט
אֲבָל אֶצְלִי, כְּבֹר מִיָּד
הַלֵּב קֶצֶת נִצְבֵּט

את, לאט לך! 2007

רְאִי נָא
עַל פְּנֵי נִשְׁמָתִי
שִׁמּוֹ: כְּמוֹ מֵר עוֹבֵר
רוֹטֵט
חֲרוֹת עַל חֲדָרֵי לִבִּי כ-אֶקְרוֹסְטִיכּוֹן עָלַי חֶרֶס.
לִבִּי, לִבִּי,
שְׁבִירִי כֹה פְחָרֶס הַנְּשֻׁבֵּר.
אֶת, לֵאט לֵךְ !

את שנת 1992 יזכרו ודאי עשרות מיליוני אדם בשל האולימפיאדה בברצלונה. כמה מיליונים אחרים יזכרו כי באותה שנה התקיימה תערוכת "אקספו" הבינלאומית בסביליה. לא אני. אדם הרי קרוב אצל עצמו, ואני אזכור את שנת 1992 כי לאחר ששים שנות חיי כאן, אחזתי בידה של אשתי ויצאנו בפעם הראשונה לטיול מאורגן בחוץ לארץ. אמנם כך, לספרד. כבר בשדה התעופה של מדריד עדכן אותנו מדריך הטיול כי בספרד חיים היום כששים מיליון תושבים, ו-"זהו הריכוז הגדול ביותר בעולם של ספרדים..... סת-א-א-ם! בצחוק!" מצחיק או לא, אבל משהו מן המשהו הזה אכן הרגשתי כעבור יומיים-שלושה של סיורים ברחבי ספרד: אותן אלף מלים בספרדית-יהודית שקלטתי בילדותי מן הבית ומן הרחוב בשכונה, הוציאו אותי מקליפתי והפכו אותי לדברן בלתי-נלאה, לתייר פטפטן הנהנה לתפוס שיחה עם כל אדם הנקרה בדרכו.

הופתעתי לראות כמה וכמה עקבות הותירו היהודים בספרד על כל צעד ושעל. לא רק אתרים כגון בתי כנסת, כמובן מאליו, אלא גם שמות כמו "מונט-ג'ואיק" ("הר היהודים"), שבו התקיימה אותה אולימפיאדה בברצלונה, וכך כמעט בכל עיר החל בטולדו, מלגה או קורדובה. הדרך מקורדובה לסביליה הייתה מדהימה ביופיה. שמים בהירים ושמש של חודש מאי מעל שדות של חמניות לאורכם של קילומטרים רבים. מצב-הרוח היה מרומם. גם אשתי, הנוהגת להעיר לי בכל הזדמנות על נקודות אופי שלי, העירה-האירה הפעם בקול מלטף כלשהו: - "תראה את שדה החמניות הצבעוני הנפלא! כל הפרחים כולם צופים לעבר השמש הזורחת. זה הרבה יותר יפה מתמונת שדה-החמניות של ואן גוך". אחר כך הוסיפה: - "לו הכיר אותך ואן גוך, היה ודאי מצייר בתוך שיפעת פרחי החמניות, גם פרח אחד בלבד, עיקש, מין 'דווקא שכזה', שפונה עורף לשמש"... בתוך כל התערבב בשיחתנו אדון ספורטה, שכבר זכה בקבוצתנו לכינוי "זה שהכול איכפת לו": - "מעניין אם מישו חישב כבר אם כל היבול העצום הזה של החמניות משתווה בערכו למחיר של הציור של ואן גוך. אתם הרי יודעים ש"שדה חמניות" שלו נמכר בשנת 1987 במחיר של ארבעים מיליון דולר!"

כל העולם כולו נהר לסביליה. בני לאומים שונים התחככו אלה באלה בתוך אלפי המבקרים בתערוכת "אקספו". ומוזר, יותר מכל ריגשו אותי הביתן הישראלי מצד אחד, והביתנים של ארצות ערב, ביניהן ארצות עוינות, מאידך, לרגע קט חשתי את אשר חשים, אולי, סוכני ריגול, הדורכים על אדמת האויב, ונבלעים להם בתוך ההמון. באנו, ראינו, עייפנו. הייתה זו שעת ערב, ושמים זרועי כוכבים כמו נפרשו מעל. בחזית הביתן המפואר של מרוקו ישבו שני ילדים בנדנדות ונהנו מהחוויה הפשוטה והקמאית כל כך של תנודות "מעלה-מטה", בעוד הוריהם ישבו שם על גבי ספסל סמוך, לוגמים נקטר אפרסקים ומעיפים מבט מפעם לפעם לעבר ילדיהם שהשתעשעו בנדנדה. מטוס עבר וחצה את השמים האפלים בטיסה נמוכה, אבל קול המנוע לא נשמע מפאת המולת ה"אקספו".

"הבט, קרלוס!" קרא אחד הילדים בספרדית מתנגנת, והצביע לעבר המטוס; "אורון!
אורון בשמים!" אחיו, אשר מסתבר שמו קרלוס, נשא גם הוא את עינו והתבונן במטוס,
לא לפני שהגיב בהערה שנאמרה בפנים חמורות:

"אל תצביע על הכוכבים, חואן! 'תצמח' לך יבלת על האצבע!"

התיישבנו גם אננו על הספסל לתת מרגוע לרגלינו העייפות, וקשרנו שיחה קלה עם הורי
הילדים. הללו סיפרו לנו כי הם מגרנדה, נטלו להם יום חופש ובאו לבקר בתערוכה.
"ומנין אתם?" שאלו.

"מישראל."

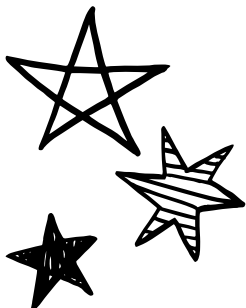
"ישראל?"

"כן. חרוסאלן, בלן (ירושלים, בית לחם). עיני של הגבר הצעיר נצצו לרגע. האישה, נדמה
לי, הביטה לצדדים. בחוסר נימוס מסוים (כך נראה לי עתה, בדיעבד), שאלתי את השאלה
הבאה: - "אתם קתוליקוס נואיבוס?" (אתם קתולים חדשים, כלומר, מומרים)
"כן. 'חדשים' של חמש-מאות שנה" ענה לי הספרדי. הוא קם מעל הספסל והושיט לי
יד "נעים מאד. שמי אלברטו מנדס". היה כמו רעד קל בקולו: "אנחנו כן, אנחנו קצת
ישראליטה. אבל איך ידעת?" לחצתי את ידו של אלברטו בחום, ואולי במעט התלהבות
מוגזמת.

"איך ידעת? אולי ניחוש. אבל הילד שלכם. קרלוס שמו? הוא שהסגיר אתכם: בכל
הקהילות של יהודי ספרד, עד היום, נוהגים להזהיר את הילדים. 'סכנת יבלת', לא להצביע
על הכוכבים!"

"אבל למה? מה הסיבה?" שאל אלברטו.

"יום השבת שלנו מסתיים עם הופעת שלושה כוכבים, או יותר, בשמים. בתקופת
האינקוויזיציה נתפסו יהודים אנוסים כשהצביעו כלפי מעלה ומנו את הכוכבים. מאז,
מרגילים את הילדים שלנו: להביט, כן. להצביע - אסור!"
עוד מטוס עבר מעלינו באורות מהבהבים. בלי משים, פרצנו כולנו יחד בצחוק משחרר.

יהדות

חוויות רבות צברו אמי ואבי במהלך חייהם. זו שקראתם לעיל היא אחת מהן. נסיעתם הראשונה לחו"ל, לספרד. טיול שלעולם לא ישכחו והם מזכירים אותו רבות, בעיקר אמא.

אך יותר מכל, ניכר בסיפור הזה זיקתו הגדולה של אבי ליהדותו. לא איש דתי הוא, גם אם שומר על מסורת מסוימת, מדודה. עם האלוהים היו לו שיחות לא מועטות. דילמות, קונפליקטים, תהיות כאלה או אחרות.

כך או כך, בורא-עולם מרחף איפשהו מעל ראשו של אבי המלא לעייפה בידע. בבקאות מפתיעה בתורה, בהלכות המשנה, ובסיפורי התנ"ך. סיפורים אותם ידע להעביר לשלושת ילדיי - לנכדיו, בדרך כה מרתקת. כשהוא מצליח להעביר את הנרטיב המופלא של סיפורים אלה, לצד המסרים הנובעים מהם.

אבא הוציא ספר מיוחד במינו בלדינו שנקרא: "הפרשה של הפרשה". אני לצערי לא יודעת לדינו ולכן לא הבנתי רבות מהספר. אך ידיים שקראו אותו טענו בפניי כי מדובר בנגיעה יוצאת דופן המתחברת אל פרשת השבוע.

כך גם תכנית רדיו בלדינו מתהדרת בפינה מיוחדת, בה אבי מזכיר לא אחת דברים מן המקורות ולעתים מחברם אל האקטואליה. לא ניתן להתייחס לאבי, מבלי להתייחס לפן הזה. יהדות.

מרגלית גלי צבי ויס

בני בכורי ישראל הרהורים לחג הפסח

בספר "שמות" (ד' כ"ב) נצטווה משה לומר לפרעה: "כה אמר ה': בני בכורי ישראל... שלח את עמי ויעבדני". זוהי הצהרה נצחית המכירה בעם ישראל כבן הבכור של האל. מכאן גם מובנת המכה העשירית שניחתה על המצרים, מכת בכורות. זוהי מידה כנגד מידה: "בני בכורי ישראל; ואומר אליך: שלח את בני ויעבדני. ותמאן לשלחו. הנה אנוכי הורג את בנך בכורך".

בחוקי התורה אנו רואים עד כמה היה נכבד מעמדו של הבכור. הוא היה "הגביר" לאחיו, ומכובד על ידם. הבכור גם היה נוטל פי שניים בירושת אביו (דברים כ"א י"ז), ועוד כהנה. מאידך, בשונה מכל האמור לעיל, אנו מוצאים בסיפורי המקרא נטייה אחרת לגמרי: קין (הבכור) והבל אחיו מקריבים מנחה לה'. והנה - "אל קין ואל מנחתו לא שעה", בעוד זו של הבל נתקבלה ברצון; וסופו של הסיפור הידוע לנו הריהו. הרצח, ו"אות קין" על מצחו של הבכור הראשון בעולם.

תרח הוליד את אברם ואת נחור ואת הרן. הן אברם והן נחור לקחו להם לנשים את בנותיו של הרן אחיהם. מכאן אולי ניתן לשער כי הרן היה הבכור המבוגר במשפחתו של תרח. הרן מת על פני תרח אביו בארץ מולדתו, ואילו האל קורא אל אברם ללכת ארצה כנען. שרי אשת אברם לא ילדה לו. ברגע של חולשה, כנראה, הציעה שרי: "בוא נא אל שפחתי, אולי איבנה ממנה". הגר המצרית ילדה לאברם את בנו בכורו, ישמעאל. אולם האל מורה לו לאברם כי "ביצחק ייקרא לך זרע".

המאבק על הבכורה בין עשיו ויעקב, התאומים, מתחיל כבר בשעת לידתם. ידו של יעקב התינוק אחזה בעקבו של עשיו כמו למנוע ממנו מלצאת ראשון לאוויר העולם. בבגרותם, מכר עשיו את בכורתו ליעקב תמורת נזיד עדישים.

את ברכתו של יצחק האב קיבל אמנם יעקב בדרך של התחזות ועורמה. אולם, בסופו של דבר, (טרם צאתו, או בריחתו, של יעקב אל פדן-ארם), בירך אותו יצחק במפורש: "...ויתן לך את ברכת אברהם לך ולזרעך אתך, לרשתך את ארץ מגוריך אשר נתן אלוהים לאברהם". השושלת שוב נשמטת מידי של הבכור אל הבן השני.

מקרה דומה לשעת לידתם של יעקב ועשיו אנו קוראים בפרשת התאומים של יהודה, שילדה לו כלתו תמר בנסיבות לא כל-כך מוסריות (בראשית ל"ח כ"ז): "ויהי בלידתה, ויתן-יד, ותיקח המיילדת ותקשור על ידו (חוט) שני, לאמור: זה יצא ראשונה. ויהי כמשיב ידו, והנה יצא אחיו; ותאמר: מה פרצת עליך פרץ? ויקרא שמו פרץ. ואחר יצא אחיו אשר על ידו (חוט) השני, ויקרא שמו זרח".

אם כן, פרץ שלא היה הבכור, זכה והריהו עומד בראש מגילת היוחסין של דויד מלך ישראל (ראה מגילת רות ד' י"ח).

התופעה חוזרת על עצמה אצל בניו של יעקב. ראובן הבכור, שנכשל בעבירה, וחילל את

יצועי אביו, נדחק הצידה, ואף ננזף על-ידי יעקב בברכתו טרם מותו. מאידך, הברכות של יעקב ליהודה וליוסף מבליטות היטב מי הם המכובדים והנחשבים ביותר בין שבטי ישראל. עוד קודם לכן אנו עדים לברכה המיוחדת שהעניק יעקב לנכדיו, בניו של יוסף: "וישלח ישראל (יעקב) את ימינו וישת על ראש אפרים, והוא הצעיר, ואת שמאלו על ראש מנשה... שיכל את ידיו כי מנשה הבכור... וישם את אפרים לפני מנשה".

לכל אורך חמשת חומשי התורה אנו רואים לפנינו את "קיפוחו" של הבכור. מה יהא, אם כך, תוקפה וגורלה של אותה הצהרה אלוהית: "בני בכורי ישראל?" היכן הזכויות שלנו? אל נא נשכח כי מכל בחינה היסטורית, כרונולוגית, אין אנו (עם ישראל), העם הראשון בעולם. כבר בתקופת האבות (אם נסתמך על מקורות קדמונים, וכמובן גם על התנ"ך) היו באזורנו עמים גדולים וממלכות חזקות. בסך הכול, כשבעים נפש ירדו בני ישראל למצריים בתקופתו של יוסף המשביר. אם כן, עם ישראל הוא הבכור במשמעות של בחיר. עם ישראל נבחר להיות בכור העמים, ולהיות אור לגויים.

דברי הימים של העם היהודי, העם הנצחי, מלאים קשיים ומכשולים, רדיפות וצרות. אכן זוהי אינה היסטוריה שגרתית, "נורמלית", אלא מטא-היסטוריה פלאית במלוא מובן המילה. בגורלו של עמנו מתממש כנראה הפסוק (משלי ג' י"ב) "כי את אשר יאהב ה' - יוכיח, וכאב את בן ירצה". היותו של עם ישראל, הבן הבכור של האל, אין היא פריבילגיה המעניקה זכויות והנאות של מנעמי החיים. להיפך, זוהי אחריות קשה וכבדה המוטלת על העם. להוכיח בכל דרך את עליונותו המוסרית, כדי להיות ראוי לשאת בתואר של בכור-בחיר העמים.

עלינו הטיל האל (ולמעשה "כפה עלינו הר כגיגית"), להיות "ממלכת כהנים וגוי קדוש".

אל יעד לא ידוע

אם גם נולדתי בארץ-ישראל, את העיירות העלובות של היהודים בפולין וברוסיה הכרתי היטב. מלחמת העולם השנייה השתוללה באירופה, אבל בבית הספר העממי בתל אביב עמלו המורים דאז להקנות לתלמידיהם מנות גדושות של י.ל. פרץ, מנדלי מוכר ספרים וביאליק. אולם, מה לי להלין על כתריאליבקה ויהופיץ?

שכונת מגוריי אשר בדרומה של עיר, דמתה להן לאותן עיירות כשני רגבים של בוץ. צריפים עלובים, רחוב לא סלול, ללא בויב, ללא חשמל. בית-כנסת קטן בנוי במרכז השכונה, מכולת זעירה, סנדלר, תופרת, מאפייה, ואפילו - להבדיל - אורווה לגמלים בקצה הרחוב. היה זה יום שבת מלא אורה. הגשם הטורדני שנמשך שלושה ימים רצופים, פסק לו כמו לפתע, ושמש חורפית עודדה אנשים לצאת מבתיהם. - "שמש מרפא!" אמר לי אבא כשחזרנו יחד מבית-הכנסת. חמימות שררה גם בבית עם ה"קידוש" הקצר, הבורקס מאפה-בית, ה"חמינדוס", והזמירות של שבת. רצועת אדמה בחזית הצריף שלנו רופדה יום קודם לכן בחול ו"כורכר", לכסות על הבוץ הטובעני. אפרים העגלון רוקן עגלה עמוסה בחומר-בניין זה, טרח ויישר בטוריה ובמעדר, ויצר מעין מדרכה.

היה זה אך טבעי לראות - מיד עם סיום ה"זמירות" שלנו - את אסתר, אשת העגלון, עומדת לה על מדרכה זו מול חלון ביתנו ומתעניינת אצל אמא שלי "אם הכול בסדר". בעוד שיחת השכנות נמשכת, נטלתי לי ספר ששאלתי בספריית "אחיעזר", ויצאתי, גורר עמי גם כיסא, אל ה"מדרכה" מוצפת האור. זכור לי היטב שמו של הספר: "עקבות בסלע", ספר על תולדות כדור הארץ והחיים על פניו. זכור לי גם כי תורגם בידי אברהם שלונסקי. חושבני, כי היה זה ספר קשה מעט לקריאה בשביל ילד בן תשע. אמנם תמיד אהבתי לקרוא. בלעתי ספרים "קלים" גם "כבדים", אולם עכשיו כשאני מהרהר באותו יום שבת, אני מוכן להודות, ביני לבין עצמי, כי דעתי משום-מה הייתה זחוהה מעט, ואולי אף ציפיתי בסתר לבי שהנה יעבור כאן אחד השכנים וישאל:

"מה אתה קורא היום, יהודה?" ישבתי לאור היום וקראתי. כמעט שצדקתי בחישובי התוחלת שלי, שכן לא הספקתי לקרוא אלא שנים-שלושה דפים, ולידי נעצר עמנואל, אחד מן ה"יחידים" של בית הכנסת הסלונקאי, ואכן שאל:

- "מה אתה קורא היום, יהודה? האם לא מוטב שתעיין בפרשת השבוע, או תאמר תהלים?" - "אני קורא גם זה וגם זה," עניתי קצרות.

- "היידה, נראה!" אמר עמנואל (כאשר גלוי וידוע כי "היידה" הספרדי הוא שווה-ערך ל "נו, נראה אותך!"). תליתי את מבטי בעמנואל, והוא הוסיף ואמר: - "אני אומר לך פסוק בתהלים ואתה תמשיך אותו". לא חיכה עמנואל לתגובתי, וציטט: - "מזמור לאסף, אך טוב לישראל - אלוהים לברי לבב".

- "ואני כמעט נטו רגלי, כאין שופכו אשורי" יריתי מיד.

- "כן, כן." נענע עמנואל בראשו "באמת תישמר לך שלא יטו ויטעו רגליך. שלא תמעד חס

ושלום! כדאי שתתחזק בדברי תורה."

"...ועכשיו אולי אני אומר לך פסוק בתהלים, ואתה תמשיך?" אמרתי-שאלתי, וגם אני לא ממש המתנתי לתגובתו של עמנואל: - "הללו את ה' כל גויים, שבחוהו כל האומים, כי גבר עלינו חסדו, ואמת ה' לעולם הללו-י-ה".

את כל כשרון המשחק הילדותי שלי גייסתי כדי "למתוח" את ה-לל-וי-ה-בנעימה כזו שתישמע כאילו אמור להיות לה פסוק המשך. כמובן, כל הקורא את פרק קי"ז בתהלים יוכל לראות כי זהו מזמור צנוע, כל-כולו שני פסוקים קצרים, והמסתיים אכן ב"הללו-י-ה". - "המממ..." מלמל עמנואל, והתחיל ללכת. "שבת שלום".

מאז אותה שבת היה עמנואל פונה אלי בכל עת שהתראינו בכינוי "רבי יהודה". עד היום איני יודע לומר אל נכון עד כמה היה בכינוי זה מעין חיבה, או שמא קצת, עוקצני משהו. סגרתי את הספר "עקבות בסלע" כשאצבעי תחובה בין דפיו כעין סימניה, אבל לא הוספתי עוד לקרוא בו.

בלי משים, מחשבותיי נדדו מאותה שעה אל מעבר לים ואל הסיפור שהתהלך במשפחתי אודות סבי: השנה הייתה 1912, כך מתחיל הסיפור, וסבי אז גבר צעיר, שלא-מכבר נשא אישה, בנה בית, והתכונן להקים משפחה. אותה שנה הוכרזה עצמאות יוון, לאחר מאות שנים של שלטון האימפריה העות'מאנית. אחד הצעדים הראשונים של השלטון החדש היה רישום של כל הצעירים היהודים של סלוניקי. בעיבורה של שכונת "ברון הירש", בסלוניקי, השכונה שבה גר סבי, היה מגרש רחב, שטח אדמה ריק. לשם נקראו כל הגברים הצעירים לבוא ולהתייצב בשעת בוקר מוקדמת. סבי נטל עמו את ספר התהלים בידו, נשק לסבתי ואחר-כך למזוזות הבית, ויצא לעבר אותו מגרש. ישב לו שם על אבן גדולה והחל לומר תהלים, החל מ"אשרי האיש" ועד "כל הנשמה תהלל י-ה הללו-י-ה". כשסיים, נשא את עיניו והביט. המגרש היה ריק מאדם. כל המגויסים כבר נרשמו בידי הפוקדים, והוסעו משם במשאיות אל בסיס צבאי סמוך...

האם אמנם התרחש כאן נס? סבי אכן האמין שנעשה לו נס. הצבא היווני פשוט "שכח" אותו, ועזב אותו לנפשו.

בשנת 1917, בעיצומה של מלחמת העולם הראשונה, פרצה דליקה ענקית בשכונות היהודים בסלוניקי וכילתה בתי מגורים, בתי-כנסת ומוסדות ציבור רבים. הקהילה, אך בקושי רב, הצליחה להשתקם מעט. סבי רכש אז חלק מאדמת אותו מגרש "בעל הנס", ופעל לאיסוף תרומות להקים עליו בית כנסת. אהבתי לכתוב לסבא באותיות-דפוס ולקבל ממנו מכתבים. קצרצרים היו, כתובים באותיות רש"י, בעברית ארכאית, המיוסדת למעשה על פסוקים מן התנ"ך. אבל באותו שבוע חורפי של נובמבר 1943, התדפק הדוור על דלת הצריף שלנו ונדהף פנימה לבוא מפני גשם הזלעפות. התיישב לו הדוור, מתוך הרגל, ב"הול" הקטן לנוח מעט מעמל הדרך, ממתין כאילו זה מובן מאליה לקפה טורקי ומשהו "כיבוד" שתכין לו אמי. הוא הגיש לה מעטפה, ופניה של אמא חוורו כפי שלא ראיתי מעולם. מסתבר כי המכתב, ששלחנו שלושה חודשים קודם לכן לבית סבא, הוחזר אלינו בצירוף טופס קטן-מידות של

ארגון "הצלב האדום הבינלאומי", כתוב בצרפתית: "עזב אל יעד בלתי-ידוע". ישבתי אני באותה שבת זוהרת בחוץ, על משטח הכורכר. הספר "עקבות בסלע" פתוח-סגור בידי. בדמיוני ראיתי את סבי פוסע לעבר "ככר החרות" בסלוניקי, שם נצטוו כל יהודי העיר להגיע בפקודת שלטון הכיבוש הנאצי. ראיתי את סבא נוטל בידו את ספר התהלים, ועמו הולכים גם סבתא, דודים וקרובי-משפחה. הם לא חזרו...

אודות הלילה

במגילת קהלת, המיוחסת לשלמה המלך, נאמר לנו: "מתוך האור, וטוב לעיניים לראות את השמש", (קהלת י"א ז').

מאז המצאת הנורה החשמלית בידי תומאס אדיסון (1847-1931), זכינו ביותר שעות אור, וכתוצאה מכך גם אופי החיים שלנו השתנה. אולם עדיין, חלק ניכר מחיינו אנו מבליים בלילות, בשעות של חשיכה, והלילה - בדרך כלל - נשאר בתודעתנו כתופעה מסתורית. במזמור צ"ב בתהילים אנו פוגשים את הפסוק: "טוב להודות לה'....להגיד בבוקר חסדך ואמונתך בלילות".

פסוק תמים זה, מכיל כנראה משמעות עמוקה יותר, שמרמזת לנו באופן מטאפורי, על הזמנים הטובים, מול התקופות האפלות בחיי הפרט ושל העם גם כן. אבותינו הספרדים, בכל התקופות, ניסו לשאוב אומץ מהפגמים כגון "ככל שהלילה אפל יותר, סימן הוא לזריחה".

הירחון "איל אמניסיר", בשפה הספרדית-יהודית היוצא לאור באיסטנבול מפרסם בדף הראשי שלו, אמרה דומה: "כאשר מחשיך מאוד, השחר קרוב לבוא". נראה לי כי רוח זו של אופטימיזם ספרדי נובעת מקטע פסוק (במזמור תהלים ל', ו'): "בערב ילין בכי ולבוקר רינה".

מעניין, אמנם, כי מזמור זה אנו קוראים בכל שמונת הלילות של חג החנוכה. בכלל, אנו מאמינים כי "הלילה מביא לידות".

זכור לי עוד מימי ילדותי, כי במפגשים שונים, בשעות הלילה, לצורכי דיון או התייעצויות, פעמים רבות הסתיים הדיון מבלי להגיע לסיכום מוחלט. מאידך היו מושמעות כמה מילים של "ובכן, ליני הלילה. נתקדם ונדבר".

כזכור לכם, המלים "ליני הלילה" הן תחילתו של פסוק שבמגילת רות (ג', י"ג). שם אומר בועז אל רות המואבייה: "ליני הלילה, והיה בבוקר, אם יגאלך - טוב; יגאל. ואם לא יחפוץ לגאלך, וגאלתיך אנוכי, חי ה'!"

ייתכן כי הלילה מעורר את האדם בעל רגשות רליגיוזיים לקום ולהתפלל במיוחד בשעות החשיכה. משורר התהלים (ק"ט, ס"ב) מאשר זאת: "חצות-לילה אקום להודות לך על משפטי צדקך".

המקובלים של צפת, במאה ה-16, קבעו את המנהג הקרוי "תיקון חצות". לקום בחצות הליל ולהתחנן אל ה' להביט אל עמו בחדס וברחמים, ושיגאלנו. עם הזמן, התפשט גם מנהג הבקשות בקרב היהודים הספרדים של האימפריה העות'מנית, וביתר-שאת אצל יהודי סוריה וצפון אפריקה.

בלילות החורף, בדרך כלל בלילות שבת, בשעות של טרם עלות השחר, נוהגים אוהבי הפיוטים של ה"בקשות" להתכנס בבתי הכנסת ולשורר שירים פארה-ליטורגיים אלה. תוכן הפיוטים הללו, הלחנים הרכים, ביחד עם האווירה של לילות החורף המעוננים, הופכים את

מפגשי ה"בקשות" לאירוע מרגש.

בכתבי הקבלה נאמר כי השינה היא כעין $1/60$ של המוות. באופן זה או אחר יש לכולנו ההרגשה כי תוך כדי שינה אנו חוצים הרחק מהעולם האמתי. במסורת היהודית (אבל גם בדתות אחרות) קיימת האמונה כי בלילה, בשכבנו לישון, אנו מוסרים ומפקידים את נשמותינו בידי הבורא.

בהסתמך על אמונה זו, נכתבה לפני כ-500 שנה, תפילה קצרה הידועה בכותרתה "מודה אני", כדי להודות לאל, מיד, או סמוך, לקימה מהשינה. המשפט הראשון של תפילה זו (שנכתבה בידי רבי משה אבן מכיר), הוא: "מודה אני לפניך, מלך חי וקיים, שהחזרת בי נשמתי בחמלה".

ההרכב המפתיע, הייחודי, של השפה העברית, והאלף-בית שלה, יצרו למעשה כמה זרמים במיסטיקה היהודית, אבל (להפתעת) נראה כי המסתורין של הלילה יצר תופעה נסתרת אפילו בשפות אחרות: באופן סימבולי, במילה NOCHE (לילה) מסתתר ה"אין-סוף", אשר בפילוסופיה התיאולוגית הוא מושג זהה לאלוהים.

אגב, להזכירכם, מה שנאמר בפיוט "יגדל אלוהים חי": "נעלם וגם אין סוף לאחדותו". במילה NOCHE, אנו מוצאים את האות N המסמלת (במתמטיקה) "מספר בלתי-מוגדר/ללא קץ". המספר 8 (המרוזז במילה NOCHE), כשהוא שרוע בצורה אופקית, מסמן גם הוא את האין-סוף. מכאן, שהמילה NOCHE מכילה בתוכה את האות N וגם OCHO. בעוד כמה וכמה שפות לטיניות, כגון צרפתית, איטלקית, פורטוגזית וכו', או אפילו ביוונית, אנו נתקלים בתופעה זו של $N+8$.

מדהים!

אכן, כפי שכבר אמרנו לעיל, "הלילה מביא לידות...אולם, כאן אנו פוגשים בחידה, באניגמה, ללא פתרון: איך זה, וכיצד, נוצרו השפות עוד בשחר האנושות?

פטריוטיות

יהדות מתחברת למדינת היהודים. לציונות, שהיא פועל יוצא מאותה כמיהה לציון. אמנם אבי ישראלי לכל דבר. נולד בסלוניקי ב-23.10.1932 אך עלה לארץ עם הוריו ואחיו משה בהיותו בן שנתיים לערך (אחיו יום טוב ואחותו ניצה נולדו בישראל). כך שאבא הוא כמעט צבר. ופרט ל"ריש" המתגלגלת משהו על לשונו, אין זכר ליווני שהוא. גם באופיו אבא אינו היווני הטיפוסי העולז, המרקד כזורבה היווני. אך את אהבת הארץ ינק עם חלב אמו.

פטריוטיות ללא מירכאות.

הקשר בין הגולה לישראל, הוא חלק מהתרבות שלנו. משואה לתקומה. מהגלות לארץ הקודש. בחרתי להתחיל את הנגיעה בפטריוטיות של אבי, בסיפור "סבתא שרינה", הנוגע לשואה. אותה זועה נוראה שתישאר לעד כתם בדפי ההיסטוריה.

אבי, אחיו משה והוריו עלו לארץ עוד לפני קום המדינה ממניעים ציוניים מובהקים. והסיפור "נמלים מקושטות יהלומים", יצביע בדיוק על אותם ערכים של אהבת הארץ שנזרעו על-ידי סבי וסבתי.

בסיפורים של אבי נוכחת תמיד המציאות. מציאות כהווייתה כמו בסיפור הנמלים המקושטות, או גרעין של אמת ואחריו-דמיון, כמו בסיפור על סבתא שרינה.

זה המקום להנציח את זכר משפחת אלאלוף שנספתה בשואה, משפחתה של סבתא מרגלית.

אמא של סבתי מרגלית ביקרה בארץ בימים שלפני קום המדינה. זאת לאחר הפצרותיה של סבתא שביקשה מהם לעלות לישראל. כשאמא של סבתי ראתה את העזובה כאן והקשיים המרובים היא סירבה בכל תוקף. זמן קצר לאחר מכן, נעקרו יהודי יוון לאושוויץ ומעטים שרדו. משואה לתקומה.

מרגלית גלי צבי ויס

.....

סבתא שרינה

"עד שלשום ראיתי אותה! רק שלשום!" מלמלה אורלי ונשכה את שפתיה, "ישבתי אותו בוקר רענן אצל סבתא שרינה על המרפסת, ויחד לגמנו קפה שחור. אתם הרי מכירים את סבתא; נהנית מכל יום חדש, מכל צפור שמופיעה על העץ בחצר הבית. כנראה, שירד בלילה טל כבד, אולי כמה טיפות של גשם. סבתא שרינה שאפה אויר מלוא הריאות, ואמרה לי: הסתיו קרוב. אח, כמה אני אוהבת את ריח האדמה הרטובה, התחושה. האדמה הטובה הזאת". כאן לא יכלה עוד אורלי להחזיק מעמד, והחלה להתייפח בקול רם וממושך. מותה הפתאומי של סבתא האהובה העציב אותה מאד. היא לא יכלה להשתחרר ממראה הקבר הפתוח שניכרה באדמה הרטובה. זה הזכיר לה את מילותיה האחרונות של סבתא בפגישתן האחרונה. היה כאן כאילו קשר מיסטי, מפחיד ומצמרר. דורון, שישב לידה של אורלי, ליטף את ראשה בעדינות. הוא הסתכל בפניה העצובים, בלחיים הבולטות קמעא, שהדמעות המתגלגלות עליהן ממיסות את שארית האיפור, ונותנות בהן גוון שונה. אחר כך אסף את ידיו והניחן על ברכיו.

- "סבתא, סבתא!" נאנחה אורלי, הפסיקה לבכות ושקעה בהרהורים, מתעלמת מכל הסובבים אותה. סבתא שרינה עלתה לארץ עם הוריה של אורלי, מיד לאחר מלחמת העולם השנייה. מה קרה בזמן המלחמה להורים או לסבתא, זאת לא ידעה אורלי בבירור. הוריה גזרו על עצמם שתיקה, וכנראה שציוו גם על סבתא שלא להזכיר את התקופה החשוכה ההיא.

- "אין דבר, אורלי," נהגה סבתא לומר, "אני כותבת לך ספר על ההיסטוריה שלי". אורלי קראה רבות על השואה והשפעתה על ניצולי השואה. אולם, מה לה תיאוריות ומה לה מחקרים, כאשר היא, אורלי, "מגדלת" בקרבתה שלושה אנשים ששרדו מן השואה, שונים זה מזה באופיים ובגישתם לחיים. הוריה - שהפכו להיות מסוגרים בעצמם, המשיכו לשאת עמם יום יום את נטל הצרות מן העבר, ועם זאת, אין בליבם שום יחס של חיבה ואהבה לשום אדם בעולם. אורלי העדיפה כמובן את הגישה החיובית של סבתא שרינה. זו התייחסה תמיד בסלחנות ובאהדה לכל אדם.

- "הכול שטויות קטנות," היה מורגל בפיה של שרינה "צריך ללכת קדימה, ולא להסתכל אחורה. לחיות את הרגע! שמים כחולים, שמש, עננים, הרים ושדות. הדברים הכי יפים בעולם, ניתנים לנו חינם!" תחושתה של אורלי הייתה שהתכונות הטובות של סבתא - עברו אליה, אל אורלי, בתורשה ישירה. כשניסתה לנתח את אופיים של אבא ואמא - לא מצאה בדרך כלל נקודות חיוביות.

- "אני מודה לאל הטוב," אמרה פעם לדורון בעלה, "על שהרחיק ממני את הגנים של הורי. לא הייתי מסוגלת לסבול את עצמי אילו הייתי חלילה דומה להם".

- "...אז אתה מבין, דורון" שמעה אורלי את אביה משוחח עם דורון בעברית העילגת שלו, "תיגש מחר לעורך-דין, ותברר בעניין צו-ירושה. ומתי נוכל להשתמש בכספים שיש לה בבנק".

- "אבל בקשר לדירה שלה אני מבינה שאין מה לעשות; נכון, דורון?" שאלה אמה של אורלי.
- "מה את שואלת שוב!" התפרץ שוב אביה של אורלי, "כבר דיברנו על זה המון פעמים.
דירה בדמי-מפתח אינה עוברת בירושה. חבל מאד, אבל זהו זה."
- "מה שהיה לה בראש זה שנוח לה בדירה, שהתקרה גבוהה, ויש לה פרחים בגינה!"
אמרה אמה.

- "...או שהחתול שלה רגיל כבר לבית ולחצר, ולא ירצה לעבור דירה," אמר אבא, "על
הירושה לא חשבה ולא התייחסה אליה בכלל, כאילו התכוונה לחיות עד 120".
חלפו חודשיים. היה יום חורף אפור, וגשם ירד כל הבוקר. אורלי עמדה מאחורי החלון
הסגור והביטה החוצה מבעד לזכוכית. ישעיהו הזקן, הסוחר בחפצים משומשים, עצר בחזית
הבניין את העגלה שלו הרתומה לסוס בלגי כבד רגליים. הרמקול השמיע בעקשנות את קולו
המוקלט של ישעיהו:

"אלטע זאכן! רהיטים, ארונות, אלטע זאכן!, אלטע שייד!" ואילו ישעיהו ירד מן העגלה
ובידו זר פרחים גדול. צלצול בדלת. אורלי פתחה את הדלת, ובפתח - ישעיהו - חיוך על
פניו: "יום-הולדת שמח, אורלי!", אמר והגיש לאורלי את הזר. הפתק המצורף לזר, נשא
את חתימתה של סבתא שרינה...

- "מה קורה פה! צעקה אורלי בהלם של הפתעה.

ישעיהו התעלם מקריאתה הנרגשת. ישעיהו יצא וחזר לו כשעל כתפו ארגז, שאורלי הכירה
עוד מימי ילדותה הרחוקים. מכסה מקומר, ומהודק בחישוקי נחושת. ארגז זה גירה תמיד
את דמיונה של אורלי, ובתוכו שמרה סבתא שמיכה שעירה, אדומה, וכמה מצעים רקומים.
- "זהו", אמר לבסוף ישעיהו, "זה הכול מסבתא אלייך. הכול היה שמור אצלי עד לתאריך
של יום-ההולדת שלך. עשיתי בדיוק את אשר היא ביקשה ממני".

הוא צעד אחורנית, עד שיצא. אורלי לא שמעה ולא זכרה אם אמר "שלום" בצאתו, או
פשוט נעלם לו והשאיר אותה לבדה, נדהמת. בתוך הארגז הקסום הייתה מחברת עבה על
גבי השמיכה האדומה. כן, כפי שהבטיחה, כל ה"היסטוריה" של סבתא שרינה נרשמה
במחברת בכתב גדול ועגול:

"נולדתי בבוקרשט, רומניה, בשנת 1899. משפחתי הגיעה לאזור בסוף המאה ה-15, אחרי
גירוש ספרד..." אורלי דפדפה בין הדפים בנשימה עצורה. כל מאורעות מלחמת העולם
השנייה. סבלם של היהודים בתקופת השואה, חיי הזוועה במחנות הריכוז מול האושר
העילאי של יום השחרור וסיום המלחמה. הכול היה כתוב שם, בשפה ברורה ופשוטה,
נוגעת ללב. ואז בא התיאור של הקשיים בהשגת רישיון עלייה ("סרטיפיקאט") לארץ, ימים
בהם השלטונות הבריטיים נעלו את שערי הארץ בפני פליטי השואה.

- "סוף סוף השגתי סרטיפיקטים," מספרת סבתא שרינה, (ומפרטת את התחבולות שקדמו
לזה) לשכנים שלי, שרשמתי אותם כבתי וחתני. מסכנים שכמותם! אני מקווה שיפתחו דף
חדש וחיים חדשים בפלשתינה ארץ אבותינו".

המחברת הייתה כתובה בצפיפות, והשורה התחתונה בו: "אורלי יקרה, עכשיו את יודעת שאני לא אמא של אמא שלך וגם לא חמותו של אבא. אבל תדעי, שבכל זאת אני סבתא שלך ואת היא הנכדה שלי תמיד, עד עולם."

את המלים הללו קראה אורלי מבעד למסך דמעותיה. היא הרימה את השמיכה האדומה. פתק ענק היה מונח מתחת לשמיכה. אורלי לא הייתה צריכה לנגב את הדמעות כדי לקרוא. האותיות היו ממש ענקיות, וכתובות באותו סגנון דיבור פשוט, שגרם לה לאורלי כאילו לשמוע בעליל את קולה של סבתא שרינה:

"מה בנק, איזה בנק! הכול נמצא כאן בשבילך, אורלי שלי!" מתחת לפתק הלבן, נחה שיכבה גבוהה למדי של שטרות-כסף בני 100 דולרים. כולם ירוקים-ירוקים, ומסודרים יפה-יפה.

נמלים מקושטות ביהלומים

בבוקר יפה אחד של חודש ניסן 1975 פגשתי ברחוב באישה, שליוותה את בתה החיילת לבסיסה הצבאי. והנה, למרות שעברו למעלה משלושים שנה מאז למדנו יחד בבית הספר היסודי, הכרנו זה את זו מיד, ונעצרנו לשוחח, כאילו רק אתמול התראינו.

- "האם פגשת לאחרונה עוד ילדים מכיתתנו?" שאלה מרגלית.

- "לא", עניתי, את הילדה הראשונה שפגשתי מזה זמן רב. "לשמע שיחת ילדים זו, פרצה הבת החיילת בצחוק רם, ואנו הצטרפנו אליה. מעניין, פגישת אקראי קצרה זו נשאה אותי בהבזק של שניות, כמו בחללית פלא, אל עולם אחר, אל ימים רחוקים של ילדותי. ייתכן, שעדיין קיימים הבתים הקטנים של שכונה זו שגרתי בה, גבעת משה, בפרוורי דרום תל אביב. אולי כבר סללו בה כבישים, אולי כבר התקינו בה חשמל, אולי גרים בה אנשים שיש להם טלוויזיה בביתם ואולי גם מכונית חונה ליד הבית.

אבל, תושביה הראשונים של השכונה אינם מתגוררים בה, מזה זמן רב. איזה אנשים היו אז? אכן, הם היו קצת שונים. כשהיו חוזרים מעבודתם לפנות ערב, היו אוספים את הילדים, שכבר עייפו מלשחק, מספרים להם סיפורים מפחידים או מבדחים, או שרים אתם במקלה. לפני שהלכו איש איש לביתו, נהגו לומר: "בטוב תלינו". הם לא ידעו לומר דבר במלים פשוטות, כמו "לילה טוב". בחגים היו מברכים זה את זה: ב"מועדים לשמחה"; הם לא ידעו אז לומר פשוט: "חג שמח" כמונו, היום.

כך אני זוכר את השכונה: שקועה בחורף בתוך בוץ עמוק ושחור, וילדים משתוללים בשלוליות הבוציות. יום אחד ביקשה המורה לטבע מן הילדים, שאם יזדמן למישהו מהם, במקרה, לטייל אל מחוץ לעיר, אולי יוכל למצוא מקום, שבו יש ראשנים של קרפדות. למחרת, הופיעו כל ילדי הכיתה, צנצנות זכוכית בידיהם ובתוכם רוחשים במים המוני ראשנים. המורה כמעט נפלה מרוב תימהון. בקיץ, כאשר יבש הבוץ, היו לילדים שפע של משחקים ושעשועים. אתם מכירים את רובם, ואף יפים מאלה. אבל אני אהבתי יותר מכל לשבת ולקרוא. על אמי היה לגרש אותי מפעם לפעם החוצה, כדי שאשחק כמו כל הילדים. אחד מהשעשועים שלי בחוץ היה ללכוד חרקים: חרגולים, צרעות, דבורים, עקרבנים וערצבים. לכל אחד מהם הייתי חופר בור באדמה, ומכסה אותו בלוח זכוכית. כל ילדי השכונה היו באים לראות את "גן החיות" הפרטי שלי.

יום אחד, בדרכי אל בית הספר, עקבתי אחרי שיירה של נמלים. ראיתי כיצד נמלים זריזות נושאות מזון אל הקן שלהן. הולכות וחוזרות, כל היום כולו. אותו בוקר נראתה לי השיירה הארוכה של הנמלים כולה זוהרת באור השמש. זה היה מראה נפלא! פס ארוך של ניצוצות מבריקים, כמו רכבת גמדים, מוארת ומקושטת. מה נשאו איתן הנמלים? מאין הן באו? עקבתי אחרי הנמלים עד שהגעתי לעץ אחד בקצה השכונה. גזע העץ היה חלול כולו, ובתוכו שקית בד גדולה. פתחתי אותה, ונדהמתי: היא הייתה מלאה ביהלומים. המון יהלומים! לקחתי אתי את השקית והלכתי לביתי- הספר. נכנסתי לחדר המנהל ומסרתי לו את השקית.

סיפרתי לו היכן מצאתי את היהלומים, כולי נרגש משיחה כה ארוכה עם המנהל, בכבודו ובעצמו, פנים אל פנים, באותו חדר. אחר כך התברר מה קרה: כנופיה של שודדים נכנסה בלילה למפעל יהלומים בסביבה, ופרצה את הכספת של המפעל. הם החליטו להסתיר את השלל בתוך גזע העץ. כוונתם הייתה לחזור לשם בשעת כושר שקטה ולקחת את היהלומים. למזלם הרע של השודדים הייתה בתוך השקית גם אבקת יהלומים.

מה זו אבקת יהלומים? היהלום הוא אבן יקרה וקשה מאוד מאוד. היהלום בצורתו הגולמית כשהוא נכרה ונחצב מתוך הסלעים, עדיין אינו מבריק כל כך. יש לנסר אותו, ללטש ולהבריק אותו. תוך כדי עבודת הניסור והליטוש נוצרת אבקה. אבקת יהלומים זו, היות והיא קשה כיהלום, הרי היא מסייעת לפועלי הליטוש. בעזרתה הם מעבדים את אבני היהלום ומלטשים אותן, עד שהן מבריקות וזוהרות. אותו בוקר נשאו אלפי נמלים אבקת יהלומים אל הקן שלהן.

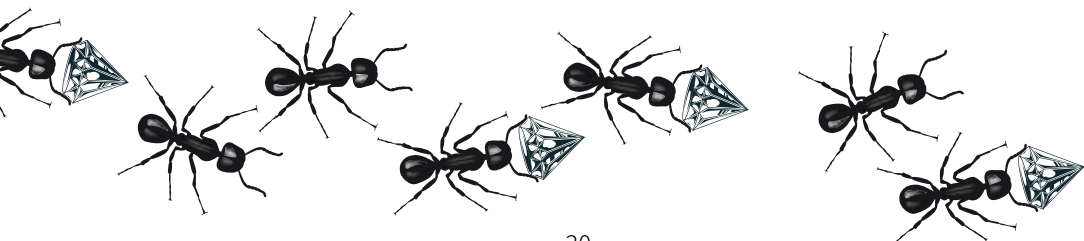
אינני יודע מה חשבו הנמלים לעשות באבקה. אבל כך קרה, שבעזרתן גיליתי את המטמון. מנהל בית הספר הזמין את המשטרה לקבל את היהלומים. אל תשכחו, באותה תקופה (1945) לא הייתה קיימת משטרת ישראל. בארץ שלטו הבריטים. ובכן, הופיעו קציני משטרה בריטיים וביקשו מן המנהל להיכנס לכיתה שבה לומד התלמיד שגילה את היהלומים השדודים. הם רצו לציין לשבח ולהודות לו (בוודאי גם בשמם של בעלי מלטשת היהלומים) על השגת הרכוש הגנוב. נקישה בדלת ואל הכיתה שבה למדתי נכנס המנהל, ועמו קציני המשטרה.

כולנו, כל התלמידים קמנו לכבוד המנהל (כך היה נהוג אז). המורה ביקשה מאתנו לשיר את ההמנון הבריטי לכבוד הקצינים האורחים. אני - התיישבתי במקומי. באותו רגע הרהרתי לעצמי: "זהו המנון של כובשים זרים. אני לא רוצה אפילו לראות אותם. הם מונעים בעד פליטי השואה לעלות לארצנו... אלה הם נציגי השלטון הבריטי, אבל אנו הרי רוצים מדינה עצמאית משלנו!"

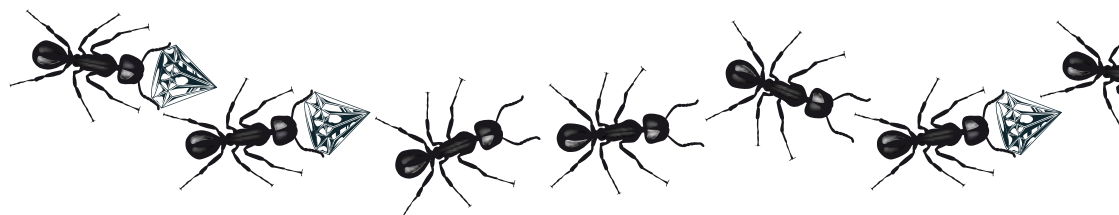
- "מה קרה?" שאלה המורה. - "שום דבר", עניתי, "אני לא אקום לכבוד ההמנון של השליטים הזרים". המורה והמנהל נבוכו. הם ניסו בכל העדינות להסביר לי למה עלי לקום ולכבד את ההמנון. לא עזר. נשארתי יושב במקומי.

- "אני מצווה עליך לקום!" קרא המנהל בזעף.

- "אם אקום אז גם אלך!" אמרתי ויצאתי את הכיתה.

זמן רב, גם לאחר שסיימתי את לימודי באותו בית ספר, הרהרתי שוב ושוב בדבר. כיצד קרה, שהתנהגתי כך, למרות שחונכתי לכבד אורחים, להתנהג בנימוס ולא להתחצף. תקופה ארוכה לא יכולתי להחליט אם נהגתי נכון. אבל, שנים רבות לאחר מכן, באותו יום שבו פגשתי ברחוב את מרגלית, לא הזכירה כלל את שוד היהלומים ואת שיירת הנמלים הנוצצת. היא הציגה אותי בפני בתה החיילת כך: - "זהו הילד שסיפרתי לך עליו. זה הילד שהיה לו אומץ לא לקום לכבוד ההמנון הבריטי!"

שרלוק הולמס של השפה

"בטוב תלינו."

"מועדים לשמחה."

זו העברית אותה למד אבי בבית הוריו.

בביתו נזרעה בו אהבת השפה העברית, הכבוד לשפה הנפלאה הזו אותה החיה אליעזר בן יהודה. שפת המקרא חיה וקיימת, גם אם מתגלגלת למחוזותיה, אל הסלנג, ואל שיבושי לשון שהנהיגו הדורות הבאים. אני חושבת שאבי אינו חושש מגלגולים אלה. הם דווקא מסקרנים אותו. הוא שרלוק הולמס של השפה העברית. בלש שכזה, בלשן שכזה. הוא מסתכל על השפה קדימה ואחורה, ימינה ושמאלה ולכל הכיוונים. מחפש את השורש בשפות אחרות, מבקש לדעת איך התגלגלה המילה לאן שהתגלגלה. לשמחתו, וגם לשמחתי ולגאוותי (!) בקיאותו בשפות זרות היא מופלאה. ערבית, אידיש, רוסית, גרמנית, איטלקית, ספרדית, לאדינו ועוד.

עד כמה שזה יישמע מוזר, את הלאדינו למד אבי בכוחות עצמו. בבית הוריו לא הרבו לדבר לאדינו, הם קידשו את השפה העברית. בטוב תלינו, זוכרים?

ועל אף שכיום אבי נחשב לאחד המומחים הגדולים בארץ לשימור הלאדינו, הוא למד אותה בכוחות עצמו, העמיק ומתח את גבולות השפה עוד ועוד. הקליטה שלו לשפות היא יוצאת דופן, ואותי מרתק לצאת למסע בילוש אחר מקורות המילה באופן בו מציג זאת אבי.

בתאריך ה-5.11.2020 הופיע הקטע הראשון של אבא בגליון בן עזר היוקרתי. כל מי שנוגע בספרות, שירה, ופילוסופיה מכיר את הגליון האינטרנטי החשוב הזה. שם החל אבי לפרסם קטעים הנוגעים לשפה. לקשר בין השפות. "תעלול" משעשע שכזה, אותו אני זוכרת עוד מילדותי כשהסביר לי את השורש של המילה, מנין נוצרה, ואיך התגלגלה גם משפות שונות. כאן ניטעה גם החיבה שלי לשפה בכלל. ואתחיל בקטע הראשון שפורסם, שהרי נוגע הוא להתחלה. לבראשית.

מרגלית גלי צבי ויס

.....

המלה "בראשית" ממלאה את ליבי בחום וברגש. הן מילה זו ניצבת ראשונה בספר הספרים של עם ישראל! נראה לי כי לכל יודעי השפה העברית יש סנטימנט מיוחד למלה "בראשית", כאילו יש בה במילה זו משמעות עמוקה יותר מהמקבילות שלה בשפות אחרות, שترגומן המדויק הוא, למעשה, "בהתחלה".

אולם, ברור כי יסודה של המלה "בראשית" הוא פשוט - הראש. ייתכן שזה בשל דימוי לראש המגיה ראשון בעת לידת התינוק... ואם "ראש", הרי זו מילה שיש לה אחות בשפה הערבית: "ראס" RAS ומכאן כמובן "ראס-סנה" (ראש השנה), "ראס נאקורה" (ראש הנקרה) וכדומה.

מעניין לקרוא את הפסוק הראשון שבתנ"ך: "בראשית ברא אלוהים את השמיים ואת הארץ". שתי מילים ערביות חבויות בפסוק אחד: סמא SAMA (שמיים), ארד ARD (אדמה, כדור הארץ). רבים מאתנו ודאי זוכרים את הפגנות "יום האדמה", שערביי ישראל קיימו מדי שנה (ב-30 במארס למניינם) וקראו לו בשם "יום-אל-ארד". "יום" בערבית בדיוק כמו "יום" בעברית. אמנם במלה "ארד" מתחלפת האות צ באות ד. אגב, המלה EARTH האנגלית כה דומה ל"ארץ" שלנו ופירושה אכן אדמה, עפר, כדור הארץ. ישנן עוד מילים בשפת עבר, שמקורן בתנ"ך, ואשר חדרו לשימוש גם בשפות שונות של עמי העולם.

הבה נעצור לרגע ונצפה באברם העברי ובלוט בן-אחיו עומדים על גבעה רמה, פניהם מזרחה אל כיכר הירדן, והם מתדיינים ביניהם. ואברם אמר אל לוט: "אל נא תהי מריבה ביני לבינך... הלוא כל הארץ לפניך. אם השמאל ואימינה ואם הימין ואשמאילה." בדרך הפשט ממש אנו מבינים את דברי אברם כך: "אם תפנה אתה לצד שמאל, אלך אני לצד ימין" - אולם, אם ננבור גם בשפה הערבית, נמצא כי המלה שמאל, מובנה הוא צפון. נזכור גם את הפסוק (דברים ג' כ"ז): "ושא עיניך ימה וצפונה ותימנה ומזרחה." כאן מופיעה המלה תימן במובן של דרום (ואכן, האם אין ארץ תימן מדרום לנו?) באופן ברור יותר בולט הפסוק "צפון וימין אתה בראתם" (תהלים פ"ט ג'). אם כך, אכן הייתה בשפתם של אבותינו משמעות של צפון ודרום במילים: "אם השמאל ואימינה." חיוזק נוסף (תנ"כי משמע) אנו מוצאים בפסוק שבהמשך: "וה' אמר אל אברם אחרי היפרד לוט מעמו. שא נא עיניך וראה מן המקום אשר אתה שם: צפונה ונגבה וקדמה וימה. כי כל הארץ אשר אתה רואה, לך אתננה ולזרעך עד עולם." התורה ממשיכה ומספרת לנו כי לוט בחר לו את כל כיכר הירדן - "וייסע לוט מקדם". כלומר, הוא נסע קדמה, מזרחה, לעבר הירדן, אל אותו חבל ארץ שנשקף קדימה, מול פניהם של אברם ולוט.

נהפוך את פנינו מן המזרח לעבר המערב, לעבר "ים", הכינוי הנהוג בפי אבותינו. "הים האחרון", הלוא הוא הים התיכון, מלחך את החוף של ארץ ישראל במערב: "ויעל משה מערבות מואב אל הר נבו, ראש הפסגה, ויראהו ה' את כל הארץ... עד הים האחרון." (דברים ל"ד, א').

אם נסתכל בלילה אל השמיים הזורעים כוכבים, נוכל להיעזר בכוכב הציר הצפוני "פולאריס", שהוא הכוכב הראשי בקבוצת הכוכבים הנקראת "הדובה הקטנה".

במאה ה-14 לספירה החל השימוש במצפן, בעיקר אצל יורדי הים. המצפן, כידוע, הוא מכשיר שבנוי בעיקרו ממחט מגנטית הנעה לכיוון הצפון המגנטי. אם "מצאת" את הצפון - ידועים לך גם שאר רוחות השמיים. תוכל לנווט ולהחליט לאיזה כיוון פניך מועדות. אבל, בשעות היום, בארצות המזרח התיכון, (ה"אוריינט" בשפה הלטינית), צפו תושבי האזור לכיוון השמש הזורחת. כאן, השמש היא המדריכה אותנו בדרך. אנו עדיין משתמשים לעיתים במילה הלועזית "אוריינטציה" - שפירושה עד היום חוש כיוון, התמצאות, מגמה.

רבים מאתנו ביקרו יותר מפעם אחת ב"גן השלושה", פארק המים במערב עמק המעינות (עמק בית-שאן). ייחודו של גן השלושה, (או בכינויו הוותיק: "סאחנה"), במעינותיו החמימים ובבריכות הרחצה הטבעיות שבו. נהדר! אך מה הקשר שלו לדויד המלך? ובכן, בפתחו של ספר מלכים א' אנו קוראים על דוד המלך כשהוא בא בימים (כנראה בגיל 70), והוא חלש וחולה, אין לו אנרגיה אפילו כדי לחמם את עצמו. "ויכסוהו בבגדים ולא יחם לו". ואז, עבדי המלך חיפשו עבורו נערה בתולה, ומצאו את אבישג השונמית כדי שתהיה לו "סוכנת", לשכב בחיקו כדי לחממו. הסיפור די פשוט ומובן. אולם, מדוע זה מתקשים המורים שלנו בבתי-הספר היסודיים להסביר לתלמידים מה פירוש המילה "סוכנת" באירוע תנ"כי זה?

כאן בא לעזרתנו הכינוי הערבי "סאח'נה" במובן של חמימות. "מים חמים" נאמרים בשפה הערבית "מיי סוח'נה" MAI SUHNE. למשל, מי שיש לו חום, הוא "סאח'ן" SAHEN. ("סאח'נה" SAHNE לנקבה). "חם" (בכלל) הוא "סוח'ן" SUHAN. נקבה: "סוח'נה" SUHNE.

בקיצור, ה"סוכנת" המוזכרת בתנ"ך היא פשוט "מחממת".

ספארי SAFARI, הוא מסע תיירותי במרחבי הטבע.
"ספארי" פירושו "מסע" בשפת הסוואהילי עם שורשים אטימולוגיים בשפה הערבית: ס.פ.ר. למשל, "סאפר" SAFR פירושו יצא לדרך, שוטט, נסע.
ייתכן גם שהמילה הערבית "עצפור" ASFUR (ציפור, בעברית), נובעת גם היא בשל המעוף החופשי של הציפור קלת הכנפיים, והנדידה שלה ממקום למקום.
בתנ"ך אנו מתוודעים להקלות הליברליות בצבא הישראלי לגבי פטור מיציאה למלחמה. בין השאר (שופטים ז' ג'): "מי הירא וחרד, ישוב ויצפור מהר הגלעד." ואכן, להלן אנו קוראים: "וישוב מן העם עשרים ושנים אלף."
יש, אם כן, קירבה בין השורש הערבי ס.פ.ר. לבין המילה העברית "יצפור" שפירושה כאן: "לצאת לדרך ולשוב הביתה בשלום." מכאן ייתכן, אולי, כי למילה "צפירה" יש בשפתנו משמעות נוספת: "מסע".
אישוש נוסף לדמיון של השפה העברית ללשון הערבית, אני מוצא בתהלים (מ"ח, י"ג), בהצעה למסע בירושלים: "סובו ציון והקיפיה, סיפרו מגדליה."
אני מתבונן בחצי הראשון של הפסוק "סובו ציון והקיפיה" וגם בחציו השני של הפסוק "סיפרו מגדליה", ומנסה להבין תוך השוואת שני החלקים המקבילים של הפסוק, כי "סיפרו מגדליה" אין פירושו למנות אחד לאחד את מספרם של המגדלים. אלא, כמובן, זוהי הצעה ללכת לטייל ולשוטט במגדלים וביניהם.

התנ"ך מספר לנו כי, במקרה ייחודי ודי מוזר, פתח אלוהים את פי האתון, והיא אמרה מה שאמרה לבלעם הקוסם, המעביד שלה. אולם, לבד ממקרה מסתורי זה, רק לבן-אנוש יש את הכושר לדבר, לשוחח, במבחר של שפות שונות.

אין זה מפתיע, אפוא, ששפות רבות נקראות על שם אחד מחלקי הפה: "שפה", "לשון" ואולי אפילו "גרון", כפי שנרמז בספר ישעיהו (נ"ח, א):

"קרא בגרון אל תחשוך, כשופר הרם קולך."

אגב, "גרון" נקרא בערבית HALK.

זה מוביל אותי אל שיר השירים אשר לשלמה, שהוא ממש המנון לטבע, לנעורים ולאהבה. שם, (בפרק ה'), אנו מוצאים את היפה בנשים מתארת את תכונותיו ואת מראהו של האהוב שלה: "דודי צח ואדום... שפתותיו שושנים... חכו ממתקים וכולו מחמדים."

מה פירוש "חכו ממתקים"? בקריאה ראשונה זה נשמע קצת מוזר. אבל, רש"י בפירושו לשיר השירים כבר אומר: "שדבריו ערבים." הרי לנו כאן ה"חך" המתוק, שמצביע על עוד אחד מחלקי הפה, המשמש כדי לתאר שפה, לשון, דיבור (ואכן, דיבור בערבית = HAKI).

"חך", בערבית, נקרא SAKEF HALEK ("תקרת הגרון") או גם, פשוט, HALK.

מעניין. השפה הספרדית-יהודית של יהודי מרוקו הספרדית (טיטואן, טנג'יר, מלייה), נקראת בשם "חכיתיה" HAKITIA. שפה ספרדית זו מכילה גם אחוז מסוים של מילים ערביות. זו שפה הנמצאת בסכנת הכחדה, אולם משאירה לנו חותם על הקשר המשפחתי בין השפות עברית וערבית.

ג'יסר א-זרקא DJISR A-ZARKA, הוא ישוב ערבי באזור חדרה. הישוב שוכן על רצועת כורכר גבוהה על חוף הים התיכון. למרגלות התל זורם הקטע האחרון של "נחל תנינים" (בערבית: EL WADI A-ZARKA). כלומר, "הנחל הכחול". ג'יסר א-זרקא הוא על שם הגשר (DJESER, בערבית). ("הכחול", בערבית = AL AZRAQ). ומה הפלא? זהו אותו הגשר הרי נבנה על נחל התנינים. "תנין", בערבית נקרא TIMSAH. ומה הפלא? זהו אותו "תמסח", כינוי נוסף לקרוקודיל (תנין) בשפה העברית.

רוב תושבי ג'יסר א-זרקא הם דייגים. (דיג, בערבית נקרא "צייאד סמכ", SAYYAD SAMAC). "ציד" שאינו דיג נקרא בערבית, SAYYAD, או, לשם הדגשה, MUSH SAYYAD SAMAC "לא צייד דגים".

אגב, "דג", בערבית, נקרא SAMAC. זה מזכיר לי את סמ"ך, האות העברית. צורתה של האות סמ"ך בדפוס, נראית לי קצת דומה לראשו של דג. בתלמוד, (באחד הנוסחים של המסכתות בבא בתרא ובכורות), אגם החולה נקרא "ים סומכי" או גם "ים סמכו" (להזכירכם את המילה בערבית).

ומה באשר למילה הערבית AZRAQ = "כחול" בעברית. בספרו של הנביא הושע (ז' ט') אנו מוצאים את הפסוק "אכלו זרים כוחו, והוא לא ידע. גם שיבה זרקה בו." בכתבי ש"י עגנון מצאנו את הביטוי "שיבה זרקה בשערו". בדרך כלל מפרשים את הביטוי כאילו "הזקנה נזרקה עליו". לעניות דעתי, יש כאן הסבר אחר, (או נוסף), למילים "שיבה זרקה בו". זהו ביטוי לשינוי גון השיער, לצבע כסוף כלשהו. כלומר, (בדומה למילה הערבית זרקא), "שיבה כמו הכחילה בשערו".

המכתב העיתי: ומה באשר לצבע שערו של ראש הממשלה שלנו?

צחוק עשה לנו אלוהים. הן בשפה העברית והן בערבית קיימת ברכה דומה מאוד: "שלום" ו"סלאם" SALAM.

למרות הברכה המשותפת לכאורה, צל המלחמה ריחף תמיד על מדינתנו. קרב או מלחמה בשפה הערבית נקראת "חארב" HARB. גם בעברית, המילה "חרב" היא מילה נרדפת ל"מלחמה". אנו מכירים זאת מהשאלה העצובה בספר שמואל ב': "הלנצח תאכל חרב?!". אגב, ובהקשר למלחמה, משתמשים במילה "מערכה", שגם בערבית, באותן אותיות אבל במבטא שונה, היא נאמרת כך: MAARAKE.

"צחוק עשה לי אלוהים" אמרה שרה אמנו (בראשית כ"א ו') - כשנתבשרה כי תלד בן למזל טוב במלאת לה 90 שנה!

"צחוק", בערבית = "דחק" DUHAK.

"מצחיק", בערבית = "מדחק" MADHAK.

בסלנג העברי יש מאמצים את המילה "דחקה" (דבר משעשע, בדיחונת). המילה נכנסה לשפתנו מהמילה הערבית "צ'חקה" CHAHKA.

רבים מאתנו מכירים את הפסוק "אז יימלא שחוק פינו ולשוננו רינה" (תהילים קכ"ו). המילה העברית "רינה" הופכת להיות בערבית "אע'נייה" UGNIYE. "שר", "רן" - יהיה בערבית "ע'ננא" GANNA. עם קצת דמיון, נגלה את השורש המשותף בשתי השפות. אגב, בעת שירותי בצה"ל בשנות ה-50 אמר לי עולה חדש מתימן את הגרסה שלו לפסוק: "אז ימלא זחוג פינו ולשוננו רינה..."

בשנה הראשונה של המאה ה-16 יצא לאור ספר חשוב בעולם היהודי. במושגים של ימינו ניתן אף לומר כי היה "רב מכר".

הספר הוא "צאינה וראינה", הכתוב באידית, וחיברו יעקב בן יצחק אשכנזי, יליד עיירה קטנה ליד לובלין בפולין. "צאינה וראינה", סודר לפי פרשיות החומש, ושזורים בו מדרשים עממיים, אגדות חז"ל, פירוש רש"י, ועוד.

עבודה רבה הושקעה בספר זה, אך יותר מכל ראוי להערכה עצם המחשבה לערוך ולחבר ספר מעין זה. ר' יעקב אשכנזי מתמצת את הרעיון (בהקדמתו לספר נוסף שכתב, "ספר המגיד" לנביאים וכתובים), באומרו: "למען דעת כל עמי הארץ מקטנם ועד גדולם מעצמם ידעו ויבינו לקרות את כל הכ"ד אשר לא היה כבר לעולמים".

ואכן, השפה העממית של הספר ("אידיש עסיטית") ופשטות הפירושים והאגדות, עשו את "צאינה וראינה" ספר יסוד ל"עמי הארץ", אבל - כפי שמעיד שמו של הספר - בעיקר לנשות ישראל באירופה המזרחית. משך דורות רבים שאבו גם ילדי ישראל, באמצעות האימהות שלהם, את עיקרי התורה בדרך נעימה ולבבית. שם הספר ניתן לו על פי הפסוק בשיר השירים: "צאינה וראינה בנות ציון במלך שלמה, בעטרה שעטרה לו אימו ביום חתונתו וביום שמחת לבו". מסתבר, כי בקהילות רבות נאמר, או הושר, פסוק זה בעת הוצאת ספרי התורה מה"היכל", מארון הקודש, לשם קריאת "פרשת השבוע". נראה כי בתת-התודעה הקולקטיבי של העם היהודי נתקבלה דעתו של ר' עקיבא: "כל הכתובים קודש, ושיר השירים - קודש קודשים", גם מבלי להבין או לרדת לעומקם של הסודות והרמזים הקבליים שיוחסו להמנון אהבה נפלא זה.

הרעיון הגדול של קיבוץ מדרשים, פירושים ואגדות חז"ל ל"אנציקלופדיה" תורנית עממית אחת, צץ גם בקהילות ישראל שבמזרח. למעלה ממאה שנה לאחר הופעת "צאינה וראינה", הגה ר' יעקב כולי, יליד ירושלים (1685) רעיון דומה (האם בהשפעת "צאינה וראינה"? זאת לא נדע). הוא יזם ותכנן ואף התחיל בביצוע מפעל ספרותי גדול: ספר רב-כמות בשם "מעם לועז". ספר זה, אשר נכתב בשפה הספרדית-יהודית, לדינו, מכיל פרשנות שווה לכל נפש על כל פרשיות התורה ועל כמה מספרי נביאים וכתובים.

הספר מתובל בדינים, במדרשים ובאגדות ממקורות חכמי ישראל בדורות קודמים. "מעם לועז" יועד להיות מובן גם ליהודי הפשוט ולא רק לתלמידי חכמים. אכן זכה הספר לתפוצה עצומה בקרב כל קהילות הספרדים, דוברי לדינו, שהיו פזורים בכל רחבי האימפריה העות'מאנית.

ר' יעקב חולי הספיק לכתוב את פירושו לספר "בראשית" וחלק מספר "שמות". אבל מפעל ספרותי זה לא נדם. היו לו ממשיכים רבים לאורך 200 שנה (ביניהם יצחק מגריזו, יצחק ארוגואיטי, רחמים מיטראני, ועוד).

מקור השם "מעם לועז" הוא בפסוק הראשון של פרק קי"ד בתהלים: "בצאת ישראל

ממצרים, בית יעקב מעם לועז". בספרות הרבנית מצוי הביטוי "לועז", לעתים כראשי תיבות של "לשון עם זר", לציון מלים בלשון זרה. בתרגום התנ"ך שבספרדית-יהודית מתורגם צמד המילים "מעם לועז" כ"פואיבלו לאדינאן" והרי לנו רמז לשפת ה"לדינו", השפה שבה כתוב הספר "מעם לועז".

האם הייתה זו הסיבה היחידה שבגללה בחר ר' יעקב חולי בשם זה? בתקופה שבה משוררים יהודים נהגו "להטביע את חותמם" על שיריהם בדרך האקרוסטיכון, נהגו גם מחברי ספרים ל"הנציח" את שמם באמצעות שם הספר שכתבו, (לדוגמא: "עטרת שלמה" של ר' שלמה בן יחיאל לוריא, "עין יצחק" של ר' יצחק אלחנן ספקטור, "עקידת יצחק" לרבי יצחק עראמה, ומאות ספרים כיוצא בהם). אבל, הרי, ר' יעקב חולי כבר קבע כי מפעלו הספרותי ייקרא בשם "מעם לועז". מה נותר לו, אם כן, כדי לשיר את שמו בספרו אשר כתב?

אמנם בשער הספר של "מעם לועז" מופיע עיטור עגלגל ומסביבו כמה פסוקים היוצרים יחד ראשי תיבות של שם המחבר. הקורא הבקי והדקדקן במיוחד, ייתכן ויבחין בכך. אולם בכך לא די.

ובכן?

חולי הוא שם משפחה ידוע בקרב היהודים הספרדים (ובדרך כלל נפוץ יותר, קרי וכתוב, "חולי"). אינני יודע אל נכון כיצד ביטא ר' חולי את שם משפחתו: האם חולי, או שמא אף פולי בכ"ף דגושה? מכל מקום, לי נראה (ואולי זה אך מקרה מופלא ותו לא?) כי ר' יעקב חולי ניסה לכוון אותנו אל פסוק נוסף באותו מזמור תהלים קי"ד: "מלפני אדון חולי ארץ, מלפני אלוה יעקב". הרי לנו כאן שמו של בעל "מעם לועז" מרומז היטב.

הן "צאינה וראינה" והן "מעם לועז", המהווים אוצר בלום של מקורות המחשבה היהודית, זכו להיתרגם לשפות שונות, לתועלתם של בני ישראל מעדות שונות, שאינם קוראים לדינו או אידית. זה אך טבעי ומובן. אולם, לשני ספרים אלה תופעה משותפת נוספת: שניהם תורגמו במהלך עשרות השנים האחרונות גם ללשון המקור, לעברית. אכן, תופעה יוצאת דופן של מקרא-תרגום-מקרא; לשונות היהודים, במקומות פזוריהם, הולכות ומתנקזות אל שפת התורה.

שלשלת הדורות נמשכת.

אניגמה ושמה יהודה ה-צבי

אז מי הוא האבא היקר הזה שלי, תשאלו.

משורר?

בלשן?

עיתונאי פובליציסט הכותב מאמרים?

סופר?

ואענה בפשטות: כל התשובות נכונות!

כשאני קוראת סיפור משלו תמיד... אבל תמיד (!) עוברת בי צמרמורת.

כזו המתפשטת באחת בסיום הקריאה.

דווקא השפה הישירה שלו, כזו שאינה מתחכמת מדי, כזו שאינה

מעצימה סיטואציות, כזו השוטחת עלי דף סיפור מן החיים (שאינן

או לא אירע לו) - היא שמרגשת אותי כל כך.

ואז... דוק רטוב שכזה מכסה את עיני.

דוק קטן, דקיק, כמעט בלתי נראה.

כזה שרק אבי יודע ליצור.

מרגלית גלי צבי ויס

פגישה במלון

מזה כמה שנים, אינני עונד שעון על פרק ידי. זה התחיל כנראה בגלל איזה גירוי אלרגי קל. אחר כך - בתוך כל המתח של עסקי הצולעים - מצאתי שיש בזה רוגע מסוים. נגמלתי מן ההצצה האוטומטית בשעון ואיכשהו, כמעט בכל עת, אני יודע מה השעה.

לפגישה במלון "ימית" הגעתי, כהרגלי, כרבע שעה לפני הזמן. ישבתי בטרקלין וחיכיתי לדימיטרי, איש עסקים מקפריסין, שבאמצעותו קיוויתי לייצא מוצר מסוים לארץ ערבית. כך, מהורהר מעט, התבוננתי בציפוי אבן הטרוורטין ששלט בכל המלון. רצפה, קירות ואפילו השולחנות, אותה אבן איטלקית נקבובית ויפה. צבע בז' צהבהב חיזור. אפקט של אבן חברון ואווירה כמו ארצישראלית במחיר ויוקרה של תוצרת חוץ. ייתכן שחייכתי לעצמי תוך הרהורי, ובאותו רגע ניגע לשולחני גבר צעיר (מתקרב לשנות הארבעים. האם הוא צעיר?).

"דימיטרי?" שאלתי והוספתי באנגלית: "ברוך בואך לישראל!"
"אני מקבל את ברוך בואך לישראל, אבל אני לא דימיטרי. רציתי לבקש לשבת זמן מה ליד השולחן... טוב, אני מבין שאתה מחכה למישהו."

"אין דבר," אמרתי, "זמן הפגישה עוד רחוק. שב בינתיים."
האורח הלא קרוא הסיט את הכיסא, התיישב, ועבר לדבר בעברית: "תודה," ענה לי, "שמי חיים-ויטל. אני מקנדה."

"יפה," קראתי, "ואתה עולה חדש או רק תייר?"
"טוב, אינני יודע, עדיין אינני יודע. תרשה לי, אזמין לנו 'דרינק' קטן. וויסקי, ברנדי?"
"לא, לא!" עניתי, ונרתעתי מיד מעוצמת התשובה השלילית שלי. כמעט תמיד כשמציעים לי כיבוד או משקה אני משיב קודם כל ב"לא" רבתי. מאידך, תמיד קינאתי באנשים, שידעו להתנהג כחברים משכבר הימים תוך כדי הצתת סיגריה או הרמת כוסית ראשונה. הרגשתי אי נעימות מסוימת. כנראה שהקנדי הבחין בהתרככות מה בפניי וחזר והציע:

"אולי נשתה 'מים עזים'?"
"מים עזים!?!!" הביטוי הזה הדהים אותי. כמו בטראנס חזרתי תוך שבריר שנייה חמישים שנה לאחור, אל שנות ילדותי המוקדמות. אז, באותם ימים רחוקים, שמעתי "מים עזים". כך כינו לפעמים יוצאי סלוניקי את המשקה הידוע בשם עראק. בקלות מפתיעה הצליח הקנדי להסב את תשומת לב המלצרית הצעירה ליד הבר והזמין - באנגלית - 2 אוזו "און דה רוק."

"הדהמת אותי," אמרתי, "מניין לך הביטוי הזה מים עזים?"
"הו, זה מאבא. כך קראו לזה עוד ביוון. אבא שלי היה מניצולי השואה. זהו. אחרי המלחמה חזר ליוון לחפש מטמון שהסתיר אי שם והחליט להגר לקנדה."

הרגשתי פתאום איזו קרבה לקנדי הפטפטן הזה, והיה לי הדבר קצת מוזר. כל ימי, אם זה בצבא או בכל מקום אחר, דחיתי מעלי כל מיני טיפוסים שניסו להידיבק אלי או לבקש

פרוטקציה בזכות הלשון הספרדית-יהודית המשותפת לנו, או בגלל אזור גיאוגרפי מסוים שבו נולדנו או נולדו בו הורינו. כאן לפתע חשתי אחרת מנטיית לבי בדרך כלל. "כן", אמרתי, "גם משפחתי מסלוניקי. הורי עלו לאר. בגל העלייה של 1934. הייתי אז בן שנתיים, ואת סבי וסבתי שנשארו שם אינני זוכר." "כמעט כולם נספו בשואה הזאת," ענה לי סתמית.

"סבי נפטר כנראה כבר לאחר כמה חודשים במחנה ההסגר. את המזון שקיבלו נתן כמעט כולו לבנו שמואל שהיה אתו במחנה. 'זהו אוכל לא כשר' היה נוהג לומר כאילו בהתנצלות כלפי הבן 'אבל אתה תאכל, תתגבר ותצא מכאן פעם.' את סבא העבירו כעבור זמן לבית החולים או למחנה אחר, וכמובן שלא שמענו עליו מאז. אבל דוד זה - שמואל - ניצל תודה לאל, ועלה ארצה."

נהיה עצוב פתאום בלב. נזכרתי, וחככתי בדעתי אם לספר לקנדי, על ביקור שלי עם המשפחה בקיבוץ יד מרדכי. לפני שנים, נסענו לשם כדי להראות למרגלית בתי את שדה הקרב עם המרצים במלחמת השחרור. כלל לא ידעתי אז שיש ביד מרדכי מוזיאון להנצחת השואה. איני זוכר במדויק מה ראינו בו היות וכבר מיהרנו לחזור הביתה. מה שנשאר חרות בזיכרוני, זה לוח ענק ועליו תצלום מוגדל של רשימת ה"טרנספורט" של יהודים מיוון שנשלחו לפולין באוגוסט 1942. כמעט בקצה הרשימה בלט מול עיני שמה של סבתי זיכרונה לברכה, מטיקה אלאוף.

שמחתי כשהגיעו כבר שתי כוסות העראק ובהן קוביות קרח כמו מצועפות בענן תכלת לבן. זהו הצבע היפה שיוצר המשקה השקוף הזה כשבא במגע עם מים. "לחיים!" קראתי, כשאני נוטל כוס בידי. "לחיים טובים!" ענה לי הקנדי הלז כמנהג יהודי יוון.

לגמנו מן המשקה בנחת. חשתי איך הוא מנסה ליהנות מן הארומה המיוחדת של העראק, ושוב היה לי כל כך מוזר להסתכל באדם זה שנולד בקנדה, ארץ מן המתקדמות בעולם, בתקופה שלאחר מלחמת העולם השנייה, ושיש בו כל כך הרבה "מניירות" של יהודי מארצות הבלקן של הדור הישן.

"אבא שלי," אמר לי חיים-ויטל תוך לגימה נוספת מכוסו, "החליט במודע להגר לקנדה ולא לישראל. עד יומו האחרון היה בו כמו כעס על אלפי הצעירים הציונים ביוון, שעזבו את בית הוריהם ועלו לארץ." "אבל למה?" שאלתי.

"זהו. הוא האמין שהתרוקנות הקהילה כמעט מכל הדור הצעיר שלה היא שאפשרה את השואה של יהודי סלוניקי בפרט, ואולי גם של היהודים בפולין."

העראק השפיע עלי מהר מאוד. הרגשתי כמו כבודות מה במחשבה, ונתתי לו להמשיך לדבר. "אתה מבין מה קרה?" הוא אמר, "הגיע הצבא הנאצי ומצא קהילה שרובה אנשים מבוגרים, מפוזרים. הנוער והצעירים שיכלו אולי לפעול להתנגדות או לבריחה או לאיזו פעולה

שהיא, כל אלה לא היו במקום. הם היו בפלשתינה. וגם המנהיגים של הישוב היהודי בארץ, מה עשו? כך אבא שלי היה אומר. הם לקחו את הצעירים אבל לא חשבו לבוא לעזרתנו. לא, הם ישבו ומיששו את קירות הבית שלהם בפלשתינה. הקירות היו קרירים, האש הייתה עדיין רחוקה מהם. זהו, הם את נפשם שלהם, הצילו."

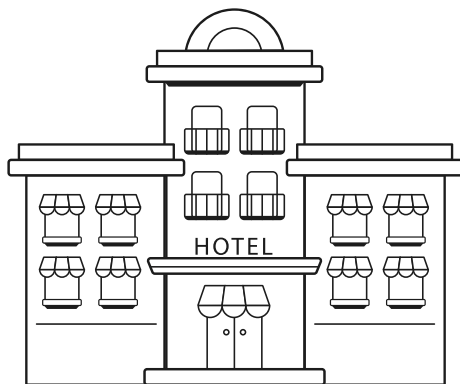
"ומה אם כן, אתה עושה כאן?" שאלתי וניסיתי לחשוב אם שאלתי זאת בטון הנכון. חיים-ויטל הסתכל בשעונו. כן, זהו הסימן הבינלאומי שהוא כבר סוגר את השיחה ורוצה להיפרד. "תראה, לפני מותו אמר לי: 'חיים-ויטל, לך לבקר בארץ אבותינו. אבי הזכיר הרבה פעמים את ה'טיירה סנטה' (האדמה הקדושה) אבל אף פעם לא ביטא בפיו את המילים מדינת ישראל. הוא מת ברוגז על הציונות."

חיים-ויטל הושיט לי יד ונפרד. "היה לי מעניין לשוחח אתך," אמר, ויצא אל הרחוב. ראיתי אותו מבטד לדלת הזכוכית עומד על המדרכה, מושיט יד ומסמן למונית לעצור, ופתאום כמו בדחף בלתי מוסבר רצתי לעבר הדלת ויצאתי אליו. הוא כבר ישב במונית שהתחילה לנסוע. "חיים-ויטל!" קראתי אליו, "מה שם המשפחה שלך?"

"אלאלוף," ענה לי ונופף בידו.

"מה?!" שמעתי את עצמי שואל, "אלאלוף?" לעזאזל עם הקול החלוש שלי.

"אלאלוף!" שאגתי שוב לעבר המונית המתרחקת, וידעתי שהוא אינו שומע אותי.

חירבת אל בורג'

אורחים מאמריקה! מהיכן להיכן יש לי קרובי משפחה בארצות הברית, ומצד אבא? ככל שידעתי עד כה, לאבי אח אחד בלבד, הלוא הוא דודי שלמה, ושניהם בגיל גבורות. בנעוריהם עלו ארצה לבנות ולהיבנות בה, והריהם נטועים כאן, הם ובניהם ונכדיהם. אולם, מסתבר, שדודתו של אבי היגרה מיוון, ארץ הולדתה, לארצות הברית עוד בשנת 1920. שם נישאה והקימה משפחה. היא שמרה על קשר עם אחייניה ה"צעירים" בארץ משך כל הזמן. קשר דליל אך קבוע, אף אם בקצב של מכתב אחד לשנה, הרי זה אוסף של למעלה מ-70 מכתבים!

לפני מותה, ביקשה מבניה להמשיך את הקשר המשפחתי. אולם, ישנם כנראה אנשים המתעצלים לכתוב; מסיבה זו או אחרת, נטל מר כהן את רעייתו עמו והיגע לכאן לבקר את בני הדודים שלו בישראל.

זו הייתה פגישה מאד מרגשת. לאחר נשיקות רבות עם אנשים זרים, שהם גם קרובים, התיישבנו כולנו אל שולחן עמוס כיבוד מקרב-לבבות נוסח סלוניקי. בני הדודים ניסו לשוחח זה עם זה, אבל ללא הצלחה. אבי ודודי גיששו בעברית, לדינו, יוונית, צרפתית. מר כהן ידע אנגלית בלבד. הוא שר לנו שיר ערש יפה בלדינו, ששמע בילדותו. שמחנו עוד לשמוע מפיו שמוניהם של שלושה מאכלים מוכרים וחביבים שזכר ממטבח של אמא. היו הרבה חיוכים, וטפיחות על שכם, אבל השיחה דממה ונדמה. ידעתי, שתוך כמה שניות תפנה אלי אמי באיזו הערה. לא טעיתי.

"הלא אתה סגן-אבא. מה אתה יושב בפניה שלך ושותק? דבר עם האורחים באנגלית!" הביטוי "סגן-אבא" שמור בפיה של אמי לבן הבכור שלה. בדרך כלל, כדי לדרבן אותי לעזור בטכס כלשהוא כגון "ליל סדר" וכדומה. לא בענייני עסקים, כמובן. מכאן ואילך, המשיכה השיחה לזרם בערנות, שנים מקרא-עברים ואחד תרגום "אינגליש". לקראת סיום המפגש, הוציא קרוב משפחתי התייר פתק מכיסו ועליו כתובת:

מיסטר יוסקה ברעם

מושב כדנודים

בשולי הפתק, כנראה בלי קשר לכתובת, היה רשום: חירבת אל בורג'. שורה זו נכתבה באותיות דפוס גדולות, והתעתיק הלועזי של שם זה הצחיק אותי משום מה. "אני מעוניין לבקר אדם זה", אמר לי מר כהן, ופנה אלי. "אני מקווה שלא יקשה עליך לנסוע אתנו. מה נעשה בלעדיך אם יוסקה ברעם אינו יודע אנגלית?" "בבקשה, בעונג רב!" עניתי, וכעסתי על עצמי איך יכולתי להוציא דבר שקר מפי בחיך רחב על השפתים. "האם יוסקה זה הוא ידיד שלך?" "לא. הסיפור הוא כזה. שכן שלנו, בביתנו באיסטון, ושמנו צ'רלס מקנזי, לחם כאן בארץ

בשנת 1948. יוסקה היה מפקד-מחלקה שלו ויחד הם נלחמו במקום הזה, הנה כאן". ומר כהן הצביע באצבעו על שתיים שלוש המילים המרכיבות את השם חירבת אל-בורג. "אני מבין," המהמתי.

"אתה מבין," כאילו חזר מר כהן על מילותיי. "בשביל צ'רלס השכן שלנו זוהי 'איוו-ג'ימה' * הפרטית שלו. הוא מאד הפציר בנו לבקר את המפקד שלו ולשמוע את סיפור הקרב." אפשר שתתפלאו אבל כבר בשיחה בינעירונית קצרה הצלחתי לברר, שיוסקה ברעם חי וקיים במושב כדכודים, וזוכר גם זוכר לא את הקרב בלבד, אלא אף את אותו מתנדב, צ'רלס שמו. כן, והוא יהיה מוכן לעשות בשבילנו הפסקת 11. Welcome, Welcome, הוא אומר. לי - בן הארץ הזאת - Welcome הוא אומר לי באנגלית.

הדרך מתל אביב אל צפון הארץ מעשירה את העין בתמונות נוף נהדרות ומכוונות: מישור החוף והים הלוחץ אותו, משנה צבעו מתכלת, כחול עד אפור. צבעים רוגעים ומסעירים, מותאמים לכל שעה משעות היום. השרון, עתיר הצמחייה, חולף מבעד לחלונות מכוניתנו הנוסעת, חולף ומפנה מקום לגבעות נמוכות ומשם להרים היפים, שלרגליהם פרוש עמק חרוש תלמים של ירוק וצהוב - עמק יזרעאל.

התיירים שלי שוחחו בערנות כל הדרך, התעניינו בהרכב הממשלה, ביחסים עם הפלשתינים, בערכו של הדולר לעומת השקל. הנוף עבר מול עיניהם והם לא ראו. הדרך עולה, יורדת ושוב עולה. שלט חץ גדול כיוון אותנו לעבר המושב כדכודים. טרטורו של טרקטור שנסע לפנינו במשעול הצר הבליע את רינתו של שיר ילדות ישן שפיזמתי לעצמי:

- לאן תפסעו, לאן תלכו, ילדים טובים?	- קחו גם אותי לירושלים, ילדים טובים!
- נושעים אנו לירושלים, ילדה טובה יפהפיה	- בואי בואי נסע יחדו, ילדה טובה יפהפיה.
- ומה שם תעשו בירושלים, ילדים טובים?	
- בית המקדש נבנה שמה, ילדה טובה יפהפיה.	- הבה נסע, נסע חיש, ירושלימה, נסע חיש!

שלוש ערביות צעירות, עוטות חולצות רחבות כעין "טוניקה" ולובשות מכנסיים, עמדו במרכזה של ערוגת ירק ענקית לפני ביתו של יוסקה ברעם, ועסקו באיסוף קלחי ברוקולי. בקצה מרפסת הבית ישב גבר משופם, חבוש כובע קש ועישן סיגריה. פניתי לגשת אליו ולשאול אותו אם אכן הגענו למקום ולאדם הנכון. אולם, הלה המשיך לצפות לעבר הפועלות. כשהפנה מעט את ראשו לעברי היה מבטו כבוי; קצת בוהה, קצת תמה לבואנו. עשיתי עוד צעד מהוסס ונעצרתי. אבל, עוד טרם הספקתי להתאכזב מ"קבלת הפנים", ומתוך שורת החממות שמצד ימין יצא לקראתנו, בריצה גבר שני, ונופף אלינו בידו:

"הלן, אתם שם! יופי שבאתם!" קירב את כף ידו אל פיו וקרא בקול:

"נג'יה, נג'יה! תכיני קפה לאורחים!"

* איוו-ג'ימה, אי וולקני באוקיינוס השקט. אתר קרבות מפורסם במלחמת העולם השנייה.

עריבה אחת מן השלישייה מיהרה וניערה את ה"טוניקה" שלה ונפנתה לעבר מטבח הבית. יוסקה היה ממש גבר לעניין, חביב ומסביר פנים. ישבנו ופטפטנו על דא ועל הא, והשיחה קלחה בנועם. הקפה הגיע בדיוק בזמן שהגוף כמו קרא לו, והיה - כפי שכתוב בספרים - מהביל וריחני. תבלין ההל שנמסך לתוכו נתן בו טעם מיוחד. מזווית עיני ראיתי את זוג האורחים מאמריקה לוגמים מן הקפה כשהם תוהים על טיבו, ממצמצים בשפתיים וממש מאיצים בחושיהם שיגלו להם את סוד הטעם האקזוטי של הקפה.

כל ההקדמות כמו נאמרו, וגם את תמונתו של צ'רלס המתנדב ראינו. יוסקה - כאילו בתפנית של 180 מעלות - הגיע באחת אל שנת 48, חי ונושם את אבק הדרכים של אז, שוכב וצופה במשקפתו לעבר משוכת הצבר הסבוכה שעוטפת ומגינה על חירבת אל-בורג' במרומי הגבעה. חירבת אל בורג'. כפר זעיר זה מנה כל כולו חמישה בתים, מחוברים כולם אל חצר גדולה, מוקפת קיר-חומה גבוה.

יוסקה ברעם קירב את כסאו עוד יותר אל עבר מר כהן ורעייתו, כמו רצה להעביר אליהם ישירות את מחזות הימים ההם:

"שכבתי מאחורי סלע גדול", סיפר יוסקה, "הסתכלתי על הגדר הקוצנית של הצבר ושאלתי את עצמי איך ניתן יהיה לפרוץ דרך מחסום ה"סברס". מן הכפר אין יוצא ואין בא, אבל צליפת יריות לעבר אנשינו הזכירה לנו פעמים רבות ביום, שמולנו ניצב אויב המונע בעדנו לעבור בדרך העפר ומנתק ישובים שלנו מלקבל אספקה ומזון. עלינו לכבוש את חירבת אל-בורג', ויהי מה!

שעות עברו, ולפתע נשמעה נעירת חמור ולאחריה נורתה יריה ועוד יריה לעבר בעל החיים האומלל. מדוע הם יורים על חמור, שבוודאי שייך להם? שאלתי את עצמי. אבל, החמור לא נפגע. הוא החל לרוץ במלוא כוחו במעלה הגבעה לעבר ה"חירבה". כך גיליתי, שישנו מעין פתח בין השיחים הדוקרניים של הצבר, ושביל מוליך אל הכפר.

הערב ירד, ואנו נערכנו להתקפה על הכפר. היינו מחלקה קטנה של חיילים המורכבת ברובה ממתנדבי חו"ל ומעולים חדשים. שני ילידי הארץ שאתי, היו בני המושב הזה ממש, ועליהם סמכתי במיוחד. אותם ייעדתי לצאת ראשונים במהלך ההתקפה ולהטיל רימוני-יד על האויב המתבצר מעבר לחומה. אחריהם היו אמורים לבוא, בתכנון מדויק, שאר אנשינו ולכבוש את היעד. בהתאם לתדרוך מודיעיני שקיבלנו, היו בחירבת אל בורג' לא יותר מעשרה גברים חמושים ברובים אנגליים מיושנים; וההנחיה הייתה לפעול בחשכת הלילה, שאז הערבים, הפוחדים מן החושך, יירתעו מלהילחם, ואז - יברחו או ייכנעו לנו בקלות.

יצאנו להתקפה בלב קל. הלכנו שופים והתקדמנו לאט, בשקט ובזהירות על השביל ה'סודי' שחשף בפנינו החמור קודם לכן. כשהגענו קרוב לקיר החומה, בא הרגע לתת פקודה למטילי הרימונים לבצע את משימתם. צעקתי אליהם - ועוד בבדיחות הדעת: 'תפוחים, קדימה!' נשמע קול נפץ הרימונים שהתפוצצו בחצר הבית וזעקת חייל ערבי שנפגע. אבל, באותו רגע ממש נפתחה עלינו אש תופת של שני מקלעים שהיו מוצבים בהסתר ושהמודיעין שלנו לא השכיל להזהיר אותנו מפניהם.

'הפחדנים הללו, לעזאזל!' קיללתי בכל לבי. 'קיבלו אומץ בתחת שלהם, הכלבים!' הבחור, מידה הרימון שמצד שמאל נפצע קשה. 'נפגעתי!' הוא צעק 'אני משתדל לזחול אליכם בחזרה.' לחובש שלנו לא הייתה שום אפשרות להתקרב אליו כדי לחבוש את פצעיו ובוודאי שלא יכול היה לחלץ אותו משם. אש המקלעים ריססה את כל השטח סביב ביעילות. אבל רצון החיים של הפצוע דחף אותו והוא זחל לאט לאט ונסוג אלינו. הבחור שמצד ימין, דני קראו לו, נשרט קלות בידו, אך נתקף בפחד נורא - היום קוראים לזה הלם קרב - והתחיל לזעוק ולצווח ולהתפתל על הקרקע כשהוא מניע ידיים ורגליים, אבל אינו זז ממקומו. אני עצמי לא פחדתי, "המשיך יוסקה בסיפורו.

"אני בחור אמיץ מאד. ידעתי, שעלי לעשות משהו, ומהר. בכמה קפיצות-קרב מהירות, בזיג-זג, זינקתי קדימה. יריות בצרורות שרקו מעבר לכתפיי, אבל הגעתי אל דני ללא פגע. 'דני, הירגע', אמרתי לו. 'הכול בסדר, אנו יוצאים מכאן. הירגע', אבל דני המשיך לרעוד בכל גופו, והפיק מפיו צווחות עזות ופרץ של מילים בלתי ברורות. שמתי את ידי על פיו והמשכתי להרגיע אותו ככל שיכולתי. זחלתי חזרה ומשכתי אתי בכל הכוח את דני. זה לא היה קל, האמינו לי, אבל עשיתי זאת. דני, והפצוע שכבר הגיע בכוחות עצמו, פונו אל העורף, ואני התחלתי לארגן את המחלקה להתקפה מחדש. נתתי להם הנחיות חדשות והם חיכו בדריכות לפקודתי. 'אחרי!' נשפתי בקול בוטח. התקרבנו בהיחבא אל הקיר הגדול. נצמדנו אליו ועשינו איגוף של כל החומה מסביב. תקפנו את האויב מן הצד שלא ציפו לנו. המקלעים של האויב ירו בשצף-קצף, אבל בשניות הראשונות הם לא היו מכוונים לעברנו. השניות הללו הכריעו את הקרב לטובתנו."

"ומה עם צ'רלס, הוא היה אתכם כל הזמן?" שאל מר כהן.

"בוודאי. והוא עשה עבודה טובה. באמת, עבודה טובה. כמו כולם."

"זה היה ממש מרתק." אמרה גב' כהן.

יוסקה חיך בקורת-רוח ואמר:

"בואו חבריא. אראה לכם אילו פרחים יפים אנו מגדלים בחממות."

קמנו ללכת. יוסקה, משום מה, התקרב אלי ואף ניסה להתאים את צעדיו לקצב של הליכתי; כמו ניסה לפצות אותי על שריכו את מלוא תשומת לבו לאורחיו התיירים. הוא הניח ידו על כתפי משל היינו חברים ותיקים:

"איך היה?" הוא שאל. "היה זה סיפור קרב מעניין?"

"בהחלט מעניין." עניתי, והרשיתי לעצמי להיות גלוי לב: "אבל נתת קצת חופש לאגו שלך. אולי לא היית צריך להדגיש כמה אמיץ היית. הרי זה היה מובן מאליו מתוך הסיפור עצמו." יוסקה הוריד את ידו מעל כתפי, ונעצר במקומו.

"אתה צודק במאה אחוז," אמר, "אבל זה היה מעשה של גבורה, לא כן?"

לא היה לי ויכוח אתו. להיפך, הצטערתי על שפגעתי בו בהערה לא מנומסת: מה קרה לי? - - - טענתי כלפי עצמי - האם עיני צרה ביוקרתו של אדם זה, שאכן פעל בחירוף-נפש? הרי אין זה נורא כל כך אם אחת לארבעים שנה ייזכר במעשה זה בקצת גאווה.

את המילים שהטחתי בו לא ניתן היה להחזיר, כמובן. ניסיתי למצוא מילים אחרות שיפיגו את פגיעתן של הראשונות. הייתה שתיקה שנראתה לי ארוכה מאד. יוסקה שבר את השקט והחל לדבר:

"מיד אחרי המלחמה, עזבתי את המושב והלכתי לגור בעיר. תוך זמן קצר התחלתי לנהל עסק, שהלך והתפתח עם השנים. עשיתי הון בעסקי יבוא מזון. ביססתי את עצמי היטב, ססתי לפחות פעמיים בשנה לחו"ל בענייני העסק וגם להנאתי האישית."

'מה כל זה שייך לכאן?' שאלתי את עצמי ושתקתי.

"אתה רואה את האדם היושב שם בקצה המרפסת?" שאל יוסקה.

"כן," הנהנתי בראשי, "הרי נתקלנו בו מיד כשבאנו לכאן."

"אך לפני כשבועיים ניסה להתאבד. בקושי ניצל ממוות לאחר ניתוח מסובך, ועוד זמן רב יחלוף עד שיחלים."

יוסקה חיכה עד שאתלה בו את עיניי בשאלה. אז המשיך:

"גזלו את פרי עמלו, ניחא. אבל גם רמסו את כבודו ונטלו ממנו את התקווה. אתה יודע מה פירוש כל זה?"

"לא. עדיין אינני מבין מה הולך כאן."

"אדם זה שאתה רואה שם, חזר למשק מיד לאחר המלחמה, מלחמת השחרור. לאחר שנלחם על הארץ, ניסה להוציא לחם מן הארץ; זה לא היה קל. היו לו תקופות קשות. היו גם תקופות טובות יותר. אחר כך בא התכנון החקלאי של הממשלה, אחר כך השיווק המאורגן, שלא הותיר לחקלאים אלא פרוטות עלובות. משם החלו החובות. הבנקים פשטו את עורם של עובדי האדמה בריבית רצחנית; פקידי מס הכנסה, כרגיל, סוחטים אותך אבל לא נותנים בכ אמון. בעיניהם אתה הוא הפרזיט, הטפיל. המצב הלך והתדרדר, ואז 'מקורות' סוגרת את המים, וחברת החשמל מנתקת את החשמל. מה נותר לו לאדם לעשות? הוא נחנק מחובות, לחצים ובעיקר ממבוכה. הוא חושב שאין כל מוצא, ואז נראה לו שהדרך היחידה להימלט מכל זה היא איבוד-עצמו לדעת. להתאבד!"

"זה באמת נורא ואיום." מלמלתי.

"אתה רואה את האדם שתקוע שם בפניה? זהו יוסקה! זהו הגיבור שהציל את חיי וניצח בקרב. ואני פחדן עלוב הסוחר על גבי את הטראומה של הכשלון שלי, כבר ארבעים שנה. יוסקה הוא גיבור, בעל עיטור המופת. לכן, כששיחקתי, כמו בהצגת תיאטרון, את תפקיד יוסקה, לא יכולתי להימנע מלהלל את 'עצמי', את 'אומץ לבי'. עכשיו אתה מבין? כששיחקתי את יוסקה, לא הרגשתי שאני מדבר בהפלגה, בסופרלטיבים. חשבתי, אני עדיין חושב, שכך זה באמת. מגיע לו כל הכבוד!"

"כן, הבנתי." עניתי.

"כאשר טלפנת אלי אתמול בשמם של האורחים מחו"ל וביקשת את יוסקה לא יכולתי לספר לך את האמת. החלטתי שזה מה שאעשה: אספר לטוריסטים הללו את מה שהם רוצים לשמוע כאילו מפיו של יוסקה. חס וחלילה שייוודע למישהו, ובפרט בחוץ-לארץ,

מה שקרה לו בימים אלה! וכשכל זה קרה ליוסקה עזבתי הכול ובאתי לכאן מיד. סגרתי את המשרד ובאתי לעזור ליוסקה להתאושש מן המשבר הנפשי שלו. לעודד אותו, וגם לנסות ולהציל את המשק מכיליון. אתה רואה, ארגנתי את הפועלות שעובדות שם (ליוסקה לא הייתה אגורה כדי להיעזר בפועלים), שיקמתי את החממות...אני מנסה להחזיר את יוסקה למעגל החיים."

דמעות גדשו את עיניו של דני וחנקו את גרונו.
"גש, גש אל האנשים שלך, שכבר נכנסו אל החממה." אמר דני. "אני רק שוטף את הפנים ומיד מגיע אליכם."

חצי שעה לאחר מכן עמדנו להיפרד מהמארח שלנו. לחצתי את ידו של דני ואמרתי לו: "סיפור הגבורה של יוסקה היה מהמם. אני מאחל לו שיצליח להחלים ולהתאושש. חבל, שהמדינה אינה מצליחה להחזיר קצת אהבה, אם לא עידוד ממשי, ללוחמים שלה, אבל..."
כאן היססתי קמעא אם להמשיך. עצרתי מעט, כאילו מניתי עד עשר, ויריתי את המשפט הבא: "מה שאתה עושה היום עבור יוסקה זה מעשה אמיץ ויפה. הרבה אנשים היו בוודאי מתקנאים ביוסקה ורוצים חבר כמוך."

נדמה לי, שדני שוב ניסה להסתיר את התרגשותו ולכן התקרב אלי וחיבק אותי חיבוק קצר אבל חזק.

מר כהן ורעייתו, כל אחד בתורו, ניגש אל דני וחיבק אותו. מן הסתם, הם חשבו, כך מקובל ונהוג אצלנו בארץ.

"הנביא מעזה הגיע! הגיע הנביא העזתי!"

הכרתי היטב את קולו של הכרוז, השמש של בית הכנסת "קהל שלום", אבל אותה שעה היו מחשבותיי ממני והלאה: יושב הייתי על שרפרף קטן קלוע-קש אצל דוכנו של אהרוניקו בפנית השוק, ומשים עצמי כאיש שעסקיו חובקי עולם, ובא לפוש קמעא, לשתות כוס של סחלפ(*) חם בניחוח האקזוטי של קינמון.

אברהם, אופה הבורקאס, הבטיחני להגיע באותו יום ממש ולשלם לי את דמי-עמלתי בעסקה קטנה כלשהי שהייתי מעורב בה אתו.

"אל תדאג," אמר לי אברהם, "עוד לפני ארוחת הצהריים אגיע ואשלם לך. מילה זו מילה!" אמת, לא דאגתי. גם לא נצרכנו לתקיעת-עף, כי הסכום שדובר בו לא היה גדול; אבל היות ונזקקתי לכסף בדחיפות, היה המתח שהייתי שרוי בו כמעט בלתי נמנע.

"התבונן בטבע ותירגע!" נהגת אמי בת השמונים לומר. וכדרכם של זקנים, נהגת אף לחזור ולומר. אכן, הרכסים הגבנוניים של האולימפוס כמו תלויים היו על גגו של השוק המקורה, משתקפים על הים היפה של סלוניקי, בוהק באור השמש כמו מגש ענק של כסף טהור.

אבל גם יפי הטבע לא הצליח להרגיעני תוך שאני ממתין למעט כסף כדי לקיים את פרנסת ביתי. זהו כנראה מה שאומרים הבריות - "דוחק השעה".

עיני בחנו את העגלה הרתומה לשני סוסים, אשר פועלים חסונים פרקו ממנה אבנים, שברים של שיש וחלוקי נחל מאפילו של נהר הוורדאר, כדי לרפד את הדרך הבוצית המובילה אל השוק.

והנה הנה הגיע גם אברהם אשר ציפיתי לו כל כך. הוא ניגש אל אחד הסוסים ותלש בזריזות שיערה מזנבו, כדרך שקוטפים עלה מאחד השיחים בשולי הדרך, וקרב אלי. בידו נשא צרור של חמינדוס, אותן ביצים שלוקות-אפויות שצבען חום, ודברי מאפה חמים, כולם ארוזים בתוך מטפת אדומה גדולה. פרש את המטפת על שולחני, קילף עבורי אחת מן הביצים, ואז חתך אותה לשתיים באמצעות השערה מזנבו של הסוס.

"וגם הכסף אתי," אמר אברהם ופרע את חובו, "בבקשה. בריאות וחיים טובים שיהיו לך." אמר והלך לדרכו. אתם, קוראים יקרים, אם אמנם טעמתם כבר על כיס מלא את טעמם של סחלפ אמיתי, בורקאס טובים וחמינדוס עשויים היטב, תוכלו ודאי לתאר לעצמכם את הרגשתי באותם רגעים.

"הנביא מעזה הגיע!" הדהד אז קולו של השמש הזקן באזניי. "המשיח אתנו; המשיח בא!" מוזר היה לראות איך הפכה הכרזה הקצרה הזו את אוירתו של הרחוב, כמו רוח סערה

*סחלפ = סחלב

באה מרחוק, וכל ריתמוס החיים נשתנה, נעשה מהיר יותר. אנשים הלכו לכאן ולכאן, כמו נדחפים ונדחקים.

מוזר היה לראות איך הפכה הכרזה הקצרה הזו את אוירתו של הרחוב, כמו רוח סערה באה מרחוק, וכל ריתמוס החיים נשתנה, נעשה מהיר יותר. אנשים הלכו לכאן ולכאן, כמו נדחפים ונדחקים.

"שמעת? שמעת?" חלף על פני מאן-דהוא ואמר לעברי בהתרגשות (מסופקני אם דיבר אלי, או שמא אל עצמו). "טרם עברו מאתיים שנה מאז גירוש ספרד, והקב"ה שולח לנו את משיח צדקנו!"

"כן, שמעתי," אמרתי אל הפלמוני, שכבר הספיק להיעלם מעבר לסמטה הקרובה, ומכאן שדיברתי גם אני אל עצמי, "ידוע לי כמו כן שהמשיח, כפי שאתה קורא לו, יתפלל בבית הכנסת 'קהל שלום' ביום שבת. אבל היום הן רק יום חמישי, ולאן רצים כולם?" מעניין עד כמה אירוע פשוט או אדם פשוט כלשהו עשויים לשנות דרכו של אדם בחיים. חמישים שנה קודם לכן, משהגעתי למצוות, נהגתי להצטרף למניין ב"קהל שלום". אותו שמש, מושון שמו, או צעיר במלוא אונו, היה מעירנו בכל יום עם שחר: "תפילה! לקום לתפילה!" יום אחד, שנתי הייתה כבדה עלי, ומושון חזר פעם ושוב וחבר בחוזקה על תריס העץ בחלוני:

"קום כבר, עצלן! נשבר לי ממך!"

"ואני לא קם ולא בא יותר!" החזרתי לו צעקה בקול מלא עלבון; קול מוזר כלשהו של נער מתבגר.

את "הבטחתי" זו אכן קיימתי, ולא הוספתי ללכת עוד לבית הכנסת, אלא ב"ימים נוראים" ובמועדים, ואך לעיתים רחוקות בשבתות. אבי שייך היה לבית הכנסת "קהל מוסקבה" של העדה האשכנזית הקטנה בסלוניקי, ואילו סבי התפלל בבית-הכנסת של יוצאי גרנדה, שכיניו הסודי עוד מימי האינקוויזיציה היה "לא מנגרנה", הרימון.

האם סברו מתפללי "קהל מוסקבה" שאני מתפלל עם יוצאי גרנדה ואילו הללו שיערו שאני מתפלל ב"קהל מוסקבה" חלומות של חצות הלילה! אבל איש לא העיר לי על כך מעולם דבר או חצי דבר.

את ידי הדביקה משהו מנטפי הסחלף המתוק ניגבתי בקצה המטפחת האדומה, וקמתי מעל השרפרף תוך שאני מתופף קלות על כיסי המכיל מטבעות הכסף, שהרווחתי ביגיעה רבה. בעל הדוכן הפנה אלי את מבטו והרים את ידו אל מצחו בברכת שלום חטופה.

בדרכי אל האטליו של מרדכי, שכולם קראו לו מורדו, ורוחי טובה עלי, נפניתי להרהר מעט במשיח שעליו דובר לפני שעה קלה ברחוב השוק. קטן-אמונה הייתי ולא האמנתי כי יבוא אדם בן תמותה ויוביל אותנו קוממיות לארצנו, רכובים על ענן או תוך שאנו חוצים את הים הגדול בחרבה. כל הדיבורים על הנביא מעזה שבישר את התגלותו של המשיח, היו בעיניי כמו סיפור אגדה תפל שאינו ראוי אף לספר לנכדים לפני השינה.

אולם, גם העם כולו הרי אינו מאמין באמת בביאת המשיח. דברים בטלים! כל התפילות לגאולה נאמרות כלאחר יד, רק מעצם היותן כתובות אי-שם בסידור התפילות. סבא שלי, למשל, החזיק עדיין בתיבת התכשיטים של סבתא את מפתח הבית של אבותינו בגרנאדה. מדוע? מה מצפה הוא ושכמותו? האם לנס ממרומים שיחזיר אותנו לגרנדה, לספרד? מה שכלל חולם סבא; לחזור לספרד או לשוב אל הארץ הקדושה שלנו?

את הרהורי קטעו קולות של ויכוח קשה שעלו מחנותו של הקצב.

כל כולה של החנות, אורכה ורוחבה, חמש או שש אמות. קיר אחד מכוסה כולו באנקולים שעליהם תלויים חלקי בקר וכבש. שולחן מכירה קטן, וגזע עץ כרות, שעליו קוצץ מורדו הקצב נתחי בשר ועצמות בגרון קצר וחד. שלושה לקוחות עמדו בחנות, ביניהם יוסף האדמוני, שהתפרץ בחמת זעם לעבר מורדו הקצב:

"די לך!" צעק יוסף, ופניו ממש האדימו. "שבעתי כבר מזמן את הדיבורים שאתה זורק לי בפרצוף תמיד, בכל פעם שאני נכנס אליך לחנות. די!"

הייתה סיבה כאובה לכעסו של יוסף: כבר חודשים קודם לכן נפצע האדמוני תוך כדי עבודתו בנמל. אחת מאצבעותיו נפגעה קשות, צבתה והתנפחה, והכאב היה חזק מנשוא. בצר לו פנה אל מורדו הקצב. ידוע כי לקצבים בסלונקי יש נוסחה סודית למשחה המרפאה כל פצע; וכן, הפצע נחבש במשחה ורוכך בשמן, ואצבעו של יוסף חזרה במהרה לאינתה. "הצלתי את האצבע שלך", אמר אז מורדו. "לולא משחת הפלא שלי, לאן היית מגיע? היה על הרופא לקטוע את האצבע!"

יוסף הודה למורדו בכל לב, ואומרים כי גם הביא לו כד יין משובח לאות תודה. אולם בזה לא תמה הפרשה. בכל פעם שיוסף ביקר באטליז, חזר מורדו על סיפור האצבע בפני יוסף ולקוחות שהגיעו לחנות, ותמיד אותו משפט חזר ועלה מחדש:

"הצלתי עבורך את האצבע, יוסף. הרופא היא קוטע אותה. אין ספק!"

מבול פעמים של "הצלתי אותך, יוסף," מבול פעמים, "תודה לך מורדו!"

הצצתי בפניו של יוסף. עיניו היו בוערות כמו בהתקף של קדחת:

"נמאסת כבר!" זעק. "הצלתי לי את האצבע! תודה ועוד תודה ועוד תודה. די! לא צריך אצבע! קח אותה בשבילך!"

עשיתי צעד כדי להתקרב אל יוסף, אבל לא הספקתי. הלה חטף, בשביב רגע של טירוף, את הגרון המונח על גזע העץ, והיכה בחוזקה על אצבעו שלו, כשהוא צורח מכאב. נדמה לי כי גם מפי נפלטה צעקה. כל הנוכחים במחזה הנורא היו המומים, כי, כפי שאומר הפסוק, "הדם הוא הנפש".

הדם שניתז הכתים את בגדיי.

ביום שבת, יצאתי ללכת אל בית הכנסת וגם נטלתי עמי את שני נכדיי, (גונן טרם נולד אז), את אביעד וברק: "אתה חייב ללכת לבית הכנסת ולברך ברכת 'הגומל'", הפצירה בי

אשתי, רחל.

"מה קורה לך?", ניסיתי להתחמק, "לא נעשה לי שום נס. אדם השתגע באטליז וחיבל בעצמו. מה לי ולזה?"

שבת... בוקר יפה הנץ ביום השבת, ואני יצאתי בדרכי אל בית הכנסת "הרימון" הקרוב ביותר לביתי. יצאתי, אבל לא הגעתי לשם:

"לאן זה? לאן אתה נסחב?" שמעתי קולות עליזים מאחורי. שלושת חברי, אליהו, יצחק, ושלמה, ניחשו ודאי את המטלה שהונחתה על כתפי בידי אשתי.

"איתנו תבוא!" קרא יצחק, "יהיה מעניין היום מאוד מאוד ב'קהל שלום'."

בית הכנסת "קהל שלום" היה כבר מלא מפה לפה, ומתפללים גדשו את החצר, מקום ישיבה על גבי ספסל נמצא רק בשבילי, כשאני מחזיק על ברכי את שני נכדי. על ה"תיבה", זו הבמה הקטנה שעליה עומד שליח הציבור, פסע אנה ואנה ר' נתן הלוי, הלוא הוא הנביא מעזה, ודרש בענייני דיומא, על הצרות המתרגשות לבוא בעולם, על חבלי המשיח ועל הגאולה הקרובה לבוא. אנו הצפופים בחצר, לא יכולנו לשמוע ממש כל מילה ומילה. אבל, הנה, הרים הנביא העזתי את קולו.

כולנו שמענו:

- "... כי עמנו אל! והמשיח כאן איתנו. אדוננו מורנו ורבנו, רבי שבתי צבי!"

האווירה בתוך בית הכנסת פנימה הייתה כנראה דחוסה ורצינית. אבל בחוץ, בחצר, שררה הרגשה קלילה יותר.

- "מיום שחרב בית המקדש, ניתנה נבואה לשוטים!" לחש אלי שלמה.

- "שמע", אמר אליהו שאהב תמיד לצטט פסוקים עם תוספות ושינויים משלו. "איך כתוב שם בתורה? זה דבר הנביא, וזה לכם האות: אם יצליח הדבר הוא הוא נביא אמת."

- "אומרים שהמשיח זה שבתי צבי, הוא בא מאיזמיר, אבל למעשה הוא מה שְׁמֹכו!" (*) אמר יצחק.

- "טוב, טוב", היסה אותנו מאן-דהוא לידינו, "מיד נדע. נשמע אם יגיע 'פורוך הוא ובפורוך שמו', או לא."

באותו רגע, נשמע מתוך האולם רחש עמום שהלך וגבר. שבתי צבי, לבוש בגדים הדורים, זקנו מטופח בקפידה, ניגש אל ארון הקודש והסיט את שולי הפרוכת וחזר ועמד על ה"תיבה". שקט הושלך באולם בית הכנסת, והשקט עבר גם לספסלים האחוריים שבחצר. שבתי צבי שטף במבטו את כל קהל המתפללים, עדיין עומדים, קצת מופתעים, ממתינים לראות מה יעשה עתה האיש אשר הנביא מעזה אמר עליו: "זה מלך המשיח!" האם יעשה איזה אות ומופת? האם נראה מעשה ניסים?

ואז, כמו הדדה רעם. קול אנושי וחם, ובכל זאת כמו הדדה רעם. זה היה קולו של שבתי צבי. קול חזק, מרגש, וגם מתוק, קול שיוצא ממעמקי כליות ולב:

* "מה שְׁמֹכו" = מה שמך בהברה הרווחת אצל יהודי אשכנז.

יִגְלֶה כְּבוֹד מַלְכוּתָךְ
עַל-עַם דָּל עָנִי וְהִלָּךְ
וּמְלוֹךְ לְעוֹלָם צוּר אֶשֶׁר
מָלַךְ לְפָנַי-מֶלֶךְ-מֶלֶךְ

איש מאיתנו לא הכיר את מילות השיר, אבל הנעימה אכן כן הייתה מוכרת לכולנו. נעימה של רומנסה ספרדית עתיקה, שְׁאֲמוּתֵינוּ שרו לנו בילדותנו. היה זה רגע של התרגשות עצומה ובלתי מובנת. כל הקהל החל מפזם את השיר ללא מילים. כל יחד לפי תומו. יחד הפך זמזום זה למשהו קסום, שלא מן העולם הזה. כמו שירת הלוויים בבית המקדש.

שבתי צבי החל לצעוד תוך כדי שירה, ועבר לאיטו בין כל שורות הגברים שעמדו ופיזמו, חלקם בעיניים עצומות.

"הוא הולך!" לחש משהו מאחורי גבי.

"הוא מגיע לכאן. הוא בא!"

"המשיח בא!"

נראה היה כי שבתי צבי עצר לשבריר של שנייה משהגיע מולי. קומתו הייתה ממוצעת, עיניו הנוצצות בגובה העיניים שלי. השירה הנפלאה נמשכה והלכה. בתנופה פתאומית הצלחתי להרים את שני נכדיי בבת אחת על שתי זרועותיי.

- "הביטו ילדים!" אמרתי, "הביטו ואל תשכחו. היום ראיתם את המשיח פנים אל פנים!"

לדינו

אי אפשר לדבר על אבא שלי מבלי להתייחס לעבודתו החשובה והמשמעותית כל-כך לשימור שפת הלדינו.

"שפה גוססת" הוא מכנה אותה. לדעתו, השפה הזו לא תשמר, היא תכחד. בניגוד לאידיש שתיוותר משום שהחרדים מדברים בה ומשוחחים ביניהם.

לצערי איני יכולה להמשיך את דרכו זו שכן, אני יודעת מילים ספורות בלבד בלדינו הזו - והרבה באשמתי. בעונותיי בילדותי לא אהבתי לשמוע את הורי משוחחים בשפה, גם אם השתמשו בה לעתים רחוקות בלבד. מילא, את העבר אין להשיב.

בחלק זה, צררתי "זר מגוון" של דברים שאספתי הקשורים לאבא ולשפה אותה הוא מבקש לשמר.

תודות, מכתבים, פרסים, הרצאה (קצת ארוכה...ראו הוזהרתם), ועוד מאמר אודות ספר שאבי תרגם מלדינו לעברית ובו מובאים קטעים מרגשים מאוד מתוך הספר. שם הספר: "סודו של אילם", מאת יצחק בן רוני ז"ל.

למתעניינים שבכם אני מציעה לא לפסוח על ההרצאה ולא על כל מה שקשור לספר המתורגם.

אך אין לי ספק, שגם אם תחליטו לדלג, או לחזור לכך ביום מן הימים - תתרשמו יחד אתי מהפרסים, מההוקרה, אך יותר מכך - מהפעילות המבורכת והנדירה של אבי.

מרגלית גלי צבי ויס

* על פועלו המקודש והמבורך של אבא, הוא זכה בפרס יוקרתי ומכובד מטעם אוניברסיטת ירושלים. היה זה בטכס מרגש ובלתי נשכח!

* אבי מנהל אתר אינטרנט חשוב ביותר בשם: לאדינוקומוניטה, הנקרא על-ידי אנשים ברחבי העולם כולו!

* הוא משתתף בפינה קבועה בתוכנית רדיו בלדינו.
(אני יודעת כי בימי שני אל לי להתקשר לאבא בסביבות השעה 11 בבוקר. שזו בערך שעת ההקלטה של התוכנית שתשודר ביום ששי אחר הצהריים. המאזינים ממתינים לפינה של אבי בתוכנית זאת הנוגעת בפרשת השבוע. כשהוא תמיד מחבר את הפן המקראי אל האקטואליה ואל ראייתו הייחודית את האדם, את החיים, את העולם).

* אנשים רבים פונים לאבי לקבל סיוע לעבודות דוקטורט, לעבודות אקדמאיות אחרות, או ייעוץ מקצועי בכתיבת ספר.

תודות ליהודה הצבי

-א-

בחיבור שלה לשם קבלת תואר "דוקטור לפילוסופיה", מזכירה הגב' יפה שוחמי את אבי, שהרי עבודת הדוקטורט שלה עסקה בשימוש בלאדינו במרחב הוירטואלי, בנרטיב הקהילתי של הקבוצה האינטרנטית לאדינוקומוניטה.

וכך כותבת הגב' יפה שוחמי בהקדמה לעבודת הדוקטורט שלה. היא מודה לכמה אנשים מכובדים שסייעו לה, וביניהם לאבי.

"תודה למר יהודה הצבי שנאות ברצון רב לסייע בכל פרט שנדרש לביצוע המחקר, על הזמן שהקדיש לי ועל הזמן והמאמץ שהוא מקדיש לביצוע פעילותו כמנהל דיון בקהילת לאדינוקומוניטה".

אבא תמיד מוכן לסייע לכל אחד ואחת ולהעשירם מהידע העצום שלו. וזו עוד דוגמה אחת מיני רבות.

Dear Yehuda,

Thank you for your incredible hospitality and your wonderful stories of Salonica Jewry—and for the wealth of knowledge and the gift of your beautiful books—including the your own mother's writing. I am deeply touched by your generosity and kindness, and by your humor and “complaints” - you should be the playwright! You have a gift for dialogue—and I may have to write a Yehuda character based on you!

I will of course be in touch and you should be in touch with Ami Amihood, who is of Turkish Sephardic background and very conversant in Ladino. He has some Salonica stories to share that include Pirates—and an ancestor who may have been Jesus's teacher. At any rate, thanks again, and we will continue the conversation.

Warmly,

Dr. David A. Crespy

Professor of Playwriting, Acting, & Dramatic Literature

פרס אוניברסיטת ירושלים

כאמור, היה זה טכס מרגש מאוד בו קיבל אבי פרס מהרשות הלאומית לתרבות הלדינו Autoridad Nacional del Ladino i su Cultura אוטורידאד נאסיונאלה דיל לדינו אי סו קולטורה.

נשיא הרשות: יצחק נבון ז"ל

יו"ר הרשות: פרופ' תמר אלכסנדר

הוועד המנהל: אלגרה אמאדו בן יצחק, חני נחמיאס, לבנה ניר, ד"ר אליעזר פאפן, פרופ' שמואל רפאל.

11.4.2019

לכבוד

מר יהודה הצבי

ליהודה שלום רב,

בשמי ובשם הרשות הלאומית לתרבות הלדינו אני שמחה לבשר לך שהוועד המנהל החליט להעניק לך השנה אות הוקרה על פועלך למען קידום הלדינו באמצעי התקשורת: שידורי רדיו, עיתונות כתובה, פורומים דיגיטליים וכיוצא ב (תוכל להזמין בני משפחה, חברים, ללא הגבלה).

הטקס יתקיים ביום חמישי 11 ביולי.

אין לי ספק שאתה ראוי להוקרה!

מאחלת לך המשך הצלחה והמשך הפצת תרבות הלדינו,

פרופ' תמר אלכסנדר

יו"ר הרשות לתרבות הלדינו

בהקשר לכך כותבת לאבא, אחותו ניצה סנדרוביץ:

אחי הבכור היקר לי,

תמיד לימדו אותנו, אולי לא בכוונה, להיות מאופקים ולא להביע ממש רגשות. אבל היום העולם מתנהל אחרת והאיפוק שלנו, שלי בכל אופן, נראה לזולת כמו אדישות או זלזול.

וזה לא כך. ולכן, אני מברכת אותך כאן על שהכירו בפעלך, בידע העצום שלך שאתה מפיץ ומתעד ועם זאת צנוע כל כך.

ואין זה מאוחר מדי, כפי שאמרת לי. "דבר בעתו, מה טוב", אהבה אמא להגיד. ואני חושבת שכל שעה טובה וכל דבר נכון וטוב, זוהי עתו. ואתה יכול לזקוף קומתך ולקבל את תעודת ההוקרה שכל כך מגיעה לך בגאווה. (בדיוק כך).

אוהבת אותך מאד, ומאחלת לך רב שנים טובות ובריאות עם התפתחות ועשיה.

אחותך הקטנה והמעריצה, ניצה.

אני בטוחה שבוקי יחתום גם הוא על כל מלה.

להתראות בשמחה!

סיפורי בראשית לפי "מעם לועז"

מאז ומתמיד, המלה "בראשית" מהלכת עלי קסם. אני יודע איך מתחיל ספר "בראשית" באנגלית:

In the beginning או אפילו בספרדית: En el principio אבל, כפי שזה נכתב בשפות הללו, זה באמת לא מרגש אותי בכלל. NADA. NADA. (זו כבר מלה עברית). טוב, ברור, כל התרגשות היא קצת סובייקטיבית, אישית. אבל אם לכם לא אספר את החוויות האישיות שלי, אז למי אספר?

... ואני משתוקק כבר לספר לכם כמה וכמה סיפורי "בראשית", אבל קודם כל עלי לגלות את המקור לסיפורים הללו. וכאן אנו מגיעים לספר הענק שנקרא "מעם לועז", כתוב כולו בשפת הלידנו. היוזמה לספר זה היא של רב ירושלמי בשם יעקב חולי והכוונה הייתה ליצור אנתולוגיה תורנית שתכלול את כל 24 ספרי התנ"ך ויהיו בה אגדות חז"ל, מדרשים, דברי-מוסר, ובין כל אלה גם הלכות ודינים.

בקהילות של היהודים באימפריה העותומנית לא חסרו ספרי הלכה. אבל "מעם לועז" בא להיות ספר קריאה לאנשים מן השורה. ספר עממי. רבי יעקב חולי זכה להשלים את ספר "בראשית" שהודפס בשנת 1730. הוא המשיך וכתב את מחצית מספר "שמות", ונפטר בשנת 1732. אחריו במשך עשרות שנים, המשיכו את המפעל הספרותי הזה כמה וכמה רבנים "מושכים בעט".

בשער של "מעם לועז" כותב רבי יעקב חולי את המטרה ששם לנגד עיניו:

Por dar a saver a el puevlo santo de Yisrael
la kerensia i el amor del Todopoderozo
kon su puevlo.

בדפים שבידיכם תמצאו, אם תמצאו באחד הימים זמן פנוי, שני מאמרים שלי (אחד בעברית והשני בלדינו), שמסבירים את מקור השם "מעם לועז". חידה קטנה של ר' יעקב חולי. אני שמח שהייתי הראשון לכתוב עליה. לפני כשלוש שנים גם נתבקשתי על ידי "המכון לחקר המשפחה" לתרגם לעברית את "מעם לועז" - שיר השירים" שכתב רבי חיים יצחק שאקי ב-1898.

היום, בעזרת התרגום הזה, מלמדים לדינו במרכז משה דוד גאון, באוניברסיטת באר-שבע. גם זה משמח אותי. ועכשיו נכנס קצת לפרד"ס ונראה מה נוכל לקטוף שם. המילה "פרדס" משמשת במסורת שלנו גם כמו ראשי-התיבות של "פשוט-רמז-דרש-סוד", ארבע דרכים שונות איך לקרוא את התורה.

א) פשט. שזה פשוט לקרוא, כפי שבעצם קוראים כל ספר, ומבינים את הכתוב.
ב) רמז. פה ושם משך השיחה שלנו היום ניגע בדוגמא אחת או שתיים. אבל, למשל, בתור התחלה, נזכיר כי משך מאות שנים התחילו ללמד את ילדי ישראל דווקא בספר "ויקרא". אחת הסיבות הייתה, כי האות "א" במלה "ויקרא" כתובה בספרי התורה בפונט זעיר וקטן. ג) דרש. רוב הזמן היום נעסוק בנושא המדרשים והאגדות, שבעצם יש להן מוסר השכל ולכן הן גם "דרש" (או "מדרש").

ד) סוד. כאן יש הרבה מה לדבר וללמוד. כל תורת הקבלה, וספר "הזוהר" במרכזה, מסתמכת על כל מיני סימנים מופלאים בתורה, וגם מתוך אמונה של חכמינו כי כל מה שהיה בהיסטוריה וכל מה שיהיה, כלול וכתוב, ומוסתר בתורה.

דוגמא, או סימן קטנטן, לנושא של "סוד", למרות שלפי עניות דעתי, במקרה הזה, זה אולי סתם קוריוז. אבל אם תעיינו במלים של הפסוקים הראשונים של "בראשית" תגיעו למלה ה-25, שהיא המלה "אור". זה נחשב סימן לחג החנוכה, חג האור, שמתחיל ב-כ"ה (25) בכסלו. אבל הנה, סימן יותר חשוב, ומעורר מחשבה, נמצא בדף הראשון שנמצא בידיכם. בדילוג של שבע אותיות, בפסוק המתייחס לסיום מעשה בראשית, מתגלה סימן ליום השביעי, יום השבת, ומופיע השם של העם שלנו, עם ישראל, שקיבל במתנה את יום השבת, אות היא לעולם.

פסוקים אלה מהווים, באופן טבעי, כותרת לקידוש על היין, בערב שבת קודש: "יום הששי ויכלו השמים והארץ וכל צבאם ויכל אלהים ביום השביעי מלאכתו אשר עשה." מכאן אנו מבינים, כמובן, שיש רמות שונות של הבנה בסיפורי המקרא, ויש גם דברים שלא מתגלים לקורא בקריאה ראשונה.

מספרים על רב גדול בתורה שעמד בבית הכנסת מול ארון הספרים, ולאחר מחשבה מסוימת שלף משם את ספר "בראשית". ניגש אל הרב יהודי אחד, כמו שאומרים, לא חכם גדול, אבל גם לא טיפש קטן, ושלף גם הוא ספר "בראשית".

- "ayde bre, ke dizes" אמר היהודי נא, מה אתה אומר? אתה קורא "בראשית", גם אני קורא "בראשית". אז מה ההבדל בינינו? הרב ענה לו תשובה קצת יהירה ומתנשאת, לטעמי, אבל יכול להיות שזה היה מגיע לו: - "ההבדל הוא שאני מחפש פה אבדות, ואתה עדיין מחפש שם מציאות".

אתם הרי מכירים את הפסוק שאומר: "אינו דומה שונה פרקו 100 פעמים, לשונה פרקו 101 פעמים".

שונה פרקו = משנן את השיעור שלו.

יש במסכת חגיגה בתלמוד כמה הסברים למה 101, אבל החידוש של הגאון מוילנא (ידוע בשם הגר"א), החידוש שלו כבש אותי. הפועל "שכח" הוא בגימטריה 328 עכשיו תורידו מזה 101.

328 פחות 101 = 227. 227 בגימטריה: "זכר".

שמו של הגאון מוילנא הוא רבי אליהו בן שלמה זלמן. דרך אגב, "זלמן" זה גלגול של השם

הספרדי SALAMO, SALAMON הגאון מוילנא נולד ב-1720. 200 שנה קודם לכן, אולי משפחתו עוד התגוררה בספרד.

... ועכשיו אנו חוזרים שוב ל"בראשית".

בכל שנה, בבתי כנסת, כאשר מתחילים את הקריאה בפרשת "בראשית", מקובל להתחיל במלים הארמיות "בסימנא טבא". אז גם אני אתחיל, EN BUEN SIMAN, בסימן טוב! מעשה היצירה מתחיל בפקודה הראשונה של הבורא: "ויאמר אלוהים, יהי אור ויהי אור", משהו דומה למה שמתארים לנו היום עם המפץ הגדול.

שימו לב, שהשמש והירח נבראו ביום הרביעי. אז מניין האור? והיכן הוא עכשיו? אמר רבי אלעזר: האור שברא הקב"ה ביום הראשון, אדם יכול לצפות בו מסוף העולם ועד סופו. כלומר, לראות את העתיד. כיוון שהסתכל אלוהים בדור המבול וראה שמעשיהם מקולקלים, עמד וגנוז מהם, והשאירו לצדיקים לעתיד לבוא.

שואלים: היכן גנוז האור הזה?

תשובה: האור גנוז בתורה.

שאלה: אם כן, כלום לא ימצאו הקוראים בתורה משהו מן האור הזה? תשובה: ימצאו וימצאו.

שאלה: ומה הם יעשו כשימצאו אותו?

תשובה: יגלו אותו באורח חייהם.

בכל יום מששת ימי המעשה נאמר לנו "וירא אלוהים כי טוב". ביום ששי אפילו נאמר "וירא אלוהים את כל אשר עשה והנה טוב מאוד". ביום שלישי הוכפל "כי טוב" היות וביום שני לא נאמר בכלל "כי טוב". ולמה? כי ביום שני כתוב: "יהי רקיע בתוך המים ויהי מבדיל בין מים למים".

ובכן, כל מקום וכל יום, שיש בו הבדל והפרדה ומחלוקת - לא ראוי לומר בו "כי טוב". עכשיו, רק לציין כי לפי המסורת שלנו, וגם לפי העברית שאנו מדברים, כשאנו אומרים "שמים" אנו מתכוונים לומר: "שם מים". וזהו שנאמר "הרקיע מבדיל בין מים שלמטה והמים שלמעלה".

האדם נברא ביום הששי. ביום זה נבראו גם חית הארץ, והבהמה וכל רמש האדמה. מה קרה?

לא ניתן היה לברוא את החיות והבהמות והרמשים ביום חמישי, יחד עם העופות והדגים? מסביר לנו "מעם לועז" שזה נעשה כדי שהאדם יהיה צנוע, ולא גאווות. הדבר היחידי שאנו, בני אנוש, מתעלים על שאר בעלי החיים זה היכולת להבחין בין טוב ורע, כדי לבחור את הדרך הנכונה בחיים.

רבי יהושע בן לוי אומר: אדם הראשון באמת קיבל "מצב-רוח" כששמע את ההוראה: "הנה נתתי לכם את כל עשב הארץ, ואת כל עץ אשר בו פרי עץ, יהיה לכם לאכלה".

בדמעות בעיניים הוא אמר לאלוהים, בערך כך:

- מה, אני והחמור שלי או הסוס, נאכל יחד מאותו אבוס?

באופן פרדוקסלי, האדם נרגע דווקא לאחר שאלוהים נזף בו לאחר שאדם וחווה אכלו מעץ הדעת, ואמר לו: "בזיעת אפך תאכל לחם".

כך מספר לנו הספר "מעם לועז": Entonses, se afalago Adam. i kalmo su korason

אתם מכירים בוודאי את האמרה העממית: "ביום ד"ג אכול דג, ואל תדאג". יום ד"ג (כלומר, ד=4, ג=3, 3+4=7, זאת אומרת היום השביעי, יום שבת. אבל הסיבה העיקרית למנהג לאכול דגים לכבוד שבת נמצאת ב"בראשית" ממש. כאן אנו פוגשים שלוש ברכות זו אחר זו: ברכה לדגים ביום חמישי, ברכה לאדם ביום הששי, ברכה לשבת ביום השביעי. מכאן, אמרו חכמינו, כל האוכל דגים לכבוד שבת מקבל מן השמים שלוש ברכות יחד.

* * *

כבר שמענו, שהקב"ה גנז את האור בגלל שראה דרכו את המעשים הרעים של הדורות הבאים, והנה מחליט אלוהים: "אמחה את האדם אשר בראתי מעל פני האדמה. ונוח מצא חן בעיני ה'".

חז"ל אומרים לנו שנוח היה צדיק בדורותיו. כלומר, יחסית לאותו דור הוא היה איכשהו בסדר. אילו, למשל, היה חי בדור של אברהם אבינו - לא! מה פתאום!!
כאן אני רק מזכיר לכם את מה שהיו ילדים אומרים לפני 70 שנה: מי רצח את רבע מאוכלוסיית העולם? - קין! הכול יחסי בעולם, ולכן קין היה הפושע הראשון, וגם הכי גדול מכולם.

מדרש תנחומא אומר לנו כי נוח משול ל-מטבע עשוי ממתכת כסף PLATA, בתוך חופן של מטבעות נחושת. טבעי הדבר שמטבע כסף יבלוט ביופי שלו. אלוהים מודיע, איפוא, לנוח כי הארץ מלאה חמס, והוא מחליט לשים קץ לכל בשר, אבל נותן לו הוראות להכין תיבה שלשם ייכנסו נוח ובני משפחתו וגם "דוגמיות" של כל בעלי החיים, שניים-שניים, זכר ונקבה יבואו אל התיבה "לחיות זרע על פני הארץ".

אם נאמין למה שהמדרש מספר, הרי גם דברים מופשטים רצו להיכנס לתיבה כדי להינצל. ובכן, השקר ניסה להיכנס לתיבה, אבל נוח לא הרשה לו. ההוראות הן שלתיבה נכנסים רק זוגות. הלך השקר ומצא את המארה, במילים אחרות: את הכליה, את האבדון. הכליה הסכימה להיות הכלה, בת הזוג של השקר, אבל התנתה אתו תנאי: שכל מה שהוא ירוויח (מובן מאליה בעזרת השקרים שלו), הוא ייתן לה. כך הם הצליחו להיכנס לתיבה.

כשנגמר המבול, והשקר התחיל לעשות עסקים ולהרוויח כסף, הוא בא יום אחד אל הכליה וביקש לראות את כל הכסף שהוא הרוויח. אבל...מתברר, שכלום לא נשאר.

- "לא היה לנו הסכם שהכול אתה נותן לי?" אמרה הכליה.

זה הטבע של הכליה. הכול מתכלה ואיננו. כל מה שמרוויחים בשקר הולך לאבדון. כתוב בתורה: "ויעש נוח ככל אשר ציווה אותו אלוהים, כן עשה". יפה מאוד.

אבל, נוח לא עשה מה שאברהם אבינו עשה כאשר אלוהים רצה להשמיד את סדום. נוח לא התחנן וביקש רחמים על האנושות. כלום. "אני את נפשי הצלתי". למרות שזה לא כתוב בשום מקום, אני חושב שאלוהים תכנן לו בכל זאת איזשהו עונש: אני רואה את נוח יוצא מן התיבה ומוצא ש...כלום. אין בני אדם מסביב, אין לו חברים, אפילו לא חברים בשביל קצת "מואבט". שיחת-ידידות. זה העונש שלו בגלל האדישות והלא-אכפתיות לגורלם של אחרים. אז מה הפלא, שאחד הדברים שנוח החליט לעשות היה לנטוע כרם, והמטרה הסופית של הכרם לא הייתה כל כך כדי לאכול ענבים, אלא כדי לעשות מהם יין. אז אולי הגזמתי כשאמרתי שלנוח לא היו חברים. כי הנה כאשר הוא החליט לטעת כרם, באו שלוש חיות ובהמה קטנה אחת לעזור לו: כבשה, אריה, קוף וחזיר. אתם יודעים, כאשר מקימים עסק כלשהו ויש שותפים, כל שותף יש לו מניות וגם יש לו מה להגיד ולהשפיע לגבי האופי של העסק. זה מה שקרה גם עם היין שיצרו יחד נוח, הכבשה, האריה, הקוף והחזיר. לכן, עד היום, כאשר אדם שותה כוס אחת של יין הוא נרגע, נכנס לשלווה ומתנהג ממש כמו כבשה תמה. כוס שנייה מעלה לו את האגו ואת הביטחון העצמי, בדיוק כמו אריה. EACHA DE OMBRE FACHA DE LEON. בכוס השלישית, האדם הופך קצת לקוף. הוא קצת משתטה, הוא עליז ומשעשע באופן מוגזם, הוא רוצה להצחיק את כולם וגם עושה צחוק מעצמו.

...ואז הוא שותה כוס רביעית. זה כבר יותר מדי בשביל קיבה של בן אדם. הוא נעשה באמת מגעיל. לפעמים הוא מקיא, לפעמים הוא מתנהג בצורה אלימה ומכוערת. איך אומר לנו השיר שהזמרים של הלדינו משתגעים עליו: *kuando me ago kyor kandil, me kaygo en el lodo* "כאשר אני משתכר ממש, אני מתפלש בבוץ". גם נוח בשכרותו, נפל לשפל המדרגה ונחשף לבושות בפני בניו.

במסכת סנהדרין מסופר על רבי חייא ושני הבנים שלו יהודה וחזקיה שהשתתפו בארוחה אצל ר' יהודה הנשיא. שני הבנים שתקו כל הזמן, ואז רבי יהודה נשיא ציווה לתת להם יין "כיד הנשיא". הם שתו, ואז התחילו לדבר ולהשמיע את אביהם. ר' יהודה הנשיא, כמובן כעס מאוד.

רבי חייא ניסה להגן על בניו והזכיר לו את הפסוק: "נכנס יין - יצא סוד". הערך הגימטרי של "יין" הוא 70. "סוד" גם הוא בעל ערך גימטרי של 70. טוב, אז הבנתם ש-יין זה מכונת האמת של ימי קדם.

אבל ר' יהודה נשיא לא סלח להם. קוריוז קטן לגבי הפרשה של נוח. הפרשה מחולקת לשני חלקים שווים: מה שקרה לפני המבול - 77 פסוקים, ומה שקרה אחרי המבול - 76 פסוקים. בפרשת נוח יש שלושה-ארבעה פסוקים על נמרוד, אחד הנכדים של נוח. מסופר עליו שהיה גיבור, גיבור ציד, ואחר כך היה מנהיג של ממלכה גדולה, בבל, ארם נהריים, ועוד. איך נמרוד הפך להיות כזה גיבור גדול?

חז"ל מספרים לנו שכאשר אדם וחווה אכלו מעץ הדעת וידעו שהם מתהלכים בעירום מלא, אלוהים עשה להם כותנות עור. הכותנות האלה עברו כנראה מאב לבן והגיעו אל נוח. חם (אחד הבנים של נוח) גנב את הכותנות הללו והנחיל אותן לנמרוד. כאשר נמרוד היה לובש

כותונת עור כזו, (יצירת כפיו של הקב"ה), הייתה כל חיה ובהמה שראתה את הכותונת הזו באה ונופלת על פניה, בעצם משתחוה ונכנעת לפני נמרוד. בני אדם שראו את הפלא הזה התפעלו מאוד והמליכו אותו, ונתנו לו כבוד של אל. הוא כמוהו לא היחידי בהיסטוריה שחשב את עצמו לאלוהים וגם גרם להמונים לחשוב כך. אבל כאן, לפחות לפי המדרשים של חז"ל, מתחילה ההיסטוריה של אברהם אבינו.

אברהם היה אחד הבנים של תרח. לפי "מעם לועז", תרח היה אחד משרי הצבא של נמרוד, אבל היה לו גם עסק עצמאי של מכירת פסלים. אלילים. לפי המדרש, תרח נשא לאשה את אמתלאי בת כרנבו. אמתלאי היא אמו של אברהם, ויש אומרים (כמו למשל החיד"א - חיים יוסף דוד אזולאי - בספרו "עבודת הקודש"), כי טוב לומר את השם אמתלאי בת כרנבו טו"ב פעמים (17), טרם לכתך אל שר או מושל. אברהם, שמפעם לפעם עזר קצת בעסק המשפחתי של מכירת אלילים, שאל כבר בילדותו, (אומרים, כשהיה בן שלוש), מי ברא את העולם? מי מנהיג את העולם?

הוא ראה את השמש וחשב בתחילה אולי זהו האלוהים. אבל השמש מושלת רק ביום. אז מה, לעבוד את הירח והכוכבים? לא. אולי הענן בשמים הוא האלוהים? לא ייתכן, הרי באה הרוח ומפזרת אותו. והנה אפילו האדם מתגבר בדרך כלל על הרוח הנושבת. מכאן, אברהם הגיע למסקנה שאלוהים הוא מנהיג אחד ויחידי של העולם למרות שהאדם אינו רואה אותו, אבל די לראות את כל פלאי הטבע כדי להבין שיש אלוהים. בכל אופן, לא נמרוד הוא האלוהים ובוודאי לא אותם פסלים של עץ ואבן, שאבא שלו מייצר ומוכר. יש הרבה סיפורים קטנים על אברהם שהיה מלגלג בכל מיני צורות על הלקוחות שקונים פסל ומשתחוים לפניו. הוא היה אומר להם משהו בסגנון של "פה להם ולא ידברו, עיניים להם ולא יראו, אזנים להם ולא ישמעו". בשיטה הזאת, אני לא מתאר לעצמי שהוא הצליח במכירתו. אספר לכם, שפעם באה לפניו אישה עם קערת סולת ואמרה לאברהם: "קח ותקריב לפניהם". כשהיא הלכה לדרכה, הוא נטל מקל בידו, שבר את כל הפסילים ונתן את המקל בידו של הפסל הגדול שבהם. כאשר בא אבא שלו וראה את מה שנעשה שם, שאל:

- "מי עשה להם כך?"

אמר לו אברהם: "מכסה אני מאבא? באה אישה אחת ובידה קערה עם סולת וביקשה שאקריב לפניהם. הקרבתי. היה זה אומר אני אוכל תחילה. וזה אומר: אני. אני אוכל הראשון. בא הגדול ביניהם ושבר את כולם".

אמר לו תרח: "מה אתה משטה ביי? כלום יכולים הם?"

אמר לו: "ולא? תשמענה אוזניך מה שפיך מדבר..."

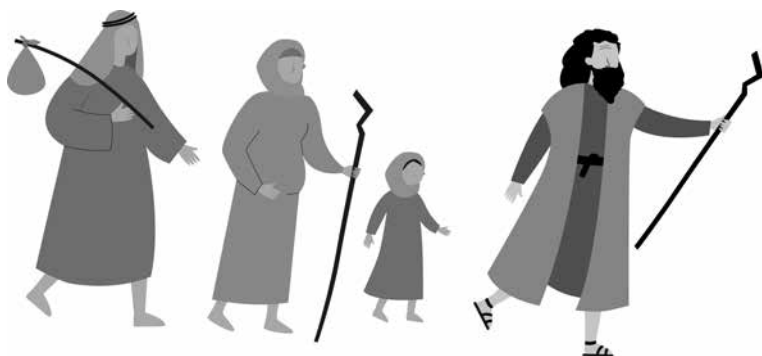
כנראה שבזה אברהם עבר את הגבול גם לגבי אבא שלו, והוא הביא אותו בעצמו אל נמרוד. האגדה מספרת על ויכוח תיאולוגי שהיה בין נמרוד לבין אברהם, אבל זה היה ברור שללא תועלת. נמרוד ציווה להשליך את אברהם לתוך כבשן האש ואמר לו: "יבוא זה שאתה מאמין בו ויציל אותך מהכבשן".

כפתו את אברהם בחבלים והכניסו אותו לכבשן והערימו עליו חמש אמות של עצים מסביבו.

גבריאֵל והמלאכים ביקשו מהקב"ה רשות לרדת ולהציל את אברם, אבל הקב"ה בכבודו ובעצמו ירד והציל אותו. למעשה, לפי אגדה אחרת, ביום שנולד אברם נראה כוכב אחד ממזרח שבולע ארבעה כוכבים בארבעת רוחות השמים, והאיצטגנינים (האסטרולוגים) של נמרוד אמרו לו שהנה נולד בן לתרח, והוא יהיה האב של אומה גדולה ומכובדת. לפי אגדה אחרת, (שמסופרת גם בצורה של קומפלה ארוכה שאנו רגילים לשיר שני בתים ממנה), הכוכבים אמרו לנמרוד על אברם כבר כאשר אימו של אברם נכנסה להריון, והיא בסופו של דבר נאלצה לברוח ולהסתתר במערה. שם היא ילדה את הבן שלה.

ישנו שיר על אברהם אבינו בלדינו ובעברית. נהוג לשיר אותו במיוחד במוצאי שבתות, היות ובזמן ההבדלה רגילים לברך את ברכת "מאורי האש", זכר להצלתו של אברם מכבשן האש. אנו נכנסים עכשיו לפרשה שבה אלוהים אומר לאברם: "לך לך מארצך וממולדתך אל הארץ אשר אראך", וכאן מתחילה הסאגה של משפחת אבותינו: אברהם, יצחק ויעקב. אבל מעניין שכבר בסוף הפרשה הקודמת (פרשת נוח) מסופר לנו שתרח לקח את משפחתו ללכת ארצה כנען, ויבואו עד חרן וישבו שם, וימות תרח בחרן. בפירוש מסופר שם שתרח ומשפחתו רצו להגר מאור-כשדים ולהגיע לכנען. ומעניין, וקצת מרגיז אותי שחז"ל, ובעקבותיהם כמובן גם "מעם לועז", מתעלמים מהעובדה הזאת. הרי זאת עובדה, וחז"ל תמיד טוענים שאין פסוק או מילה שהם חס וחלילה מיותרים בתורה. לדעתי, בהחלט ניתן לפרש כי כשאלוהים אומר לאברם:

"לך לך מארצך ומבית אביך אל הארץ אשר אראך."

זה לא משום שאברהם זקוק לאיזושהי הדרכה גיאוגרפית, אלא (כך אני אומר): לך לך, ועזוב את כל האמונות הטפלות של ארצך ושל בית אביך, ובוא לראות וללמוד בארץ המובטחת את העקרונות של דת האמת. וכדי להראות לכם ששום פרט אינו מיותר בתורה, אזכיר לכם שמסופר בה כי "אברם בן חמש שנים ושבעים שנה בצאתו מחרן". בן 75.

מה הפרט הבנאלי הזה מעניין? למה לא מסבירים לנו למה? כי בלדינו יש פתגם: *Al buen entendedor, pocas palabras* (לאדם הנבון, די בכמה מילים). אנחנו זוכרים ששרי (או שרה) אשתו של אברהם לא ילדה לו, ואז היא נתנה לו את הגר השפחה שלה. ומתי זה קרה? "מקץ 10 שנים לשבת אברם בארץ כנען". בפסוק אחר גם אומרים לנו בפירוש כי "אברם בן 86 שנים בלדת הגר את ישמעאל". פשוט מדגישים לנו כאן כי קיים היה מנהג עתיק, שאם אישה אינה מצליחה להביא ילד לעולם במהלך 10 שנים מהנישואים, יש לו לאישה (לבעלה) את הזכות לקחת לו אישה שנייה. בהמשך, אתם זוכרים, אלוהים שינה את שמו של אברם לאברהם, ולשרי קרא שרה. מכאן גם צוטטו ב"מעם לועז" הדברים בתלמוד: שארבעה דברים קורעים את גזר-דינו של אדם: צדקה, צעקה (כלומר תפילה), שינוי שם, שינוי מעשה, ויש אומרים גם שינוי מקום. באופן כללי אני משער שלא היו לאברהם חיים קלים כלל, ומספרים לנו שנתנסה בעשרה ניסיונות. גם חיי הנישואין שלו לא היו מאושרים. פעמיים לקחו ממנו את אשתו היפה. פעם פרעה מלך מצרים ופעם אבימלך מלך גרר. הבעיות שהיו לו היות ושרה לא יכלה להיכנס להריון *KEDAR PRENYADA*. באחת הפעמים שאלוהים נגלה לאברהם והבטיח לו: "אנוכי מגן לך, שכרך הרבה מאוד". אברהם התלונן ואמר לאלוהים: "הן לי לא נתת זרע ואנוכי הולך ערירי". שרה באה כאן אל אברהם בטענות (ותמיד בצדק) וסיפרה לו סיפור ("מעם לועז" כמובן):

במדינה אחת, היו שני חברים טובים שהשליכו אותם לכלא שלא בצדק ובלא משפט. יום אחד בא המלך לביקור פתע בבית הסוהר. אחד משני החברים הללו התחיל לצעוק לכיוון המלך ולהתחנן לפניו: עשה אתי צדקה וחסד. תוציא אותי מהבור האיום הזה". המלך היה במצב רוח טוב, ומיד ציווה לשחרר את האסיר. החבר שלו שבאותה שעה לא היה במקום בא אליו בטענות: "מה עשית? הרי באותו מאמץ יכולת לצעוק 'תוציא אותנו, תציל אותנו'". כך שרה התלוננה בפני אברהם ואמרה: למה התחננת בשמך בלבד? אמרת בלשון יחיד: הן לי לא נתת זרע. אילו ביקשת בשם שנינו, התינוק הזה שיוולד לך, יכול היה להיות גם שלי, ולא רק שלך עם הרחם של הגר. לאחר הסיפור הקצר הזה, כאילו מפיה של שרה, "מעם לועז" מביא לנו מעשה שהיה כדי לתת לנו, כרגיל, גם עצות והדרכה בחיים. "טופאמוס מעשה" מתוך מסכת "מגילה כ'".

(בכל הספרים של "מעם לועז" כתוב בשוליים מה המקור של הטקסט. תמיד כדאי לדעת את מקור הידיעה, ובנוסף, זה מקיים את מה שכתוב בפרקי אבות - וגם במסכת מגילה - ש"כל האומר דבר בשם אומרו, מביא גאולה לעולם").

אברהם אבינו ידוע במידת הכנסת האורחים שלו. מספרים לנו שהיה יושב כחום היום בפתח האוהל שלו ומצפה לאורחים. יותר מזה, האוהל שלו היה פתוח לכל ארבע רוחות השמים,

וזאת לא בגלל מיזוג אויר, אלא כדי שאם בא איזה אדם עייף מהדרך, שלא יצטרך ללכת עוד כברת דרך ולהסתובב כדי למצוא את הפתח. ההיפך הגמור היו אנשי סדום ועמורה. אסור היה לתת נדבה או אוכל לעניים, והכנסת אורחים הייתה עבירה על החוק אצלם. כל אדם זר שבא העירה, אל סדום, מאיזו סיבה שהיא, היו משכיבים אותו על מיטה, כביכול שינוח. אם אדם זה היה, נניח, גבה-קומה והמיטה הייתה קטנה בשבילו, היו פשוט מקצצים לו את קצות הרגלים. אם להיפך, האורח היה קטן, נמוך, היו מותחים את הרגלים שלו. עד...עד-לא-ידע. בר-מינן.

פעם נזדמן אליעזר עבד אברהם לעיר החטאה הזאת, ורצו לארח אותו במיטת-סדום המפורסמת הזאת. אבל הוא בחוכמתו אמר לאנשי סדום: "לא, תודה. נדרתי נדר, מיום שאמי נפטרה, שלא אישן אף פעם במיטה".

המושג "מיטת סדום" הפך להיות שם-דבר גם בימינו. דהיינו, שתי אלטרנטיבות לא טובות. Kuchiyo de dos kortes "סכין בעלת שני להבים". אלוהים החליט, אם כן, להפוך ולהשמיד את סדום ועמורה, והוא אינו מכסה מאברהם את החלטתו זו. וכאן מתחיל איזשהו משא ומתן כביכול בין הקב"ה לבין אברהם, שאומר: ואם יהיו בעיר 50 צדיקים אז תחסל את הצדיקים עם החטאים?

בשפה שלנו יש אמרה עצובה: Al lado de lo seko se kema i lo vedre "ליד היבש, נשרף גם הירוק (הרענן)". וכך אברהם ממשיך "לעשות באזאר" עד שהגיעו להסכם שאם יהיו 10 צדיקים בעיר, אלוהים יתחשב וירחם, ולא ישמיד את העיר. ביהדות יש מושג שנקרא "עשרה בטלנים". היום המילה "בטלנים" בעברית היא מאוד שלילית, אבל בימי בית שני קבעו חכמינו שבכל עיר יהיו 10 אנשים מטובי ומעשירי העיר, שיש באפשרותם לזנוח את עיסוקיהם ולהקדיש את רוב זמנם ללימוד תורה בבית המדרש. יהודים האמינו, שזו סגולה להגנת העיר. במשך הזמן באמת היו אותם 10 בטלנים, רק אנשים עניים שהיו זקוקים לתמיכה הזעומה של הקהילה.

בימים אלה יצא לאור בעברית הספר "הסיפורים הגנוזים" של קארל צ'אפק ובו הוא נותן כל מיני סיפורים שבדה מליבו על כל מיני דמויות היסטוריות, ביניהן "אברהם ושרה". בסיפור של קארל צ'אפק, אלוהים מטיל על אברהם ושרה שהם הם אשר יבחרו מיהם 10 הצדיקים. הם כמובן לא מצליחים למצוא צדיקים גמורים, ושרה (שהיא החכמה בין שני בני הזוג הללו), מציעה לאברהם להתחנן בפני אלוהים לרחמים, אבל לא להתעסק בתפקיד השופט מי צדיק ומי לא. אחר הדברים האלה, האלוהים ניסה את אברהם ואמר לו: קח נא (עכשיו!) את בנך את יחידך אשר אהבת, את יצחק, והעלה אותו לעולה על אחד ההרים אשר אומר אליך.

כאן "מעם לועז" מספר לנו איך אברהם לא בדיוק מבין במי המדובר, ואז צריך להסביר לו לאט לאט.

כמו שהאימהות שלנו היו אומרות: Dar a entender kon kucharika כלומר, לתת להבין לאט-לאט, כפית-כפית.

אברהם שואל: את מי צריך להקריב קרבן?

אמרת "את בנך", אבל יש לי שני בנים.

תשובה: "את יחידך".

אברהם: יש לי שני בנים, אבל כל אחד יחיד הוא לאמא שלו.

תשובה: "אשר אהבת".

אברהם: את שניהם אני אוהב...

תשובה אחרונה: "את יצחק".

את שאר הסיפור אתם מכירים. ויש כמה וכמה פירושים הגיוניים למה אברהם לא ביקש רחמים על בנו, ואני בכל זאת לא מבין. אני חושב שגם שרה לא יכלה לסלוח לו לאברהם על המעשה, ובמקרה גם חלק מפרשני התורה מסכימים שייתכן שההלם והצער (מלבד עובדת הזקנה, כמובן), גרמו את מותה של שרה אמנו. ועכשיו שימו לב. התורה אינה מספרת לנו בפירוש, אבל על אברהם כתוב כי אחרי העקדה הוא חזר לבאר שבע.

"וישב אברהם אל נעריו ויקומו וילכו אל באר שבע, וישב אברהם בבאר שבע". ואיפה יצחק? קצת אחר כך מסופר לנו כי יצחק התיישב לו ב-"באר לחי רואי". היכן זה, לא ידוע לנו בדיוק, אבל לי זה נראה שיצחק פשוט עזב את בית אבא. תיכף אחרי זה מספרת לנו התורה כי שרה מתה בקריית-ארבע היא חברון, ואברהם בא לספוד לשרה ולבכותה (ושם כמובן הוא קנה את מערת המכפלה כדי לקבור את שרה). תגידו אתם מה שתגידו, לי זה בהחלט עושה רושם ששרה ביקשה "פסק זמן" מאברהם, ועברה לגור בחברון.

שרה נפטרה בגיל 127, אבל המסורת מספרת לנו ששרה הייתה יפה בזקנתה בדיוק כמו שהייתה בצעירותה. ואולי זה מקור הברכה שאנו רגילים לשמוע בימינו: "עד 100 כ-20". בכל אופן מלבד יופייה המופלג היא הייתה ידועה כאשה צדקת, ובזכותה זכתה אסתר (היא הדסה) אחרי הרבה דורות, להיות מלכה על 127 מדינות. 127 בהתאם לשנות חייה של שרה. טוב, החיים נמשכים ואחרי זה מתחיל הפסוק: "ואברהם זקן בא בימים, ואלוהים ברך את אברהם בכל".

ואני זוכר, בילדותי, בבית הכנסת, כשהיה החזן קורא את המילים "זקן בא בימים" היו קריאות מצד הקהל "ואברהם זקן באבאיט" (בטורקית, BABAYIGIT = חזק). מין הומור של הדור הקודם. את הקטע הזה של "אברהם זקן" קוראים (בארמית) בנגינה מיוחדת ב"שבת חתן", היות ומסופר בו איך שאברהם - שיש עליו חובה אלוהית לדאוג ליצחק - שולח את העבד אליעזר למצוא לו כלה בארם-נהריים. כתוב שאליעזר יצא לדרך בשיירה של 10 גמלים, ו"כל טוב אדוניו בידו".

לפי המפרשים, אברהם נתן בידי העבד כתב צוואה "על כל מקרה", ובו הוא מפקיד את כל רכושו בידי אליעזר. בסדר, בסדר, אליעזר הוא נאמן ביתו. ובכל זאת, מה? ככה אברהם מפקיד את יצחק במקרה שהוא, אבא, נפטר?

"מעם לועז" מספר לנו סיפור קצת דומה. היה היה איש יהודי עשיר מאוד בארץ ישראל לפני שנים רבות, (לנוחיות העניין נקרא לו אברהם), שבנו (נגיד יצחק) נסע לתקופה ארוכה

לבבל. עסקים. כאשר הבן חזר ארצה התברר שאביו כבר נפטר, ובצוואה שבידי העבד הנאמן כתוב: "היורש של כל רכושי הוא עבדי הנאמן, פידל, אבל בכל זאת, לבני יצחק אני נותן את הזכות להעביר לבעלותו אחד מהנכסים שלי, לפי בחירתו של יצחק". כאשר אותו בן קרא את הצוואה הוא היה עצוב מאוד, לא רק בגלל פטירת אביו, אלא גם איך זה שאביו העדיף להעביר את כל הרכוש לידי פידל, העבד. בצר לו הוא פנה אל הרב באותה עיר כדי להראות לו את הצוואה ולהתאונן בפניו על אי הצדק. הרב עיין היטב היטב בצוואה, ואמר לו:

- "אבא שלך היה חכם מאוד, ודווקא דאג לך. אילו היה כותב את הצוואה על שמך, העבד כבר היה דואג להעביר ולהעלים חלק גדול מהנכסים עוד לפני שתגיע ארצה. אז אבא שלך נתן לך את הזכות לבחור אחד מהנכסים שלו. אם כן, מחר כשתגיע לבית המשפט תאמר לשופטים: "אני, יצחק, בחרתי להעביר לרשותי אחד מהנכסים של אבא, זכרו לברכה. לפי הזכות שניתנה לי בצוואה, אני בוחר לקבל לרשותי את העבד פידל". בדרך זו עברו כל הנכסים לידי היורש האמתי, ליצחק.

בפרשת "תולדות" מסופרות תולדות יצחק בן אברהם. בדרך כלל מתקבל הרושם אצל רבים מאתנו כי כאילו יצחק היה מין אדם פסיבי כזה: הוא הלך עם אבא שלו לעקידה כמו "שה לעולה". הבן שלו, יעקב, רימה אותו; ואשתו, רבקה, קצת "עבדה" עליו. כל זה נכון, אבל אני רוצה לתקן קצת את הרושם על האישיות של יצחק:

1. הוא היחיד מבין האבות שנשאר בארץ המובטחת גם כאשר המצב הכלכלי לא היה מזהיר, ולא ירד למצרים.

2. הוא חפר בארות מים, הפלישתים סתמו את הבארות שלו, והוא התעקש וחפר עוד פעם ועוד פעם.

3. שלוש מהאימהות של האומה שלנו (שרה, רבקה ורחל), התקשו להיכנס להריון ולהביא ילד לעולם.

יצחק היה היחידי מבין שלושת אבות האומה, שהתפלל לאלוהים עבור אשתו "ויעתר יצחק לה' לנוכח אשתו כי עקרה היא, ויעתר לו ה'".

4. יצחק היה גם היחיד מבין האבות שהיה מונוגמיסט, והיה נאמן לרבקה, אשתו האחת והיחידה.

OK, יש לי רשימת מגרעות גם אצל יצחק, וזה בהמשך. בינתיים נדבר על הריב בין שני התאומים יעקב ועשיו (הבנים של יצחק ורבקה), שהתחיל לפי המסופר בתורה עוד בבטן של אבא. "ויתרוצצו הבנים בקרבה". זה נשמע באמת מוזר, אבל הנה בימינו יש המלצות לנשים בהריון לדבר עם העובר שלהן, להשמיע לו מוסיקה נעימה וכו'. עיקר הריב בין יעקב ועשיו היה על הבכורה. למה? לפי התורה, ובימי קדם בכלל אצל כל העמים במזרח, הבכור היה מקבל בירושה פי שנים מכל האחים שלו. חז"ל מצאו לזה סימן בכתיב של המילה בכור (שכתובה בספר "שמות" = ב'כ'ר'). האות ב' כפולה בערך המספרי שלה פי שנים מהאות א', האות הקודמת שלה. כ' גדולה פני שניים מהאות י' הקודמת לה. ר' (200)

גדולה פני שניים מהאות הקודמת ק' (100).

לדאבוני, שלושת האבות שלנו עשו הפליות בין הבנים שלהם. על יצחק, במקרה הזה, מספרים לנו: "ויהאב יצחק את עשיו, כי ציד בפיו, ורבקה אוהבת את יעקב". לפי הפשט אנו מבינים שעשיו היה צייד מוכשר והיה מכין לאביו מטעמים מבשר הצייד. לפי "מעם לועז" (מבוסס על רש"י) - עשיו ידע להחניף לאבא שלו והיה צד אותו במילים. כך או כך, עשיו ידע לשחד את אבא שלו. והנה, אנו קוראים בספר "בראשית": "ויהי כי זקן יצחק ותכהינה עיניו מראות". במילים פשוטות, יצחק התעוורר. חז"ל אומרים כאן כי בפשטות התקיים כאן הפסוק: "השוחד יעוור עיני חכמים, ויסלף דברי צדיקים". יצחק לקח שוחד ולכן התעוורר. על רבקה מסופר פשוט: "ורבקה אוהבת את יעקב". בלי אינטרסים. אהבה בלי גבול של אמה.

אתם זוכרים את הסיפור שביום מסוים, עשיו חזר עייף מן השדה, בזמן שיעקב בישל בבית נזיד של עדשים אדומות. הסיטואציה הייתה כזו, שעשיו הסכים למכור ליעקב את הבכורה תמורת האדום-האדום הזה. היות ואני מכיר את הטעם של ה-לינטיז'אס קורילאדאס, (עדשים אדומות), גם אני בתור בכור במשפחה שלי, הייתי מסכים למכור את הבכורה. אתם זוכרים בוודאי איך שיעקב לבש את בגדיו של עשיו וניצל את עיוורנו של יצחק אביו, כדי לקבל במרמה את הברכות שלו. כאשר נודע לעשיו כי בא יעקב לפניו וקיבל את הברכות, כתוב: "ויזעק זעקה גדולה ומרה".

איפה עוד כתוב בתנ"ך "ויזעק זעקה גדולה ומרה"?

בדיוק במלים הללו, (במגילת אסתר) לאחר שנודע למרדכי בשושן הבירה כי נכתב צו להשמיד ולאבד את כל היהודים. אלוהים משלם גמול קיבוצי לדורות... אחרי שיעקב לקח גם את הברכה של עשיו במרמה, (ובעזרתה המתוחכמת של רבקה אימו), עשיו החליט לנקום ביעקב. רבקה חששה לגורל שני הבנים שלה אם חלילה דבר כזה היה קורה, והיא שכנעה את בעלה יצחק לשלוח את יעקב אל פדן ארם לקחת לו אישה מבנות המשפחה. יצחק הסכים וגם ברח את יעקב הפעם "ברכה כשרה".

לפי עניות דעתי, רבקה הייתה אישה חכמה, פמיניסטית, אבל לא מהסוג שנלחמת עם הבעל בקרב "פנים אל פנים". היא פמיניסטית, שכאילו מסכימה שהבעל הוא ראש המשפחה, אבל היא -האישה- היא הצוואר שמזיז את הראש לכל כיוון שהיא רוצה. אחרי הרפתקאות שונות בדרך הגיע יעקב לעיר חרן, וכבר בכניסה לעיר הוא נפגש עם רחל בת הדודה היפה שלו, ובעצם זאת הייתה אהבה ממבט ראשון. ועכשיו מספרת לנו התורה שיעקב התחיל לעבוד אצל לבן, אביהן של רחל ולאה. למעשה, כל המשכורת שלו במשך 14 שנה הייתה כדי להיות נשוי ללאה ולרחל.

אז מה קורה כאן?

הרי יעקב בא מבית עשיר עוד מימי אברהם ואולי עוד קודם. איך זה? לא היה לו כסף כדי לשלם מוהר ולהתחתן בלי לעבוד כל כך קשה? זו באמת שאלה, שרק המדרש יכול לתת לנו איזו שהיא תשובה הגיונית. והמדרש מספר, כי כאשר יעקב יצא מבית אביו, עשיו אחיו

שלח את הבן שלו, אליפז, כדי להרוג את יעקב. אליפז באמת רדף אחריו והשיג אותו. הוא קצת היסט בהתחלה. בסך הכול יעקב היה דוד שלו, וכנראה שגם אהב אותו. אבל מצד שני אליפז חייב למלא את הפקודה של עשיו, אבא שלו. ואז יעקב אומר לו: אם תהרג אותי, זה יהיה על המצפון שלך לכל החיים. מצד שני, נכון, אתה צריך למלא את ההוראות של אבא שלך. הנה, קח לך את כל הכסף והזהב שיש לי כאן בתרמיל. אתה יודע את הפתגם: "עני חשוב כמת". לקחת לי את כל הכסף, אז הנה, כאילו הרגת אותי, ואילו אתה, כבר ביצעת את התפקיד שלך".

יעקב, אם כן, הגיע לבית של לבן עם הבגדים שעל גופו, ונאלץ לעבוד כמו פועל פשוט, וכל המשכורת שלו חזרה בחזרה לכיס של לבן בתור מוהר עבור שתי הבנות שלו: רחל ולאה. חוץ מזה -אם תזכרו- לבן הכניס לתוך החופה את לאה, הבת הבכורה, במקום את רחל, ולימד את יעקב שיעור בהתחזות למישהו אחר. אתה התחזית לאחייך הבכור, אז קח עכשיו לאשה את האחיות הבכורה. מידה כנגד מידה.

דרך אגב, מספרים לנו שהנשים בעיר חרן, שבאו לחתונה, ניסו להזהיר את יעקב ולהגיד לו שזו לאה ולא רחל. הן פצחו בקולי-קולות של "לו-לו-לו". "לאה-לאה-לאה", אבל יעקב לא הבין, וזה מה שקרה.

במהלך 20 השנה שיעקב חי בבית של לבן הוא הספיק להתחתן עם ארבע נשים: לאה, רחל, בלהה וזילפה שילדו לו ביחד 11 בנים ובת אחת: דינה. גם רכוש גדול הוא עשה שם, בסיעתא דשמיא וקצת כושר-המצאה. ויום אחד, בהתייעצות עם רחל ולאה, הוא מחליט לעזוב, בעצם לברוח, ולחזור לארץ כנען. בכניסה לארץ הוא נזכר שאחיו עשיו נשבע בזמנו להרוג אותו, והנקמה -אתם יודעים- היא מנה שאוכלים קר, ואצל עמי המזרח היא לא מתיישנת גם אחרי 40 שנה.

יעקב שולח שליחים להודיע לעשיו "כה תאמרן לאדוני לעשיו. עם לבן גרתי ואחר עד עתה", ויש לי רכוש גדול, הכול כדי למצוא חן בעיניך. בינתיים מודיעים לו שעשיו בא לקראתו ביחד עם עוד 400 איש אתו. זה לא נחשב ל-HABERES BUENOS (חדשות טובות). בתקשורת שלו עם עשיו אומר יעקב 8 פעמים "אדוני", ועוד 8 פעמים "עבדך יעקב". ומכאן, אומרים חז"ל, זכה עשיו, שבמלכות אדום מלכו 8 מלכים עוד טרם היה מלך בישראל. מסבירים לנו, שיעקב התכוון לקראת המפגש עם עשיו בשלוש דרכים, שלוש אופציות: תפילה-דורון-ומלחמה.

בינתיים יעקב חילק את משפחתו ורכושו לשני מחנות, וזה מבחינה מלחמתית צעד נכון, כמו שכתב גם קארל קלאוזוביץ, הגנרל הפרוסי במאה ה-17 בספר שלו "עקרונות המלחמה". כתוב בתורה: ויירא יעקב מאוד, וייצר לו". ומסבירים לנו שהוא פחד (ויירא) להיהרג במלחמה ומצד שני גם דאג (וייצר לו), שמא יהרוג הוא את אחיו. בלילה שלפני המפגש עם עשיו, מסופר בתורה, כי נאבק איש עמו עד עלות השחר. יש סיפור שזה היה מלאך, המלאך הממונה על העם האדומי. רמב"ם, מצד שני טוען שזה היה חזיון לילי, משהו כמו חלום. אבל, העובדה היא שאותו איש או מלאך פגע בירך של יעקב, בגיד הנשה, ומאז מנהג

-שהפך לחוק- "על כן לא יאכלו בני ישראל את גיד הנשה עד היום הזה". נהוג ל"נקר" את החלק הזה בבקר. יש המתלוננים, כי דווקא זה החלק הטוב, שממנו חותכים סטייק פילה... המלאך שינה את שמו של יעקב ל"ישראל" כי שרית עם אלוהים ועם אנשים ותוכל". ועכשיו שימו לב איך השם "ישראל" מכיל את ראשי התיבות של שלושת האבות וארבע האימהות:

י = יצחק, יעקב

ש = שרה

ר = רבקה, רחל,

א = אברהם

ל = לאה.

מי שמונח פה זה האימהות בלהה וזילפה. אבל אולי זה נעשה שלא לעודד כאן פוליגמיה מופרזת. אתם שואלים, ובעצם שאל את זה גם דון יצחק אברבנאל, אבל גם השיב: אחרי כל ההבטחות הטובות שאלוהים הבטיח ליעקב, למה הוא היה צריך בכלל לפחד? ואברבנאל נותן כאן הסבר ממש פסיכולוגי, שאין אדם בר-הגיון שאינו פוחד ביציאה לקרב. אבל האמונה באלוהים מחזקת אותו, והוא מתגבר על הפחד. וכך כתוב גם בתהלים: "אשרי אדם מפחד תמיד". ואכן, כל המפגש של יעקב עם עשיו עבר בשלום. עשיו רץ לקראתו, ויחבקו, ויפול על צווארו, וישקו, ויבכו. אגב, שמתי לב שאבותינו היו ממש רגשנים, ובכל המפגשים המשפחתיים הם התחבקו, נישקו, ובכו.

האגדה מספרת, שעשיו בעצם התכוון לנשוך כמו דרקולה את הצוואר של יעקב, אבל נעשה נס, והצוואר של יעקב התקשה והפך להיות שיש. אם תפתחו את ספר "בראשית" בפרשת "וישלח" תראו שעל האותיות של המלה "וישקהו" חמש (5) נקודות מזורזות, שבאו להזהיר אותנו לשים לב לנשיקות, אולי הן מזויפות. מצד שני, קשה לי להתאפק ולא לספר לכם, שיעקב הבטיח לאחיו עשיו, שהוא יבקר אותו בארצו, בשעיר. אבל נדמה לי שהוא "עבד" עליו שוב, היות ולא מצאתי בתורה שום רמז על כך שיעקב מילא את הבטחתו זו.

יעקב התיישב בשטח מסוים ליד העיר שכם, שהוא קנה בכסף מלא, כמו שכתוב "במאה קשיטה". זהו השטח שאנו מכירים היום בשם "קבר יוסף". קשיטה היה כנראה סוג מטבע בימי קדם, אבל ייתכן גם (לפחות לפי פירוש אונקלוס), ש"קשיטה" זו כבשה צעירה, שבמקרה זה שימשה אמצעי-תשלום. יש שלושה מקומות שנקנו בארץ ישראל בכסף מלא (עוד לפני שהתחילה לפעול הקרן הקיימת): מערת המכפלה: "400 שקל כסף ביני ובינך מה הם", קבר יוסף: "מאה קשיטה", והר הבית, שנקנה על ידי דוד המלך מאת ארנן (ארוונה) היבوسی ב-600 שקלי זהב.

דווקא שלושת המקומות האלה, שיש לנו עליהם קושאן, מהווים סכסוך פוליטי חריף בינינו לבין הפלשתינאים. אבל, יעקב לא בא אל המנוחה ואל הנחלה. בעיקר לא אל המנוחה. הבת שלו, דינה, נאנסה על ידי שכם בן חמור החיווי, נשיא הארץ. אמנם שכם בן-חמור רצה (או הסכים) להתחתן עם דינה, ואפילו הסכים למול את עצמו, ושגם כל תושבי המקום יעברו

את התהליך הכואב הזה.

לפי "מעם לועז", גם יעקב היה מודע להסכם הערמומי הזה, וגם ידע שהבנים שלו בעצם מתכוונים לחטוף את דינה ולהחזירה הביתה בזמן שכל הגברים בעיר לא יהיו בכושר. אבל שני הבנים של יעקב (שמעון ולוי) ניצלו את הסיטואציה ויצאו למסע וונדטה, והרגו כל זכר בעיר שכם. יעקב כעס עליהם מאוד, אבל בעיקר מבחינה טקטית. שמא יעלו עליהם כל ההמונים תושבי הארץ, וישמידו חלילה את בית יעקב. התשובה של שני הבנים הייתה: הכזונה יעשה את אחותנו?

בתורה לא מוזכרת שום תשובה שיעקב ענה להם מול השאלה הרטרורית שלהם. וזה אומר ש(לפחות לפי השקפת העולם של שמעון ולוי) בחיים יש דברים יותר חשובים מהחיים. חז"ל אמרו: לעולם לא ישנה אדם (לא יבדיל) בנו בין הבנים, שבשביל (בגלל) שני סלעים מילת (צמר) נתגלגלו הדברים וירדו אבותינו למצרים. אבל, יעקב כן אהב את יוסף יותר משאר בניו.

או בגלל שהיה הבן של רחל, אשתו האהובה. וגם כי היה יפה מכולם וגם חכם מכולם. מספרים שיעקב עשה לו כתונת פסים. זה לא ככה סתם איוז טוניקה יפה עם פסים, אלא בזמן הקדום זה נחשב ככגד כהונה. באותה תקופה, לפני מתן תורה, הבן הבכור הוא היה משמש ככוהן. זאת אומרת, לכתונת הפסים הייתה משמעות מיוחדת ובולטת של הפליה בין הבנים. הכול אולי היה עובר בשלום, אבל לצערנו, יוסף ידע גם הוא את ערך עצמו ובנוסף היה גאוותן ויהיר, וגם רץ לספר לאבא על כל חטא קטן שהאחים עשו, או איזה נזק שגרמו. מה הפלא, כמו שכתוב: "וישנאו אותו ולא יכלו דברו לשלום". חז"ל מסגרים ואומרים כאן, שמתוך הגנות אתה רואה את הגדולה של כל האחים. הם לא היו צבועים ואומרים "שלום קירידו" בזמן שהם שונאים אותך. אין אצלם "אחד בפה ואחד בלב".

יוסף הרבה לחלום, וכל החלומות שלו היו חלומות על גדולה, עם משמעות ברורה, כמו: חלמתי שהשמש והירח ואחד עשר כוכבים משתחוים לי. אפילו יעקב גער בו: "מה רצונך לומר, אני ואימך ואחיך נבוא להשתחוות לך ארצה?"

ומכאן, דרך אגב, מייעץ לנו "מעם לועז" בשם חז"ל, שלא לספר את החלומות שלנו לכל אחד, אלא אך ורק אם אתה ממש בטוח שהאדם שאתה מספר לו את זה, הוא אכן אוהב אותך. אחרת גם הפירוש שלו לחלום עלול להזיק לך.

קיצורו של דבר, שהאחים יום מסוים אחד, בשדה, השליכו את יוסף לבור, וכאשר עברו ישמעאלים הם מכרו להם את יוסף, והוא התגלגל למצרים, ונמכר לעבד בבית של פוטיפר, שר הטבחים של פרעה. האחים של יוסף טבלו את כתונת הפסים בדם של שעיר עזים, להראות כאילו שיוסף נטרף בידי איזו חיה.

הם אמרו ליעקב: "הכר נא, הכתונת בנך היא אם לא".

עדיין המדרש מפרש לנו שזה בגלל החטא של יעקב שרימה את יצחק אביו עם הלבוש של אחיו עשיו. יעקב התאבל עליו 22 שנה, וגם כאן זה מידה כנגד מידה על שיעקב נעדר מבית אבא ואמא 22 שנה ולא היה שם כדי לטפל בהם בימי הזקנה שלהם.

יוסף בבית פוטיפר דווקא הצליח מאוד, וגם הביא ברכה לבית פוטיפר, כמו שאומרים אצלנו: TENIYA PIE OGURLI כמו שכבר אמרנו, הוא היה סופר-יפהפה "יפה תואר ויפה מראה", ובנות היו צועדות על החומות רק כדי לראותו, ולשטוף את העיניים. למרות כל יופיו, לא שלטה בו עין הרע, ולכן עד היום, כדי להישמר מעין הרע אנו אומרים "בן פורת יוסף". מה הפלא שאשת אדוניו, אשת פוטיפר, ניסתה כמה וכמה פעמים לפתות אותו, אבל הוא עמד בניסיון, עד שנמאס לה, והיא האשימה אותו באונס, וכך הוא הוכנס לבית האסורים. שם הוא ישב שנתיים ימים, אבל בחברה טובה. בכלא היו גם שר המשקים ושר האופים של פרעה. ולילה אחד שניהם חלמו חלום (וקצת עם דמיון מסוים ביניהם). יוסף פתר להם את החלום לפיו שר האופים נתלה על עץ, ואילו שר המשקים קיבל חנינה ואפילו הוחזר לתפקידו. כפי שמספרים לנו באגדה, החטא של שר האופים היה שנמצאה חיפושית בלחם שהוא אפה והגיש לפרעה.

מה חיפושית מחפשת בלחם? לכן, נדון האופה למוות. מאידך, זכוב התיישב לו על גביע היין ששר המשקים הגיש לפרעה. אבל שר המשקים לא היה כל כך אשם בדבר, כי זה קרה ממש ברגע האחרון. הזכוב נחת, כשהוא כבר הגיש את הגביע אל השפתיים של המלך.

כאן אני רוצה לספר לכם משהו, שאמנם לא קשור "למעם לועז". זה קרה לא מכבר, (2011), זמן-מה לפני ההפגנות בכיכר תחריר, לפני מה שהם קוראים "האביב הערבי". ארכיאולוג צרפתי גילה במצרים, באזור של הפירמידות מצבה גדולה. כתב החרטומים על המצבה היה די מטושטש. כאשר חפרו מתחת למצבה נמצאו שבעה (7) שלדים של פרות. החוקרים התלבטו זמן רב אם אלה השלדים של הפרות השמנות או של הפרות הרזות. ומה דעתכם? תשאלו את הילדים אצלכם בבית... .. כמובן, להד"ם. לא היו דברים מעולם.

שבע הפרות היו קיימות רק בחלומות של פרעה....

יוסף נקרא בדחיפות לפתור את החלומות של פרעה. הפעם הוא לא התנהג כאילו הכול הוא יודע, ואמר לפרעה: "אלהים יענה את שלום פרעה". כלומר, כמו שאנו אומרים: "פרימירו איל דיו, אני אנסה לפתור את החלומות שלך".

יוסף גם ידע לתת תכנית כלכלית איך לאגור מזון לקראת שנות הרעב, ופרעה מינה אותו למשנה למלך. יוסף היה המשביר (מספק בר, תבואה) לכל עם הארץ. (מכאן השם "המשביר" ואחר כך "המשביר לצרכן"). בשנים האחרונות של הרעב, כבר לא היה לאזרחי מצרים במה לשלם בעד התבואה, הם נאלצו למכור את אדמותיהם לפרעה ולמעשה שימשו אריסים באדמות שהיו שלהם. "ותהי הארץ לפרעה". יוסף העשיר את המדינה, או ליתר

דיוק: את פרעה.

פרעה נתן ליוסף לאשה את אסנת בת פוטי-פרע וכאן מסביר לנו "מעם לוועז" (פוטי-פרע הוא פוטיפר). אשת פוטיפר בזמנה ניסתה לפתות את יוסף, והייתה בטוחה שתצליח היות והכוכבים הראו שיהיו לה צאצאים מיוסף. היא קצת טעתה, אבל זה קצת התקיים, היות וליוסף ולאסנת, הבת שלה, נולדו שני הבנים אפרים ומנשה.

כבר בתחילת שנות הרעב, יעקב שלח את בניו לשבור שבר (כלומר לקנות תבואה) במצרים. יוסף הכיר את אחיו, והם לא הכירו אותו והוא די טרטר אותם, ונקם למעשה את נקמתו על העוול שהם עשו לו. חז"ל אמנם לא מסכימים אתי שזאת הייתה נקמה. לדעתם, יוסף היה צדיק, ועשה זאת אך ורק כדי שהאחים יכירו בחטא שלהם ויחזרו בתשובה, וכך יכופר להם.

טוב, נקבל את זה.

באחד השלבים של הטרטורים, יוסף דרש מאחיו להביא אליו את בנימין. הבן הקטן של רחל. יעקב כמובן התנגד לכך, אבל ראובן, הבן הבכור אמר ליעקב: "אבא, את שני בני תמית אם לא אביאנו אליך". מה זה הדבר הטיפשי הזה שראובן אמר? הוא לא יודע ש: "איז'וס די מיס איז'וס סון דוס ב'יזיס מיס איז'וס?" "בני בני (נכדי) הם פעמיים בני." לדעתי, מכאן התגלגל ונקבע הביטוי "בכור בוב'ו". (בכור טיפש).

ומה לעשות? כבר אמרתי לכם, גם אני בן בכור.

בסופו של דבר, יעקב הסכים (אמנם בלב כבד), שבנימין ירד גם הוא למצרים, על סמך ההבטחה של יהודה: "אנוכי אערבנו, מידי תבקשנו. אם לא הביאותיו אליך..... וחטאתי לך כל הימים".

תראו כמה חשובה מילת כבוד.

טרם הירידה למצרים, נגלה אלוהים ליעקב במראות הלילה והבטיח לו: "אל תירא מרדת מצרימה. אנוכי ארד עמך, ואנוכי אעלך גם עלה".

ב-70 נפש ירדו אבותינו מצרימה. כאן מסתיים הסיפור המשפחתי.

בספר "שמות" מתחילה ההיסטוריה של העם הנצחי, עם ישראל.

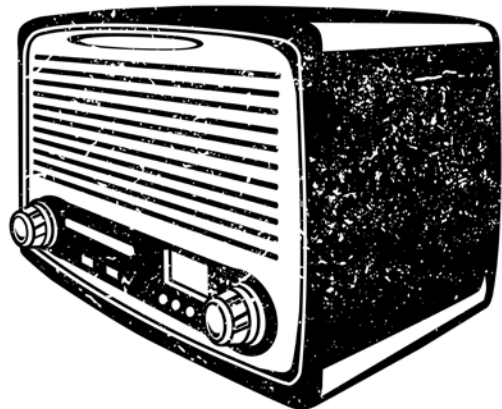
יצחק בן רובי וספרו "סודו של האילם"
יהודה הצבי, מתרגם הספר

במחצית השנייה של המאה ה-19, באיחור-מה בהשוואה לארצות אירופה האחרות, החלה הקהילה היהודית בסלונקי לקלוט רעיונות של "תנועת ההשכלה". העיתונות ה"חילונית" (בלדינו ובצרפתית) פרחה ושגשגה ב"ירושלים דבלקן" כינוייה של העיר סלונקי בעבר; באותה עת יצאו לאור גם ספרים בנושאים כלליים, לרוב מתורגמים משפות שונות. אירועי מלחמת העולם הראשונה ובעיקר סיפוחה של סלונקי לריבונות יוונית דרדרו את מצב הקהילה היהודית בסלונקי, הן מבחינה כלכלית והן מבחינה תרבותית. בשנת 1917 פרצה דליקה גדולה בעיר, שכלתה מאות בתים בשכונות היהודיות, בתי כנסת ומוסדות תרבות.

במחצית הראשונה של שנות ה-20 התקיימו חילופי אוכלוסין בין ממשלות יוון וטורקיה, במהלכם עזבו אזרחיה היוונים האורתודוקסים של טורקיה ליוון, ורבים מהם השתקעו בסלונקי. הרכב האוכלוסייה בעיר השתנה עד מאוד, ההשפעה היהודית פחתה בעיר ופניה לא היו כבארבע מאות השנים של חיים יהודיים תחת השלטון העות'מאני. אולם, מכת המוות ניחתה על הקהילה היהודית בסלונקי עם הכיבוש של העיר בידי הנאצים ב-1942. בעשרות "טרנספורטים", זה אחר זה, שולחו כל יהודי העיר ברכבות משא, אל מחנות ההשמדה בפולין. רק פחות מחמישה אחוז מבני הקהילה הצליחו לשרוד. מתי מעט חזרו לחיות בסלונקי, היו שהיגרו ונפוצו לכל עבר בחלקי עולם שונים, ורבים אחרים העדיפו לשקם את חייהם בארץ ישראל. השואה היא גם אסונה הגדול של תרבות הלידנו, שאיבדה חלק נכבד מדוברי השפה, מהכותבים והיוצרים בה.

בין כל הכותבים והיוצרים בשפה היהודית-ספרדית בולט במיוחד יצחק בן רובי (-1903 1976), אף הוא אוד מוצל מאש, שעבר את שנות התופת במסתור ושרד כנס. בתום המלחמה

עלה ארצה והשתכן בתל-אביב. רבים, בארץ ובתפוצות, עדיין זוכרים את המערכונים שכתב, רוויי הומור דק, ואשר שיחק ביחד עם אשתו דורה ואחרים, את "שמעון שמעון", הדמות הספרותית שיצר. המערכונים שודרו ב"קול ישראל" ברציפות של שמונה עשרה שנה, מאז 1948. כמה מהמערכונים הללו תרגמתי לעברית והם הועלו על

הבמה בידי להקת תיאטרון חובבים.

יצחק בן-רובי היה עורכו של העיתון בלדינו בשם "איל טיימפו", שיצאה לאור משנת 1950 עד לסגירתו בשנת 1967. מלבד חדשות הארץ וכתבות בנושאים מגוונים פורסמו ב"איל טיימפו" רומנים בהמשכים. יצחק בן-רובי ניצל את הבמה ופרסם בעיתונו חלק מהרומנים היפים שכתב. קוראי העיתון נהגו לאסוף ולשמור את דפי הרומנים הללו ואף לכרוך אותם לספר. מכל אותם רומנים, שבהם הוכיח הסופר את כישורו ויכולת ההבעה הספרותית שלו, שבה את לבי הרומן "סודו של האילם". בספר רב העוצמה מתאר הסופר את מהלך חייו של רופא צעיר, בן למשפחה יהודית ספרדית, הנשוי באהבה רבה לצעירה קתולית. עם כיבוש פריס בידי הנאצים הוא הושלך, ביחד עם כל יהודי העיר, למחנה ההשמדה באושוויץ. במחנה זה פוגש רוברט, יליד פאריס את ליאון איררה, יליד סלונקי, הלוא הוא היהודי האילם, אחד מגיבורי הרומן.

ספר זה מיוחד במינו, הוא הרומן הראשון שנכתב במקור בלדינו על היהודים הספרדים בתקופת השואה. הוא כתוב בשפה עשירה ורגישה. הספר כולל תיאורים נרחבים מפרשת השואה שזעזעה את אירופה ואשר יהודי יוון היו קורבנות על מזבחה ברבבותיהם. מחד גיסא מצליח מחבר הספר להעביר לקורא את זוויות החיים-לא-חיים במחנות המוות ומאידך, את האהבה הגדולה של בני הזוג ואת הידידות המופלאה שנקמה בין הרופא המלומד מפאריס, רוברט קאסן לבין בן העיר סלונקי, ליאון איררה שקולו נדם כמטונימיה לקהילה שלמה. בן רובי מתאר בחרט אמת את סבלותיהם של אסירי מחנות המוות, מקום שכביכול לא ניתן לתאר בו רגשות נעלים של בני אנוש.

קראתי את הרומן המרתק, שיצא לאור בשתי מהדורות ואשר זכה לביקורות טובות בארץ ובחו"ל, בנשימה עצורה. החלטתי לתרגם את הספר ולהביא אותו בפני קהל דוברי העברית. ועדת השופטים של פרס "עג'ט" לספרות השואה הבחינה אף היא בייחודיות של הספר והעניקה לי את פרס "עג'ט" לשנת תשנ"א.

עד כה לא זכה הספר לראות אור.

ב"יד ושם" דנו, חזרו ודנו בו, לסירוגין במשך ארבע עשרה שנים, עד שלבסוף הוחלט כי הספר אינו מהווה עדות "אחד לאחד" מהשואה. גם הוצאות הספרים המסחריות נרתעו מלהוציא לאור ספר המתאר תקופה איומה, חסרת רחמים.

עליי לציין שהספר ראה אור בצרפת ב-1973 בתרגומו אנדרי שידל תחת הכותרת Le muet d'Auschwitz.

אני שמח שכתב העת "הכיוון מזרח" נענה לפרסם קטעים מובחרים מהתרגום.

לפניכם אחד הפרקים הראשונים של הספר "סודו של האילם".

בפרק קצר זה ניתן לראות היטב כיצד טווה הסופר את יריעת האהבה הגדולה בין גבר ואישה. בהמשך סיפור אהבתם מתגלה במוכנות למסירות ולהקרבה אין קץ, המחשה של הפסוק "עזה כמות אהבה".

באותם רגעים בהם חשבה מישלין באהבה כה רבה אודות בעלה רוברט, נמצא זה האחרון בתא אפל בתוככי מחנה הריכוז באושוויץ. הרעב והסבל הפיזי לא נחשבו בעיניו. מחשבה אחת מילאה את כל תודעתו: מישלין!

מה מעשיה ברגע זה? שאל את עצמו. ללא ספק סובלת ודואגת היא. מול עיניו עמד עדיין המראה של חיילי ה-אס.אס שבאו אל ביתם ועצרו אותם. אה!... כמה זמן יקר איבדו בוויכוחים ודיונים. צדקו אנשי ה"רזיסטאנס", שיעצו להם להיפרד: על מישלין היה ללכת אל בית הוריה, ועל רוברט היה להסתתר ולעבוד ב"מחתרת", בחשאי. בכישוריו כרופא עשוי היה להיות לתועלת מרובה.

אולם מישלין לא עצרה כוח להחליט ולהיפרד, ואילו הוא לא הסכים בשום פנים באופן שהיא תצטרף אליו לחיות אתו חיי מסתור, חיים של נרדפים. הוא הפציר בה ללכת ולגור עם הוריה בעוד שהוא התכוון להצטרף לשורות המאקיס (Maquis).

מישלין תפרה את הטלאי הצהוב, "מגן דוד", בדש הפנימי של מעיל בעלה, בתקווה - באשליה! - שהנאצים לא יגלו את זהותו היהודית. כך עברו ימים אחדים כשהם גרים תחת קורת גג אחת.

בסופו של דבר נתגלו והובלו אל הגסטאפו.

לאחר עשרים וארבע שעות של מעצר, שבהן הייתה מישלין כלואה ללא אוכל, הגיע מר לארו (Laroux), ותבע את שחרורה של בתו. לאחר שהוכח כי היא קתולית, הוא הוציא אותה לחופשי מידי הגרמנים.

רק לאחר מאמצים ותחנונים ניתנה לה הרשות לראות את בעלה למשך דקה אחת בלבד, ותחת פיקוחו של קצין גסטאפו. אה!... פרידה אכזרית, כה אכזרית!

ומאז, מרחק של עולם מלא הפריד בין שתי נשמות.

בפרק הבא, קוראי הרומן נחשפים בפעם הראשונה לתיאור קשה: הגעתם של יהודים, במקרה זה מסלונקי, אל מחנה ההשמדה אושוויץ.

זה מול זה - האכזריות הברוטאלית של הנאצים, והרגישות האנושית של בני עמנו.

באחד הימים נקרא רוברט לעזור, זו הפעם הראשונה, בקבלת "משלוח" חדש. הממונה עליו הורה לו להימצא בשעה ארבע לפנות בוקר בכניסה הצפונית של המחנה כדי לקבל "משלוח" של חומר אנושי שמגיע מסלונקי.

בשעה המדויקת בבוקר קר, גשום ועצוב, חזה רוברט קאסן (Cassin) באותם גברים ונשים אומללים שהמסע הארוך בקרונות משא לבהמות החליש והפחיד אותם עד כי דמו בעצמם לבהמות מבוהלות המובלות לטבח.

רוברט קאסן ידע מניסיונו הוא, כי מסע איום זה נערך בקרונות סגורים ונעולים מבחוץ על מנעול. חבית מים לכולם וחתיכת לחם - זה כל המזון שניתן. אולם, קשה מנשוא הייתה מכת הכינים והריחות הרעים שעלו מן האנשים שנאלצו לעשות את צרכיהם בתוך קרון התופת.

Schnell. Schnell! צעקו באותו בוקר בריוני ה-ס.ו. תוך שהם מצליפים בשוטיהם בחדשים שהגיעו, כדי לאלץ אותם לזרוק מידיהם כל מזוודה או תרמיל שהביאו עמם. וכולם, משותקים מאימה, צייתו להוראות ברעדה.

בפני השומרים, הופשטו גברים ונשים בקור המקפא של הבוקר; גולחו כל חלקי גופם במכונות גילוח חשמליות, לאחר מכן העבירו אותם לחיילים אחרים שחרתו בדין מיוחדת מספר אישי על זרוע של כל אחד מהבאים. משם הובאו בפני ד"ר קאסן, אשר בעזרת "אחים", הזריקו להם חיסון נגד מחלות מידבקות.

רוברט, רותח כולו מזעם ורצון עז להתקומם, העיף מפעם לפעם מבט לעבר קפיטן ה-ס.ו. פריץ שטראסר, שעישן בנחת ועקב בצחוק ובהנאה אחרי המחזה המחפיר. לרגלי הקפיטן עמד כלב ענק קשור בשרשרת, ונראה כמו מצפה לרמז קל של בעליו כדי לשסע את הקורבן האומלל שזה יורה לו.

בשעה שה"קאפו" שהיה ממונה על חריתת המספרים דחף לעבר השולחן, כדי ל"מספר" אותו, גבר כבן ארבעים, הרים זה האחרון את ידיו כלפי השמים והחל לצעוק כמו אחוז רוח תזזית: "שמע ישראל, אדני אלוהינו, אדני....." ובאומרו מילים אלה נפל על הארץ ללא הכרה. רוברט רץ מיד כדי לטפל במתעלף, אולם נעצר בתקיפות על ידי הקפיטן שטראסר; ולאחר שהנחית עליו סטירה חזקה, פקד עליו:

- "אתה, למקומך! אתה נמצא כאן כדי לוודא שכולם יקבלו זריקה ושהעבודה תתנהל כסדרה...."

Scnell! לך לתפקידך!"

- "תפקידו של רופא הוא לתת את הטיפול הדרוש לנזקקים". ענה רוברט בגרמנית רהוטה, שפה ששלט בה היטב.

לשמע תשובה אמיצה זו הביט בו שטראסר כשהשוט רוטט בידו והכלב שלרגליו השמיע נהמות מאיימות.

להרוג אותו, או לשים אותו ללעג? חשב הקצין הפרא של ה-ס.ו.; לאחר הרהור קל הוא החל לצחוק ואמר לו: "אראה לך כיצד גם לנו יש שיטות רפואיות משלנו". ובאומרו זאת, סימן בידו לאחד הבריונים. זה הלך וחזר כעבור זמן מה כשהוא נושא דלי מים. בתנועה חזקה הערה את המים על פניו של המתעלף המסכן. הקור החד של מי קרח אלה, עורר אותו. הוא קם בפתאומיות והחל לרוץ לעבר שער היציאה של המחנה.

קצין ס.ו. אחד שלף את אקדחו, אבל קפיטן שטראסר החזיק בידו, צחק ואמר:

- "חכה, חכה. תן לו להתרחק עוד קצת." אז, שיחרר את הכלב מרמתתו, וצעק: - "קדימה, דיק!..."

בנהמה צרודה ומפחידה זינק הכלב לתפוס את האיש המבוהל שרץ בכל כוחותיו. כעבור רגע, השיג אותו, ניתר לעבר גרונו, והפיל אותו. וכששיניו החדות נעוצות בזרועו גרר אותו על הארץ. שומרי המחנה עמדו וצחקו. פריץ שטראסר פנה בתנועה חדה ונתקל במבטו הזועם של רוברט קאסן.

- "גם תורך יגיע" אמר לו כשהוא מצליף בו בשוטו.
רוברט נזהר מלענות לו וכשהמזרק בידו, המשיך בעבודתו.

הקטעים המרתקים ביותר בספר, מספרים לנו על פעילויות שונות של ה"רזיסטאנס", על מעורבותה של מישלין ומשפחת לארו כולה בסיוע למחתרת הצרפתית, שפעלה נגד הכובש הנאצי. הקורא גם עוקב בחרדה מסוימת לגורלה של מישלין, כשהיא עצורה בידיו הגיסטאפו, ונחקרת שם ביד קשה.

אולם, איך ניתן לתאר את החיים-לא-חיים בפלנטה אחרת, בגיא הצלמוות של אושוויץ? את מראות הזוועה שחווים מדי יום האסירים היהודים, ה"זונדר-קומאנדו", העובדים במשרפות? את המרד המתבקש של יהודים מפולין יחד עם יהודים מסלוניקי, מרד שדוכא במהירות ובמחיר דמים כבד?

הסופר יצחק בן רובי, שעבר את כל זאת על בשרו, מעביר בנו צמרמורת בתיאורים הריאליסטים שלו. בתוך כל אלה, החיים הקשים, ועבודת הפרך, במרפאתו של ד"ר קאסן נראים יחסית כעין בועה קטנה של שפיות הדעת ושל אנושיות. כאן, במרפאה, צומחת גם ידידות בין הרופא מפריז, לבין עוזרו, לאון אררה, היהודי מסלוניקי. רגשי האמון בין השניים גם יניעו בהמשך את האילם לפתוח את לבו באופן ספונטני ולספר לרוברט את סודו. להלן קטע מתוך הספר המתאר יום אחד, "רגיל" ושגרת, במרפאה.

כל האסירים במחנה הריכוז הארוך נידונו לעבודה מתמשכת, עד ללילות הכוחות ממש. החיילים והשומרים נעשו מפעם לפעם אכזריים יותר ויותר; מיום ליום, נחלש ד"ר קאסן, שעבד 14 שעות ביממה. זו פעם שנייה שאיבד את הכרתו לפתע. כשהתאושש מעלפון, מצא גם הפעם לצידו את עוזרו המסור, את לאון אררה, האילם המסכן, גוחן מעליו בעיניים מלאות דמע.

- "לעבודה, ידידי הטוב." התעורר רוברט בחיוך, שהאיר על פניו החיזוריים; "לעבודה, כי בו ביום שלא נוכל לבצע את ההוראות של העריצים שלנו, אנחנו נשלם בחיינו".

* * *

בשעה 7 בערב עמד ד"ר קאסן לסיים את עבודתו המעייפת. הוא התכוון כבר לצאת מן המרפאה ביחד עם עוזרו, אולם באותו רגע נכנסו שני אסירים, ובעקבותיהם שומר אחד, והניחו על הרצפה שתי חבילות גדולות של פיסות אריג לבן וסדינים קרועים, מכובסים ומחוטאים. השומר הסביר לרוברט, שיש לגזור מן הבדים הללו רצועות שישמשו לתחבושות, כבר לעבודת יום המחר.

- "בתוך החבילות תמצאו 4 זוגות מספריים. פנו לאחד ה"קאפו" והוא יספק לכם שני אנשים שיעשו את העבודה". לאחר שכולם עזבו, אמר ד"ר קאסן לאררה:

- "איך אוכל לבקש מ"קאפו" שייתן לי שני אנשים שיישארו כאן עד חצות הלילה, לגזור

סדינים לתחבושות? האם אומללים אלה אינם עייפים דיים מעבודת הפרך שלהם בקור העז ותחת מגלביהם של האס. אס.? לא, אני אעדיף לעשות בעצמי עבודה זאת."

- "נישאר כאן במרפאה ונעשה זאת ביחד" כתב במהירות לאון אררה והראה את הפתק הכתוב לרוברט. רוברט הגיע ראשו בחיוב להצעה.

* * *

השעה 11 בלילה. שני הידידים רכונים ועוסקים בעבודה שהטילו על עצמם מרצונם הטוב, כדי לא להכביד עוד יותר על חייהם הקשים של חבריהם האסירים. ד"ר קאסן העיף מפעם לפעם מבט מלא רחמים לעבר ידידו מסלוניקי.

- "הוא שומע היטב" חושב רוברט "וישנם כל הסיכויים שאיזו התרגשות חזקה, איזו שמחה גדולה, למשל, תחזיר אליו את כוח הדיבור".

באותו רגע ממש, כתב האילם על גבי פתק: "לו יכולתי לדבר, הייתי מספר לך דברים רבים מקורות חיי, ועל סלוניקי היפה עיר הולדתי".

- "אולי יבוא יום ונבקר בה ביחד" השיב קאסן.

לאון אררה הביט למרום, כמו תפילה מכל הלב להתגשמות מילותיו של הדוקטור.

רוברט, בעוד הוא גוזר את הסדינים לרצועות ומכין אותן עבור האילם המגלגל אותן לגלילים, חשב אלו זיכרונות מעורר בו השם "סלוניקי". הוא נזכר בסיפוריו של אביו, אשר בשנים 1914/18 שירת בארמדה המזרחית תחת פיקודו של גנרל סאראיל.

סלוניקי, היה אביו אומר, בנויה על יסודות אמפיתיאטרון. בקיץ הים שקט בדרך כלל כמו מימיו של אגם. השמש או הירח נשקפים בים הרוגע כמו מגש של כסף ממורט. בערב, כאשר השמש שוקעת מעבר לשרשרת הרי האולימפוס, היא מאדימה בקרניה האחרונות את מרחב הסלעים והמים. בשעה זו מתמלאת נפשו של הצופה במחזה בהרגשת הוד ורוח שירה. האולימפוס הוא ההר אשר, לפי המיתולוגיה היוונית, עליו שכנו אלי יוון הקדומים. רוברט עצם את עיניו, מנסה לזכור טוב יותר את הבעת פניו של אביו בעת שנהג לספר על סלוניקי, שבה ביקר, העיר אפופה קסמי המזרח. עצבות גדולה מילאה את לבו: הוא לא הצליח לגרש תחושה כבדה זו, ששוב לא יראה את הוריו בחיים.

מולו - ליאון אררה, עיף לאחר 16 שעות עבודה, הרגיש את ראשו הולך וכבד יותר ויותר על כתפיו. "עוד מעט" חשב הוא "כבר חצות, ועדיין לא סיימנו את העבודה שלפנינו".

בהמשך שוזר יצחק בן רובי השתלשלות אירועים מרתקים ועוצרי נשימה, בטרם סיום מלחמת העולם השנייה ואחריה. הפרק שלהלן (אחד האחרונים בספר) מתאר שעות של המתנה וציפייה דרוכה. גם אנו, כקוראים, מוכנים נפשית לאחד השיאים של הספר, לתיאור המפגש המחודש בין שני אוהבים, מישלין ורוברט, לאחר שנים של ייסורים ואימת מוות: יומיים. ארבעים ושמונה שעות מאז נמצא בפאריס וממתין למישלין. אין לרוברט שום רצון לצאת לרחוב או לראות כל דבר שהוא בחוץ. הוא שווה בחדרו כל הזמן, כמו

מרותק מול תמונתה של מישלין וקורא, חוזר וקורא, את המברק שזו שלחה לו מסלונקי, ובו מילה בודדת אחת: ROBERT! והוא יודע מה פירושה: בבית זה, שבשדרות פוש 15 (Foch), הוא יחווה את האושר הגדול ביותר בחייו.

בכל פעם שנשמע צלצול הפעמון בדלת הכניסה, אין הוא מצליח להימנע מלנתר ממקומו: ייתכן שזהו שוב מברק ממישלין המודיע על היום שבו תגיע. גם המברקים מתעכבים ומגיעים באיחור של כמה ימים. אם הפליגה מישלין באונייה, הרי שתגיע למרסיי כעבור עשרה ימים. ואמנם עליה לנסוע באונייה היות והתעופה האזרחית עדיין לא חידשה את הקו עם יוון. הוא שכב במיטה בבגדיו וניסה שלא לחשוב, ולתת מנוחה למוחו העייף. אולם רוחו הנסערת כמו סירבה לקבל את רגעי המנוחה הללו, הנחוצים כל כך. לפתע היה יוצא נחפז מחוץ לחדר מתוך דחף או הרגשה שמצלצלים בדלת; שוב היה נדמה לו ששמע קול שקרא בשמו. שוב ושוב חזר לחדרו ברגש של ייאוש, והבטיח לעצמו לשלוט ברוחו.

ושוב נשמעה צעקה; קול קורא יוצא מתוך גרון חנוק מהתרגשות ושמחה.... קולה של אישה שהוא מכיר! הפעם לבטח אין זו אשליית הדמיון. הפעם הוא בטוח שמישלין קוראת לו. זה קולה, ללא שום צל של ספק, קולה האהוב....

פתח את הדלת והחל לרדת במדרגות, ארבע- ארבע מדרגות, כשהוא צועק מבלי להפסיק:
- "מישלין!..... מישלין!.....!"
- "רוברט!...רוברט!....."

והנה הם פנים אל פנים. זמנם קצר אף מלהביט זה בזה. נפלו זו בזרועותיו של זה בכל התשוקה שבליבותיהם, בכל הלהט שבגופם, שפרצו אל מעבר למרחב, אל מעבר לזמן. התנשקו, התחבקו ושוב התנשקו, ומעיניהם זולגות דמעות רבות, דמעות הסבל שעבר עליהם, ואשר תוך רגע מסוים הפכו לדמעות של שמחה. לחוצים וחבוקים זה מול זה, מבלי להוציא הגה מפייהם, החלו לעלות במדרגות. לאט, לאט, הם עולים!

מי יוכל לאמוד את עומק התהום של הניוון האנושי שבתוכה הם סבלו כל כך?
הם עלו במדרגות, שוכחים את עברם העצוב, מבלי לתת מקום למחשבה ברגע זה של איחודם מחדש, אם יהיה להם שוב האומץ להתחיל את חייהם מבראשית.

דף אחר דף, הרומן "סודו של האילם" עשה עליי רושם עז ומרגש. לכאורה, זהו ספר על היהודים בשואה ועם זאת, בשל התוכן האנושי המרתק, התיאורים המעולים והשפה העשירה בלדינו, זהו ספר אוניברסאלי במלוא מובן המילה. הספר מסתיים כאשר גיבורי העלילה שורדים את תלאות המלחמה ומנסים לשקם את חייהם.

אבל זה אינו הפי-הנד ("סוף מאושר") בנוסח הוליווד. הסופר, יצחק בן-רובי, חש עד כאב על בשרו את ההרגשה הקשה שנתרה בנפשם של אלה ששרדו את התופת, וידע לבטא זאת היטב. גם אני, ישבתי והרהרתי במיליוני היהודים שנספו בשואה ובמאות האלפים ששרדו אותה.

זכורני, כי לאחר קריאה ראשונה של "סודו של האילם" נטלתי מבלי משים את ספר התנ"ך המונח על שולחני, ופתחתי בספר איוב. פסחתי על רב-השיח הנשגב והמלא-הוד בין איוב ורעיו, וקול אלוהים מן הסערה. קראתי, כפי שקראתי אי-אז בילדותי, רק את הפרק הראשון והאחרון; ושוב תהיתי: האם זהו כל הפיצוי לאיוב, איש תם וישר, על אבדן שבעת ילדיו, על כאב השכול שלו, גם אם נולדו לו "בפרק האחרון" שבעה ילדים, גם אם הושבו לו עושרו וכבודו, ואפילו כפל כפליים? תהיתי, שאלתי, וזעקתי לשמיים!